

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ПОЛТАВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ КОНДРАТЮКА

120-річчю народження
Юрія Кондратюка (Олександра Шаргея)
п р и с в я ч у є т ь с я

**ЮРІЙ КОНДРАТЮК
(ОЛЕКСАНДР ШАРГЕЙ)
у спогадах сучасників**

Полтава 2017

УДК 608(477.53)
Ю 71

Ю 71 Юрій Кондратюк (Олександр Шаргей) у спогадах сучасників / [укл. А.В. Даценко, І.П. Книш, Н.К. Кочерга, Г.Є. Аляєв; відп. ред. – д.е.н., проф. В.О. Онищенко]. Вид. 3-тє, випр. і дооп. – Полтава: ПолтНТУ, 2017. – 145 с.

ISBN 978-966-616-170-6

Це видання стало можливим завдяки унікальним матеріалам, які зібрав у своєму архіві Анатолій Володимирович Даценко, перший біограф і двоюрідний брат Ю. Кондратюка (О. Шаргея). У книзі подані спогади людей, які знали Юрія Кондратюка на різних етапах його короткого, але яскравого життя.

Сподіваємося, що книга буде корисною для широкого кола читачів, котрих глибоко хвилює особистість Юрія Кондратюка як теоретика космонавтики.

УДК 608(477.53)

ISBN 978-966-616-170-6

© Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка, 2017

Шановний читачу!

Ім'я Юрія Кондратюка – видатного теоретика космонавтики, піонера ракетної техніки, блискучого інженера-винахідника – 21 червня 1997 року рішенням Уряду України присвоєно нашому навчальному закладові. Мало кому відомо, що справжнє ім'я Кондратюка – Олександр Шаргей. Народився він у Полтаві, тут закінчив зі срібною медаллю школу-гімназію № 2. Ще юнаком написав «Полтавсько-петроградський рукопис» (1916–1917 рр.), «Київський рукопис» (1918–1919 рр.), рукопис «Про міжпланетні мандрівки» (1922–1925 рр.). Виданою за власний кошт працею «Про завоювання міжпланетних просторів» (1929 р.) Юрій Кондратюк утвердив свою незалежну від інших вітчизняних та закордонних учених теорію космічного польоту, де стисло й економічно ефективно поєднав блискучу фантазію з конкретними інженерними розрахунками, оригінально вирішивши найскладніші технічні завдання.

Головні теоретичні проекти Юрія Кондратюка: спосіб досягнення поверхні космічних тіл (цю ідею застосовано в американському проекті «Аполлон»); варіанти і раціональні схеми дво- і триступневих ракет; теорія безпеки польоту; принципові питання конструкції самої ракети та ін.

Окрім розробок і обґрунтувань, спрямованих на освоєння людством космосу, Юрій Кондратюк – автор новаторських проектів цивільних складських споруд, вітроелектростанцій.

Збірник, який ви тримаєте в руках, – це дослідження людських якостей особистості Юрія Кондратюка (Олександра Шаргея) за спогадами його сучасників (друзів, колег, знайомих).

З повагою
ректор ПолтНТУ
імені Юрія Кондратюка

В.О. Онищенко

СЛОВО ВІД УКЛАДАЧІВ

Ім'я Юрія Кондратюка стало відомим широкому загалові порівняно недавно, коли з'явилися перші публікації в пресі і почали виходити монографії, присвячені цьому видатному вченому. Мабуть, важко знайти людину, в біографії якої перші її дослідники знаходили б стільки білих плям, як у життєписі Кондратюка. А вся справа в тому, що в їх розпорядженні виявилось зовсім мало свідчень людей, котрі особисто знали Юрія Кондратюка. Ще гіршими були справи з документальними джерелами. І як наслідок – деякі періоди життєвого шляху цієї незвичайної людини взагалі виявились оповиті таємницею. Втім, ще й до цього часу чимало запитань із його минулого залишаються відкритими.

Деякі спогади про Ю. Кондратюка друкувались раніше, починаючи з 1960-х років, у нині малодоступних виданнях, деякі залишались в архівах. Ця збірка стала першою спробою зібрати та опублікувати разом найцікавіші та найцінніші з доступних свідчень про Юрія Кондратюка. Перше видання цієї збірки українською мовою вийшло у 2001 році, російською мовою – у 2007 р.; у 2011 р. український та російський тексти спогадів видані однією книжкою. У цьому, третьому, виданні тексти заново відредаговані.

У книгах та статтях про Ю. Кондратюка зазвичай відображені науково-технічні аспекти роботи вченого, тому в даній збірці зроблений акцент на спогади, які описують зовнішність і риси характеру Юрія Васильовича, свідчать про його звички та захоплення, за можливістю розкривають внутрішній світ цієї талановитої людини. Свідчення людей, котрі особисто знали вченого, допоможуть читачеві скласти власне уявлення про нього.

Звичайно, ці спогади глибоко суб'єктивні. Кожен бачив і описував Шаргея (Кондратюка) по-своєму. Нерідко виявлялося, що спогади різних людей мали протиріччя, що й не дивно, адже все залежало від сприйняття і точки зору автора. Відігравала свою роль і пам'ять, а вона з плином часу ставала небездоганною: щось забувалось, іноді пам'ять заміняла одні деталі іншими, і автор спогадів був уже переконаний, що саме так і було. Час вносив корективи в людську пам'ять, впливав і на погляди.

Подані в збірці спогади відрізняються один від одного як за змістом, так і формою викладу. Одні нагадують суху характеристику, автори інших зводять свої спогади до перерахування фактів, а третім надано літературно-художньої форми. Звичайно, при останньому можливій, а скоріше наявній, елементи домислу. А тому не можна вважати дослівно

точними вирази, наведені прямою мовою: вони передають лише загальний зміст сказаного.

Коротко скажемо про історію сім'ї Шаргей-Даценко для тих читачів, які вперше знайомляться з особистістю Юрія Кондратюка (Олександра Шаргея). Його бабуса (1846–1917 рр.) по батьківській лінії походила із заможної єврейської сім'ї. Від свого першого шлюбу з Бенедиктом Шаргеєм мала двох синів – Олександра (1870 р.н.) та Гната (1873 р.н.). Бенедикт Шаргей помер молодим, і вдова оселилася з синами у Зінькові Полтавської губернії, де працювала акушеркою. Тут вона познайомилась і покохала молодого земського лікаря Якима Даценка (1856–1921 рр.) (за походженням із сім'ї незаможних селян-козаків), котрий завдяки своїм здібностям одержав вищу освіту. Після того, як удова Шаргей у 1882 році офіційно прийняла православну віру і християнське ім'я Катерина Кирилівна, вона взяла шлюб із Якимом Даценком. Утворилася міцна сім'я, де у 1883 році народився син Володимир. Старший син Катерини Кирилівни, який разом із молодшим братом навчався в Полтавській гімназії, раптово помер у 1886 році.

У 1895 році сім'я переїхала до Полтави, де Яким Микитович дістав посаду керівника одного з відділів казенної палати, а його дружина продовжувала працювати акушеркою.

У 1891 році Гнат Шаргей закінчив полтавську гімназію, а в 1892 році вступив до Київського університету Св. Володимира. На початку 1897 року він прийняв православну віру й одружився з Людмилою Львівною Шліппенбах (1875–1912 рр.), що походила з шляхетної дворянської сім'ї, але назавжди розірвала зв'язки з родиною через свої революційні погляди. Людмила Львівна працювала вчителькою географії і французької мови Києво-Подільської жіночої гімназії. Але сімейне щастя було недовгим. У тому ж 1897 році за участь у студентській демонстрації, активним учасником, а можливо, одним із організаторів якої була Людмила Львівна, її заарештовано. Перебування у в'язниці, допити сильно вплинули на вразливу натуру жінки, вона захворіла й оправитись від удару так і не змогла. Гнат Шаргей залишив університет.

На початку літа 1897 року він перевозить дружину до Полтави. Тут 9 (21) червня 1897 року в них народився хлопчик, якого назвали Олександром і якому в майбутньому судилося стати одним із геніїв світової космонавтики.

Із метою продовження навчання в 1898 році Гнат Шаргей став слухачем вищої технічної школи в Дармштадті (Німеччина). В 1902 році він, не закінчивши освіти, залишив Дармштадт і повернувся до Полтави, де перебував, правда, зовсім недовго і незабаром уже працював статистиком у Петербурзі. В 1907 році Шаргей був зарахований на 1 курс юридичного факультету Петербурзького університету, де через рік переводиться на фізико-математичне відділення.

У 1909 році склався громадянський шлюб Гната Шаргея з Оленою Петрівною Гіberman (1887–1959 рр.), у якої народилася донька Ніна Гнатівна Шаргей (1910–1978 рр.). Сам Гнат Бенедиктович захворів і незабаром помер від зараження крові.

А через декілька років у полтавській лікарні померла і його перша дружина Людмила Львівна...

Що ж стосується інших членів сім'ї Даценко, то, мабуть, слід згадати про долю Володимира Якимовича Даценка. Він став юристом, одружився і виховав двох синів: Олександра, який разом із дружиною Л.І. Спригіною є авторами «Хроніки сім'ї Шаргей», спогадами з якої відкривається ця збірка, і Анатолія, який у майбутньому стане першим біографом Ю. Кондратюка (О. Шаргея).

Л.І. СПРИГІНА, О.В. ДАЦЕНКО.

З «ХРОНІКИ СІМ'І ШАРГЕЙ»

Народився Саша Шаргей 21 червня (9 червня за ст. ст.) 1897 р. у Полтаві, у квартирі бабусі і дідуся Даценків у їх будинку по Стрітенській вулиці, № 4. Його хрещеним батьком був дід Яким Микитович Даценко, який сумлінно виконував свої обов'язки, турбуючись про Сашу як про рідного. Про раннє дитинство Саші Шаргея ми майже нічого не знаємо...Відомо лише, що в дев'ятирічному віці (1906 рік) він приїжджав до батька в Петербург...

...У Саші Шаргея рано виявились здібності до математики і технічних наук, ще хлопчиком він постійно майструє саморушні пароплави, паротяги і т.п. Гнат Бенедиктович, який мав хоча й незавершену технічну освіту (Вища школа в Дармштадті), постійно працював з ним, намагаючись розвивати ці його здібності.

Коли Саші було 13 років (1910 рік), його батько важко захворів і вся сім'я (в цей час у Гната Бенедиктовича і його другої дружини народилася донька Ніна) переїхала в Полтаву. Після смерті батька Саша залишився жити у бабусі з дідусем Даценків. У серпні того ж 1910 року він вступає до Полтавської другої чоловічої гімназії, де навчався шість років і яку закінчив навесні 1916 року. Навчався Саша добре, з усіх предметів в атестаті в нього були п'ятірки, крім двох: російської і латинської мови. Гімназію він закінчив із срібною медаллю. В атестаті відзначені відмінні успіхи в науках, особливо математичних. Олена Петрівна, мачуха Саші, розповідала, що, ще навчаючись у гімназії, Саша самостійно пройшов університетський курс математики.

...Отже, гімназичні роки Саша Шаргей провів у Полтаві в сім'ї бабусі і дідуся, в їх квартирі на Стрітенській вулиці, будинок № 4. В сім'ї він був оточений турботою і любов'ю, його виховували як єдиного онука, який лишився після померлого сина Катерини Кирилівни. Таке ж ставлення він зустрічав і в дядька, Володимира Якимовича.

Саша Шаргей був міцним хлопчиком, любив бавитися на свіжому повітрі – грав у дворі будинку на Стрітенській у футбол. Живучи в Петербурзі (Петрограді) катався на ковзанах.

Рисою Саші Шаргея, на яку звертали увагу і яка запам'яталась усім, хто знав Сашу в гімназичні роки, була надзвичайна розсіяність... Він міг їсти борщ із морозивом, не звертаючи уваги на невідповідність цього. В будинку Носових, який знаходився неподалік від будинку Даценків, були вікна з віконницями. Саша, минаючи ці вікна, кожного разу, при своєму високому зростові, закривав головою віконниці, не помічаючи цього.

Носови скаржились бабусі і дідусеві, ті просили Сашу бути уважнішим і не закривати віконниці, але безрезультатно. Наступного разу повторювалось те ж саме. У людей, які не були близько знайомі із Сашею Шаргеєм, ця риса – його надзвичайна розсіяність – викликала зазвичай сміх...

...Якийсь час (у 1915–1916 рр.) Саша Шаргей жив не в дідуся, а в дядька Володимира Якимовича, в його квартирі на Стрітенській вулиці, будинок № 11. Під кімнату йому виділили колишній кабінет Володимира Якимовича. Олександр Володимирович Даценко згадує, що Саша працював над великими кресленнями. Ці креслення були настільки великими, що Саша переносив їх із письмового столу на підлогу. Але й підлога в кабінеті була замалою для них, і Саша разом із кресленнями переміщувався в сусідню велику кімнату (колишня вітальня). Відомо, що першу свою наукову роботу Саша (Ю.В. Кондратюк) позначив 1916 роком, тобто він працював над нею ще в Полтаві.

Добре пам'ятаю, як Саша Шаргей жив у нашому домі, пам'ятаю, в якій кімнаті він жив (крайня праворуч по фасаду, якщо дивитись із вулиці, колишній кабінет батька).

Ще пам'ятаю, що Саша Шаргей займався великими кресленнями. Вони були настільки великі, що Саша переселявся з ними з письмового стола на підлогу. Але і підлога в кабінеті була мала для них, і Саша разом із кресленнями переміщався в сусідню, більшу кімнату (колишня вітальня).

Пригадую нерідні прогулянки в дитинстві з батьком і Сашою Шаргеєм на Ворсклу; катання човном і купання в річці. Часто батько купував кавуни, які потім з'їдалися під час катання човном.

А ще запам'яталися дорікання за розбите у вікнах скло під час нашої гри у футбол.

¹ Даценко Олександр Володимирович – двоюрідний брат Олександра Шаргея.

Початкову освіту Олександр Шаргей, який рано навчився читати, отримав спочатку під керівництвом бабусі і дідуся (Якими Микитовича і Катерини Кирилівни Даценків), а потім у Своєхотових, точніше у Катерини Феліксівни Своєхотової, яка готувала його до вступу в гімназію протягом п'яти років, з 1905 по 1910 роки.

У сім'ї Даценко й у Своєхотових заохочувалося самостійне читання Саші, вироблялись деякі навички розумової роботи.

Заняття у Своєхотових, культурний вплив сім'ї, читання – все це сприяло розвитку природного хисту Олександра Шаргея.

Катерина Феліксівна працювала з ним індивідуально. Методи Катерини Феліксівни відповідали передовим педагогічним течіям початку ХХ століття. Їй удавалося пробуджувати у дітей цікавість до читання і прагнення отримати знання самостійно. Саша з охотою ходив до Катерини Феліксівни. Він навчався під керівництвом розумного й доброго педагога.

Своєхотови зібрали велику бібліотеку. Катерина Феліксівна давала свої книги учням. Саша читав не тільки книги про мандрівки і пригоди, але й науково-популярну літературу з багатьох галузей знань, брошури та книги, які виходили великими тиражами у виданні Н.А. Рубакіна і П.П. Сойкіна, а також книги із серії «Жизнь замечательных людей» видавця Ф.Ф. Павленкова. Науково-пізнавальною літературою хлопчик захоплювався не менше, а іноді більше ніж романами Жюль Верна.

Багато книг було й у сім'ї Даценків. Ще до вступу в гімназію Саша читав та перечитував класиків – Пушкіна, Лермонтова, Гоголя, Тургенєва, Некрасова, Толстого... Зберігались у Якими Микитовича Даценка і твори Панаса Мирного (П.Я. Рудченка), з яким його пов'язували дружні стосунки, й, звичайно, «Кобзар» Тараса Шевченка. Саша Шаргей читав багато і захоплено.

Він дуже рано почав цікавитись природничими науками. З вражаючою наполегливістю добивався ясності в будь-якому складному для його віку питанні. Найскладніші арифметичні задачі він вирішував легко, із задоволенням. У той же час у нього з'явилася і схильність до занять технікою, механікою. Він усе частіше став замислюватися над власними винаходами, самостійними конструкціями. Спостерігаючи обдарованість онука, Катерина Кирилівна і Яким Микитович зробили все, щоб улаштувати його саме в 2-у гімназію, де його здібності змогли б отримати розвиток. Гімназія була новою. Викладачі порівняно молоді, всі з

¹Романська Ольга Дмитрівна – племінниця Миколи Скриньки, однокласника Саші Шаргея, учениця гімназії Н.О. Старицької, пізніше – ветеран праці, прекрасний знавець літератури та історії.

університетською освітою. Матеріальна забезпеченість учителів була значно кращою ніж у державних навчальних закладах. Були витрачені великі кошти на обладнання кабінетів із окремих предметів (географії, природознавства, фізики). Особлива увага зверталась на вивчення точних наук, математики, хімії, фізики. У фізичному кабінеті проводились практичні заняття в позанавчальний час. Цим 2-га гімназія відрізнялась від класичної 1-ї.

Вакансія для Саші Шаргея відкрилась навесні 1910 року, коли в кінці навчального року, 1 чи 2 учні залишились на другий рік у другому класі.

Чому О. Шаргей поступив не в 1-й, а лише в 3-й клас гімназії, коли йому було вже 13 років?

Головною причиною було те, що в 1908 році, коли Саша міг вступити до 1-го класу гімназії, в ній ще діяли станові перепони: Полтавська 2-га гімназія, заснована в 1907 році, призначалась тільки для дітей дворян. І хоча в 1908 році формально було відкрито доступ у гімназію дітям усіх станів, перевага надавалась все ж таки дітям із дворян. Олександр Шаргей не належав до привілейованого стану. В наступні роки відбувалась подальша демократизація гімназій, в тому числі і Полтавської 2-ої. В стінах гімназії все більше з'являлось дітей «інших станів», переважно різночинної інтелігенції (сини лікарів, учителів, інженерів т.п.).

При перевірці знань з'ясувалось, що Олександр Шаргей дуже добре підготовлений до вступу в 3-й клас з усіх предметів (російська мова, арифметика, історія, географія, природознавство, французька мова, німецька мова). Трохи засмутив екзаменаторів почерк Саші, який не мав нічого спільного з прописом чистописання. Але це були дрібниці і О. Шаргея було зараховано до 3-го класу Полтавської 2-ої гімназії. Він одразу став одним із найкращих учнів.

Деякі негаразди були у Саші з латиною, викладання якої починалося з 3-го класу (по 5 уроків на тиждень). З географії він знав набагато більше за однолітків, оскільки багато читав. Крім того, він був кращим математиком у гімназії, у якого можна було отримати роз'яснення будь-якого важкого математичного завдання.

... Десь на початку осені 1915 р. через деякий час після смерті Коліного батька (мого дідуся) Коля розповідав мамі (моїй бабусі) про те, що в Саші немає ні батька, ні матері.

... Говорячи про Сашу, Коля навіть трохи хвилювався, що мені запам'яталося. З Коліної розповіді я дізналася, що Саша живе в сім'ї дядька, що про нього турбуються, але він почуває себе самотнім. Не дивуйтесь думками про самотність: це було характерним для юнацтва тих років (1910–1917). Такі настрої були не тільки у Саші, а й у Колі. Коля розповідав і про те, що у батьків Саші були якості складні, важкі і навіть трагічні обставини. Туманно згадувалось їх революційне минуле, але ніяких фактів...

...Моя бабуся знала Катерину Кирилівну і Якіма Микитовича або знала про них, хоч і не була з ними особисто знайома. Її привітність до Саші-гімназиста при його перших появах у нас у 1911–1912 р. була проявом шанобливого ставлення до Даценків. Потім бабуся оцінила й особисті якості Саші. Дядько Андрій (брат Колі. – Укл.) вважав Сашу найінтелігентнішим із Коліних друзів. На Сашиному обличчі відображувалася зосередженість, велика внутрішня робота і побоювання: хоч би не завадили, не порушили злагодженого логічного ходу міркувань. Звичайно, тоді, через свій вік я не прочитала б це на його обличчі, але про це говорили дорослі – бабуся і старший дядько, природно, не в присутності Саші.

Мабуть, недарма Коля так дбайливо ставився до свого товариша і нас усіх переконував, що Саша – великий математик. Саме завдяки цьому я запам'ятала Сашу, «великого математика»... Чомусь усім запам'яталася його «розсіяність», що, звичайно, було не так, тому що це була не розсіяність, а, навпаки, зосередженість на певному напрямкові, на розв'язанні проблеми... Коля ніколи не говорив ні про яку розсіяність Саші, а вважав його цілеспрямованим.

Узагалі, 2-а гімназія дала добру освіту Саші і Колі. Головне – їх навчили працювати з книгою, навчили вчитися.

Згадую весну 1916 року, коли Коля, Саша, Костя Мустафін та Міша Соколовський¹ закінчували гімназію. В кімнаті Колі була дошка – чорний лінолеум, прибитий до стіни. Пам'ятаю, як вони готувалися до екзаменів на атестат зрілості. На чорній дошці я часто бачила цифри і формули написані чітким, круглим, красивим почерком Колі, а іноді – летючим, стрімким, незрозумілим почерком Саші. Готуватися до випускних екзаменів із математики і фізики Саша допомагав усім трьом: Колі, Кості і Міші. Всі вони говорили, що такого математика, як Саша, немає в усій гімназії та навіть у всьому місті. І хлопці були, звичайно, праві... У Саші, без сумніву, були педагогічні здібності. Він любив передавати свої знання.

... Яке враження справляли Саша й Коля разом – один дуже високий, інший маленький. Невисокий зріст Колі компенсувався спортивною статурою, прямими плечима, швидкістю та спритністю, легкою, твердою ходою. Товариші гімназисти звикли бачити їх разом і, наскільки я пам'ятаю, не знаходили нічого дивного в цих двох різних фігурах поряд. Костя Мустафін був вищим за Колю, але значно нижчим за зріст, ніж Саша. Міша Соколовський був досить високого зросту, але й він усе ж таки був нижчим за Сашу. Взагалі вся четвірка зовні справляла приємне враження. А найважливіше – всі були гарні і розумні хлопці. І всі визнавали перевагу Саші...

¹Однокласники Саші Шаргея по гімназії.

Незадовго до початку іспитів на атестат зрілості, скоріше за все в квітні 1916 р., Коля і Саша сфотографувались для групового фото, яке складалося з окремих маленьких знімків усіх учнів випускного класу і викладачів. Під кожним фото – прізвище й ініціали. Саша та Коля сфотографувались в однакових формених куртках. Це була зимова форма 2-ї гімназії: чорний суконний кітель зі стоячим коміром і темно червоними петлицями. Світлі металеві блискучі гудзики. Дві нагрудні кишені. В правій кишені слід було носити учнівський квиток.

...Наш дерев'яний балкон виходив у двір (на східну сторону). Двері на балкон були з їдальні. Перед балконом росли каштани... Весь балкон був обплетений крученим диким виноградом. Густе листя винограду і каштанів захищало від сонячного проміння (й від поглядів перехожих). Біля стіни стояв довгий дерев'яний диван, перед ним великий стіл, декілька стільців. Ми почували себе на балконі досить затишно... Коли Саші та Колі було років 14–15, вони щось майстрували на великому столі, і Коля поважно казав мені: «Не заважай. Ми робимо катушку Румкорфа». Я, звичайно, не розуміла, але чомусь запам'ятала Румкорфа. Іноді на дрібні частини розбирався велосипед Колі. Я з жахом дивилася на купу незрозумілих деталей, побоюючись, що Коля вже ніколи їх не збере. Але проходило небагато часу, велосипед знову був як новенький. Наскільки я пам'ятаю, Саша також брав участь у цих справах.

Зі спогадів Н.О. Побєдоносцевої, давньої знайомої О.Л. Романської:

«О.Д. Романська розповідала мені, що обидва хлопчики мріяли стати студентами петроградських інститутів. Після закінчення гімназії Саша отримав срібну медаль, вони разом поїхали в Петроград. Обидва прекрасно витримали вступні іспити і були зараховані: Коля – в інститут інженерів залізничного транспорту, Саша – в політехнічний. Але було це в 1916 р., коли йшла війна з Німеччиною. І того ж року перші курси були призвані в армію».

----- x -----

Пригадую 1918 рік. Коля і Саша раптово з'явилися у нас удома¹, втікши з Ростова. Страшно змучені, мовчазні. Коля годинами сидів біля рояля, награвши уривки із знайомих п'єс (Шопен, Гріг...). Дивно, ролі їх змінились: якщо в 1916 р. Коля часто розповідав моїй бабусі про Сашу, то в 1918 р. Коля після обіду чи після вечірнього чаю йшов до рояля, а Саша залишався з моєю бабусею, вони сиділи в їдальні і тихо розмовляли. Я невиразно пам'ятаю, як Саша турбувався про Колю, який був у страшенно пригніченому стані. Видно, нелегко їм було і в Ростові, і тікати, і діставатись додому було дуже важко й страшно. Подобиць я не пам'ятаю.

¹У будинку В. Даценка були розміщені німецькі солдати-окупанти.

Очевидно, я соромилася заважати цим тихим розмовам, а крім того, у мене ж було своє безтурботне життя в мої 15 років. І я мабуть, багато чого просто не розуміла. Я тільки бачила, як вони обидва змінились – Коля і Саша. Коля позичив дещо у старшого брата Андрія, ходив у «цивільному». Перевдягти Сашу було набагато важче через його зріст. Сашу пам'ятаю у виляючій гімнастерці без погон, у галіфе і чоботях. Не пам'ятаю, щоб вони виходили з будинку: в місті були німці і гетьманці. Часто вони сиділи удвох на нашому балконі, мовчки курили чи тихо розмовляли (Коля тоді вже палив, не пам'ятаю, чи курих Саша). Читали старі ілюстровані журнали... Я виходила, щоб їм не заважати...

... У цей час у нас у будинку часто звучала гарна музика. В мене з'явилась нова подруга, яка чудово грала на роялі. Вона разом із батьками втекла з голодного і холодного Петрограда на південь. Дуже талановита дівчина моїх років. Вона чудово грала багато сонат Бетховена. Коля та Саша слухали, сидячи в їдальні. Пам'ятаю нашу улюблену сонату № 14 («Місячну»). Коля її дуже любив.

... Здається, я можу з великою долею впевненості сказати, що «теоретик» (Саша) жив у «практика» (Колі) в кінці травня, в червні 1918 р. і ще, можливо, у вересні. Але не пізніше і не раніше.

Я познайомилася з Гнатом Бенедиктовичем Шаргеєм в січні 1906 року в Петербурзі в установі (статистичній), де ми обоє працювали. Він жив із сином (пасинком) Юрієм Васильовичем Кондратюком, якому тоді було 7–8 років. Здається, рік народження його 1899.

Заміж за Г.Б. Шаргея я вийшла в 1909 році. Хлопчик жив з нами. В 1910 році Г.Б. Шаргей тяжко захворів і помер. Тоді ми тимчасово жили в Полтаві. Після смерті Гната Бенедиктовича я поїхала в Петербург, а Юрій Васильович залишився в Полтаві у батьків Гната Бенедиктовича. Гнат Бенедиктович помер 14 липня 1910 року і був похований на міському кладовищі.

Юрій Васильович закінчив гімназію в Полтаві в 1916 році і одразу ж переїхав до Петербурга, де вступив до політехнічного інституту. В цьому ж році його призвали на військову службу. Закінчити інститут йому не вдалося, але знань у нього було більше, чим у багатьох, котрі отримали вищу освіту. Знаю це від одного професора-фізика, якого він спокійно розбив у якійсь науковій суперечці.

Весною 1917 року ми переїхали в Київ, де застрягли, так як через громадянську війну не змогли повернутися в Ленінград. Тут зв'язок із Юрієм Васильовичем у нас перервався. Ми не знали, де він, він не знав, де ми. Київ переходив із рук у руки, то Центральна Рада, то німці, то поляки і т. д.

У 20-х роках зв'язок відновився. Він працював тоді в Сибіру десь на елеваторах. Тоді він уже став допомагати нам коштами. І навіть став приїжджати до нас у Київ. У 1935 році я була в нього кілька днів у Москві, куди він переїхав із Сибіру. Він мене познайомив із Горчаковим. З інженером Горчаковим він працював у одній установі. До призиву Юрія Васильовича в армію в 1941 році ми увесь час листувалися і він допомагав нам грошима, ще більше теплом своєї душі.

Матері його я майже не знала, я бачила її всього кілька разів і нічого про неї сказати не можу. Вона померла давно. Вітчим же його – Г.Б. Шаргей² – був дуже здібна людина. Він був виключений із Київського університету після «ветровської історії»³, потім виїхав за кордон (в Дармштадт), де вчився в університеті, але, не закінчивши його, повернувся в Росію і взяв участь у революційному русі.

¹Каресва (у дівочтві Гіберман) Олена Петрівна – мачуха Ю. Кондратюка (О. Шаргея).

²Насправді Г.Б. Шаргей – не вітчим, а рідний батько Ю. Кондратюка (О. Шаргея).

³Студентські заворушення 1897 року, пов'язані із самогубством у Петропавлівський в'язниці революціонерки-народниці М.Ф. Ветрової.

Гнат Бенедиктович дуже любив Юрія Васильовича і відносився до нього як до рідного сина. Юрій Васильович відповідав йому повною взаємністю. Зі мною він також був у хороших стосунках. Виріс Юрій Васильович прекрасною людиною. Розумною, чутливою і дуже доброю. У математиці і технічних науках Юрій Васильович мав великі здібності. Хлопчик завжди майстрував якісь самохідні пароплави, паровози. Будучи гімназистом, самостійно пройшов курс математики університетського факультету. Працюючи на елеваторах, винаходив різні вдосконалення, за що мав кілька патентів.

25 травня 1958 року. Київ

Дещо я пам'ятаю сама, а про дещо мені розповідала моя мама. Вона приїхала зі мною в Полтаву до батьків чоловіка, коли мені було 3 роки. За її словами це було в 1913 році... Я одного разу вередувала і не хотіла йти спати. Брат узяв палицю і перегородив дорогу, а далі відбулася така розмова:

Брат: Ти не підеш в цю кімнату!

Я: Ні, піду!

Б.: Ти не будеш лягати спати!

Я: Ні, буду!

Вередування закінчилися.

----- x -----

Під час його життя у нас, в Петрограді, коли він навчався в політехнічному інституті, я забігла якось уранці до кімнати, де він спав, і побачила, що з червоної ковдри (мабуть ватяної) зшити довгий вузький мішок, із якого помітна тільки голова брата. Гадаю тепер, що це мало відтворювати спальний мішок. І ще пригадую, що на його столі був неймовірний безлад...

Що ще я пам'ятаю про брата?

Він був старшим за мене на 13 років, тому мої дитячі спогади про нього дуже невиразні й уривчасті...

До нас у Київ приїхала молода дівчина Ольга Лашинська. Вона приїхала з Малої Виски, де жила у батька. Передала листа від Юрія Васильовича, від якого ми давно не мали звісток. Він у цей час жив у Малій Висці. Пізніше Оля Лашинська жила у Києві і ми бачилися з нею декілька разів...

Я вважаю, що причиною зміни прізвища братом О.Г. Шаргеєм було прагнення уникнути серйозних наслідків, пов'язаних із його службою в білій армії. Можливо, ситуація склалась так, що зміна прізвища здавалась, а можливо і була тоді насправді єдиним способом для Олександра Шаргея зберегти свободу і навіть життя для подальшого розроблення і втілення ідей підкорення космосу.

Як мені розповідала мати, приблизно у 1920–1922 рр. для брата дістали документи Юрія Васильовича Кондратюка, молодій людини приблизно одного з ним віку (1900 р. н.), який помер незадовго до цього. У моєї матері була давня добра знайома Віра Григорівна Тучапська, викладач школи № 50; у цій же школі викладав Володимир Васильович Кондратюк,

¹ Шаргей Ніна Гнатівна – рідна сестра Олександра Шаргея по лінії батька, дочка О.П. Карєєвої.

старший брат покійного Юрія, який був добрих стосунках із В.Г. Тучапською. На її прохання В.В. Кондратюк передав через неї документ покійного брата моїй мамі. Наскільки можу згадати за пізнішими розмовами, цей документ був профспілковим квитком або якоюсь іншою посвідкою. Документ було передано брату у Малу Виску через Лашинських.

Пізніше я бачила брата двічі у Москві, де я була на студентській практиці (приїхала туди напередодні 07.11.1932 р.), і запам'ятала його худим і дуже високим, а також двічі під час його дуже коротких приїздів до Києва. Приїжджав він тоді в основному на два дні...

Знаю, що він увесь час до Вітчизняної війни допомагав нам із мамою матеріально.

Київ, 11.10.1974 р. – 18.04.1977 р.

У 1919 р. я закінчувала гімназію і познайомилася із студентом-медиком Борисом², він декілька разів заходив до мене на квартиру і проводив додому. В кінці року він зайшов до мене на квартиру, здається це було пізньої осені, і сказав: «Я прийшов попрощатися, я і мій друг мобілізовані (в білу армію. – Укл.). Але мене як лікаря призначили супроводжувати вагон із хворими і пораненими до Одеси, я там втечу. Я дуже поспішаю, оскільки хочу і своєму другові дитинства допомогти втекти, він, звичайно, теж не бажає у них залишатися. Я доведу його до станції Бобринська... і залишу у своїх батьків...» Потім я дізналася, що цим другом був Юра... Борис довів його до станції Бобринська, де Юра, правда, недовгий час, працював мастильником на залізниці, після чого потрапив до дядька. Борис був з дитинства знайомий із Юрою, їх матері дружили, а дядько був знайомий із батьками Бориса, і вони направили Юру до нього...

Мій дядько поїхав шукати місце, щоб узяти туди сім'ю, де було б не так важко з продуктами і можна було б жити ситніше. Про нього з півроку нічого не було відомо, а потім прийшла людина і сказала, що дядько мешкає у Малій Висці, там працює і скоро забере нас до себе. Через декілька днів до нас зайшла жінка, яка назвалася Оленою Петрівною Каресвою і сказала, що отримала листа від сина, що він проживає і працює у дядька, котрий завідує державним млином, і попросила: «Я буду до вас заходити, мені потрібно для нього (Юри. – Укл.) передати деякі документи і посилку». Вона заходила ще двічі, за другим разом принесла посилку, яку просила передати людиною Івану Андрійовичу для сина. Ми ще Юру не бачили. Дядько приїхав у Виску десь у кінці 20-го року, Юра – в 1921 році, а я ,Оля і Аля – чи то в кінці 21-го чи то в 1922.

Коли я, Ольга і Олександра приїхали у Виску, дядько сказав: «Це наш Юрочка». Так ми і познайомилися. Ми першу зиму і весну жили голодно, і Юра під час нічної зміни на млині (вони тоді ще з дядьком працювали разом), установив ліхтар біля зерна і туди злітались горобці, вони їх ловили руками, а вранці приносили штук 40–50 горобців, і дядько, я, маленька Аля сідали їх скубти, у нас тоді вважався багатий обід. Навесні засадили город, дядько позичив двох квочок, яйця, і з'явилися кури, а у сусідів свиня привела таку кількість поросят, що двом не вистачило сосків, їх подарували нам і Юра помчав в аптеку за соскою, а Аля принесла крихітних кошеня і цуценя.

¹У Малій Висці з 1921 по 1925 рр. Юрій Васильович Кондратюк жив у сім'ї Лашинських: Івана Андрійовича, його дочок Ольги і Олександри та його племінниці Т.Й. Лашинської (в заміжжі Маркевич).

²Борис Арабажин – близький друг О. Шаргея, пасинок лікаря з м. Сміли В.В. Радзевича.

Юра зробив ящик, у якому вони всі вчотирьох спали. Йому подобалося годувати поросят із соски і годинами спостерігати за їх грою...

Влітку 1922 року він задумав піти в Копенгаген. Він вирішив іти пішки до кордону, так як коштів у нього не було, а окрім того, він був обірванцем, так що його могли в будь-який момент затримати як бродягу, як бандита. Ми всі його відговорювали, але він був упертий. Я, говорив він, повчуся там років зо три і повернуся назад. Отримавши пайку, він попросив одразу із всього борошна спекти хліб, потім сушив його на сухарі, а сухарі молот на м'ясорубці і зсипав у мішечок, так, мовляв, зручніше нести, говорив він. Потім купив 100 штук яєць, зварив їх, висушив і також зробив порошок. Дядя тоді працював на цукрозаводі постачальником. Він попрохав купити йому 10 кухлів для пиття води. Дяді вдалося виконати його доручення, і він приніс 10 мідних кухлів, луджених зсередини, приблизно пів-літрових. Юра був дуже задоволений. Купив м'яса, як він там робив із нього консерви, я не пам'ятаю, була на роботі. Юра майстрував консерви сам. Вони були запаяні ним самим білою жерстю, і він сказав: «Ось і все, харчів вистачить, а гроші завжди можна заробити, адже зараз літо – на косовиці, на жнивах..., а в місті днів комусь можна напилати, нарубати на зиму, кухлі – вимінити на продукти». І коли ми говорили йому: «Ти на себе в дзеркало поглянь, вигляд у тебе такий, що у двір побояться тебе впустити!», - він сміявся: «Ви похмуро налаштовані. Все буде добре. Повернусь знову Сашком!».

Я не пам'ятаю точно, коли він пішов. Приблизно в кінці червня. А через чотири місяці повернувся в дощовий жовтень Юра назад, та ще й зовсім хворий. Взуття було діряве, завжди з мокрими ногами. Ми його ні про що не розпитували. Хворів він місяців два тифом із ускладненням на ноги. Коли почав видужувати, він розповів, що його затримали на кордоні, здивувалися його хлібові, яєчному порошкові, консервам і вирішили, що він просто ненормальний, та відправили його за старим місцем проживання.

Потім він перейшов на роботу на цукровий завод, а мешкав із нами. Ми дуже швидко потоваришували з Юрою. Коли Юра приїхав, речей у нього ніяких не було, одяг був у жахливому стані. Взимку він дуже мерз, уже в нас він захворів тифом. Був він дуже худий, а після хвороби став як скелет. Пізніше через недостатнє харчування у нього почали з'являтися на тілі виразки, і він навіть лежав у заводській лікарні.

У Висці постійно жили дядько, Юра, я і маленька Олександра, Оля поїхала навчатися до Києва, приїжджала на канікули, а ми всі влітку працювали і господарювали вдома по черзі, а взимку завжди я варила обід, пекла раз на тиждень хліб, разом із Юрою шили йому шапку-вушанку і сорочки-косоворотки, оскільки купити тоді було ніде. Юра креслив і кроїв, а я шила, ну і виходили такі шедеври, що люди лякалися, але Юру це не бентежило.

Увесь вільний час Юра проводив із книгами, зошитами і кресленнями, коліщатками і паличками, а ввечері міг годинами дивитися на зоряне небо через якусь трубу власної конструкції.

Мешкаючи всі ці роки разом, ми були дуже дружні, і Юра був як турботливий старший брат. Він дуже любив футбол і їздив на матчі, любив музику і співи, сам завжди мугикав під ніс: «Бродяга, судьбу проклиная, плетется с сумой на плечах», – і так з початку до кінця.

Нас запросили в сім'ю мого майбутнього чоловіка на Новий рік. Брат чоловіка багато років із сім'єю жив і працював на заводі, мав господарство, і з продуктами у них було все гаразд. Нас пригостили чаєм із бісквітом. Коли ми повернулися додому, Юра сказав: «Оце поживна річ, ти вмієш таку пекти?» Я відповіла, що не вмію. Тоді він сказав: «Візьми рецепт, ми спечемо і передамо сестричці в Київ». Я взяла рецепт і розповіла його Юрі, рецепт був на 10 жовтків. Він вирахував на 60... Ми спекли за ним лише влітку, коли змогли дістати таку кількість яєць. Юра сидів у погребі, збивав білки і розтирав жовтки декілька днів, звідси і легенда про погріб про те, що Юра проводив у ньому досліди.

Взагалі він був дуже добрий, чесний і правдивий, але при цьому розсіяний і не дуже охайний по відношенню до себе. Часто товариші по службі брали у нього гроші і не повертали, а він ніколи не запитував про них, були такі, що цим користувалися.

Ще хочу розповісти про один момент пов'язаний із тією злощасною зміною прізвища, про який розповів дядько. Вони з Юрою гостювали якраз у сім'ї мого майбутнього чоловіка, і після вечері дядько сказав: «Ну що ж, Сашко, нам, мабуть, час додому». І хтось із сім'ї запитав, чому Сашко. Дядько каже, що не розгубився: «Він у нас, коли був маленький, дуже був схожий на дівчинку і ми часто називали його Сашком, а іноді – Оленкою».

Поїхав Юрій Васильович (із Малої Виски. – Укл.) у 24 р. чи в 25 на станцію Криловську. Після його від'їзду на Кубань я через декілька місяців вийшла заміж і також поїхала. Я не бачила його до 1935 року. Ми з чоловіком тоді працювали в ЦЧО¹ на будівництві Єртильського комбінату і приїхали в Харків у відпустку до брата чоловіка. Зустрілись я і чоловік із Юрою в Харкові у 1935 р. на вулиці і дуже, звичайно, зраділи. Юра кожного вечора бував у нас. Він часом замислювався, бував дуже похмурий, а одного разу сказав, коли ми були удвох: «Для чого, для чого вона це зробила, я хочу жити під своїм ім'ям», – і розповів про документ, який передала (йому. – Укл.) мачуха Олена Петрівна. Він знав, що вона взяла його у своїх знайомих Кондратюків і що це документ їх померлого сина. Оскільки ми товаришували, а до мого чоловіка він мав повну довіру, ми часто розмовляли втрьох. Юра казав: «Мені взагалі часом не хочеться жити... Я хочу бути самим собою». Мій чоловік сказав: «Добре було б тобі

¹ЦЧО – Центрально-чорноземна область.

самому відкритися, тому що це якесь безглуздя». Юра відповів: «Так, це було б дуже добре, але я побоююсь, що натраплю на таку людину, яка все перекрутить».

Він (Юра. – *Укл.*) отримав квартиру(в Харкові. – *Укл.*) і віддав її товаришові по роботі, тому що той мав сім'ю, а сам казав: «Ночую в нього, а іноді в когось із співробітників». Він прагнув мати свою квартиру і завжди говорив: «Валізи з мене достатньо, я живу там, куди пошлють і, як бачиш, на одному місці не сиджу». На питання мого чоловіка, чому він не із сім'єю і квартирою, Юра з гіркотою відповів: «Вам цього не зрозуміти, в мене таке відчуття, що мені немає місця на Землі». Тоді я сказала: «А де ж, на Марсі, чи на Місяці?!» Він сумно посміхнувся і відповів: «Так, це моя мрія. Можливо, мені і призначено побувати на Місяці?!» Я тоді сказала: «Не забудь тоді запросити і нас!» У подальшому все звелось до жарту. Наступного дня Юра прийшов востаннє, приніс свою книжку мені і чоловікові, підписав її і подарував разом із фотографію, також сказав: «Я із задоволенням згадую своє життя у Висці, хоч воно було матеріально дуже важке. Я приніс Вам це напам'ять, щоб ви згадували іноді про мене». Після того ми більше не бачилися.

Познайомився я з Юрієм Васильовичем Кондратюком у кінці 1922 року в сім'ї Лашинських, яка проживала в Малій Висці... Кондратюк нерідко бував у цій сім'ї, і у цьому будинку його просто називали «наш Юра». Він у цей час працював на місцевому млині машиністом біля нафтового двигуна.

Людина це була тиха, спокійна, добра. Увесь свій заробіток віддавав господині, у якої жив на квартирі. Заробляв же він немало. На той час власник млина платив йому за роботу частину грошима, а частину – борошном.

Нерідко Кондратюк позичав знайомим гроші і ніколи не вимагав боргу.

Особисто мені він здавався дуже приємним, змістовним, ерудованим співрозмовником, із яким було цікаво спілкуватися.

...Юру всі бачили в одному й тому ж робочому костюмі, і чудово те, що в жодному разі йому це не заважало. І всі ми якось не звертали уваги на його зовнішність.

У той час я навчався в технічному училищі і вважав, що я досвідчений у галузі математики і фізики, але в розмові з Юрою на ці теми я дуже тушувався.

Із початком холодів і осінньої сльоти Юра ходив у великих, простих, не по нозі черевиках. На ногах були обмотки, зроблені із селянських рушників, на яких були вишиті півні. Іван Андрійович часто над ним глузував через обмотки. Але Юра не бентежився і говорив: «Ні. Ви тільки зверніть увагу, яка чудова симетрія, як розміщені на обмотках півні. При ходьбі вони ніби б'ються між собою».

З настанням теплих весняних днів, вечорами, ми з Юрієм проводили час у Лашинських. Зазвичай веселились, жартували, і він у всьому був заводієм. У товаристві молоді (маю на увазі сім'ю Лашинських, деяких молодих юнаків, які їх відвідували) він був найвеселішим і нікому не давав скувати.

Але нерідко він міг, ніби не помічаючи присутніх, замовкнути і, не відриваючись від Місяця, ретельно на нього дивитися. В такі моменти я звертався до Юри, запитуючи: «О чем задумался, детина?» У відповідь він співав: «Дивлюсь я на небо, та й думку гадаю». Його талант, окрім науки, виявлявся і в літературі.

Дуже часто Юра заводив розмову про те, що наш вік і ми будемо свідками, як людина полетить у космос, побуває на Місяці. Відчувалося,

¹Луговий І.П. знав Ю.В. Кондратюка по Малій Висці в 1922–1925 рр.

що все це він робить для свого морального задоволення, наперед знаючи що ми в цій сфері не співрозмовники.

Іван Андрійович називав його «чудаком», який начитався фантастичних романів, як, наприклад «Від Землі до Місяця та навколо Місяця», «Триста льє під водою» та інше. Одного разу старий намалював карикатуру, зобразивши на ній Юру в колісниці, подібно до біблійного пророка Іллі. На цей сарказм він відповів, що пророк Ілля возносився колісницею, а сучасну людину в космос понесе ракета. Вражає прозорливість цієї дивної людини.

М. Мала Виска, листопад 1975 р

Моє знайомство з Кондратюком, зовсім короткочасне, одна ніч, коли він із Малої Виски через Київ і Москву направлявся на Кубань. Правда, ця ніч була насичена подіями. Моя зустріч із Кондратюком була випадковою і надто короткою. Я, мабуть, не запам'ятав би її, якби не випадок із грошима.

Моя мати дружила з О.П. Карєєвою, матір'ю Ніни Шаргей. Коли Кондратюк проїздом звідкись з України в Москву (по дорозі на Кубань) зупинився на одну ніч у Києві, в моїй кімнаті виявилось зручніше переночувати, ніж у Олени Петрівни (три жінки – бабуся, дочка, онука в одній кімнаті). Я зовсім не пам'ятаю чи розмовляли ми з Кондратюком, як він був одягнений, не запам'ятав і його обличчя. В моїй пам'яті збереглися тільки два епізоди. Коли вранці Кондратюк, одягнувшись, готувався їхати на вокзал, він виявив, що пропали всі його гроші, загорнуті в ганчірку. Тривалі пошуки, в яких брали участь я і моя мати, нічого не дали. Оскільки в кімнаті нікого, окрім мене, не було, то мала виникнути повна впевненість у тому, що гроші вкрав я. Однак Кондратюк тримався виключно коректно, жодним натяком не образив мене. Справа закінчилася тим, що моя мати позичила Кондратюку необхідну суму і він поїхав на вокзал. А через декілька днів із Москви було отримано листа і переказ. Виявилось, що гроші випали з кишені і уляглися в черевикові (мабуть, дуже великому) так, що вони не заважали нозі, і Кондратюк знайшов їх, тільки приїхавши до Москви.

Другий епізод стосується брошурки, яку Кондратюк подарував (чи дав почитати) мені. Запам'ятався її маленький формат і те, що вона видана за власні кошти. А зі змісту, крім того, що вона була присвячена космічним польотам, пам'ятаю рекомендацію автора – використовувати для поповнення палива матеріал паливних бачків, які космонавти повинні розмолоти на ручному млині. Саме цей контраст між космічним польотом і ручною працею привернув мою увагу і запам'ятався.

17.09.1979

¹Кістяківський Олександр Богданович – учений-зоолог, професор Київського університету.

Приїхав Юрій Васильович у Криловську у 1925 році... До нас прийшов на початку осені.

Коли я прийшла із школи додому, то побачила незнайому молоду людину. Мама сказала, що це наш квартирант, а йому відрекомендувала мене... Він був тонкий, високий, трохи сутулий.

Юрій Васильович – надзвичайно неповторна людина. Його доброта, людяність не знала меж. Він відсилав гроші (зарплату, а також гонорари з Москви за свої винаходи) друзям, залишаючи собі тільки на харчування і на найнеобхідніші дрібні витрати. Допомігав робітникам елеватора, які до нього зверталися за порадою.

Прийшовши до нас на квартиру, він дуже швидко і просто став немов би членом нашої родини.

Юрія Васильовича дуже поважали у нашій сім'ї. Як про рідного тепло піклувалася про нього моя мати. З такою ж повагою і теплом ставився і він до нас. Але особливо багато уваги Юрій Васильович приділяв мені. Чи потрібна була мені допомога з математики і фізики, чи важко було мені розібратися в планетах і сузір'ях, Юрій Васильович завжди поруч. Зимовими вечорами, коли зірки на синьому небі було особливо добре видно, він часто говорив мені: «Варя, ходімо покажу сузір'я і планети, які Вам потрібні для уроку».

Юрій Васильович гарно читав. Коли я займалася господарством чи взагалі була вільна, він завжди пропонував: «Варя, хочете я вам прочитаю». Я з великим задоволенням слухала. Він прекрасно грав у шахи і вчив грати в шахи мене. Коли я помилялась, а це було часто, він ніколи не сердився, лише сміявся. Юрій Васильович не пив і не кутив, але дуже любляв солодке.

Він у вільний від роботи час рідко виходив із дому, а якщо й виходив, то лише на пошту, в бібліотеку і дуже рідко до Лаврова Володимира Панфіловича (Лавров працював із Юрієм Васильовичем на елеваторі, помічником механіка). Прийшовши з роботи, Юрій Васильович обідав, після обіду ніколи не відпочивав, щось писав, креслив. Але бувало й так, що під час обіду чи вечері він раптом схоплювався з місця і гігантськими кроками ходив по кімнаті, виклачуючи пальцями немов кастаньєтами чи куйовдячи волосся, потім сідав за свій стіл, швидко щось писав, щось креслив і відразу ж все поштою кудись відсилав. Такі спалахи в його поведінці мене лякали, я побоювалася його, мені завжди здавалося,

¹Самодова Варвара Володимирівна – донька Поліни Федорівни Варварової, в будинку якої мешкав Ю.В. Кондратюк під час роботи на станції Криловська (Кубань).

що він на межі божевілля. Він часто просив мене переписати його роботу, але я відмовлялась, оскільки зовсім не розуміла його почерк. Писав він дуже нерозбірливо і через це я не знаю, що він писав і креслив...

За свою роботу Юрій Васильович із Москви отримував великі гроші, які тут же відправляв якомусь другові. Сам Юрій Васильович був до недбалості погано одягнений, а коли моя мама пропонувала йому купити теплий одяг і пристойний костюм, він відповідав: «Так, я куплю, але зараз потрібно допомогти другові. У нього велика сім'я, яку йому потрібно утримувати, а заробляє він мало».

Під час мого перебування у 1922–1928 рр. на Криловському елеваторі хлібопродуктів «Союзхліб» при залізничній станції Юрій Васильович Кондратюк працював механіком на елеваторі. Він був худорлявий, трохи сутулий, смаглявий, життєрадісний. Я тоді працював молодшим приймальником зерна в корпусі елеватора і був головою місцевого комітету профспілки. Часто він мені допомагав при засвоєнні норії, де рухалася корцева стрічка із зерном для заповнення силосних башт. Кондратюк Ю.В. завжди активно брав участь у роботі колективу елеватора. В нашому колективі його приймали в члени профспілки. В процесі прийому йому було задано декілька питань: де народився, де отримав освіту, хто були батьки, до якого стану належали. Юрій Васильович Кондратюк на всі питання відповідав спокійно і ввічливо. В колективі і суспільному житті він був товариською і скромною людиною. Завжди, коли до нього зверталися робітники, намагався їм допомогти. Кондратюк жив на квартирі Віктора Федоровича Варварова. Він багато читав технічної літератури, займався самоосвітою. Юрій Васильович завжди був скромно одягнений.

05.09.1973 р.

¹Вислов Іван Олексійович – у 1922–1928 рр. голова місцевого профспілки Криловського елеватора хлібопродуктів.

У 1928–1929 рр. як директор навчально-виробничих майстерень Ростовського борошномельного технікуму мав декілька зустрічей із Кондратюком Ю.В.

Він у цей час працював на одному з десяти залізобетонних елеваторів, споруджених на Північному Кавказі. І ось одного дня він прийшов до мене з листом Північнокавказького крайового управління акціонерного товариства «Хлібопродуктів», в якому було сказано: «Допомогти винахіднику монтажнику-механіку т. Кондратюку Ю.В. у впровадженні його пропозиції по новому виду елеваторного ковша». Передбачалося виготовити партію норійних ковшів його конструкції і разом із ним здійснити випробування.

Як під час виготовлення ковшів, так і під час випробувань, мали місце зустрічі з т. Кондратюком Ю.В., обговорення низки питань, які виникали під час проведення цієї роботи. Проведені випробування дали колосальні результати і норійні ковші конструкції механіка т. Кондратюка Ю.В. були прийняті в елеваторне господарство «Союзхліба» під назвою «Норійні ковші Кондратюка».

14.03.1984 р.

¹Пашченко М.Ф. – у 1928–1929 рр. директор навчально-виробничих майстерень Ростовського борошномельного технікуму.

Кондратюк був нашим другом. Юрич, Юрасик, Юрочка – так ми його називали. Ми любили і цінували Юрія Васильовича. З роками він став не тільки другом, а й членом нашої сім'ї.

Петро Кирилович із жовтня 1925 р. по осінь 1926 р. працював у Ельхотово. Юрій Васильович прийшов до нього взимку в жахливому стані. Петро Кирилович погодився прийняти його на роботу під свою відповідальність, про що й не пошкодував, оскільки цінував у ньому тямущого механіка і надзвичайно працювиту людину... В подальшому Юрій Васильович і Петро Кирилович добре спрацювалися і поважали один в одному ті якості, яких самі не мали.

15.03.1927 р. Горчаков виїхав на роботу в сибірське відділення «Союзхліб», а пізніше викликав із Північного Кавказу і Юрія Васильовича... Саме в Новосибірську в 1927 році познайомилася з Юрієм Васильовичем і я. Ще раніше чоловік відрекомендував мені Кондратюка як талановитого механіка і винахідника. Пізніше я неодноразово сама переконувалася в цьому. Мабуть, важко було знайти в Сибіру великий елеватор, зерносклад, де б Юрій Васильович не використав свій талант винахідника, не ввів би яких-небудь удосконалень, що значно полегшували людську працю...

Не забути мені літній день 1928 р., коли Юрій Васильович приніс до нас на квартиру діючу модель повністю автоматизованого елеватора.

– Уявіть собі, друзі, – як завжди, захоплено говорив він, – одна, тільки одна людина сидить біля пульта і командує цією машиною. Дивовижно?

Мені здається, що в техніці для Кондратюка не було нерозв'язаних питань. Все було доступно цій допитливій людині, і тільки одного він не вмів – «просувати» свої винаходи, добиватися визнання. Цим займався Горчаков, за що й був прозваний нами «штовхачем».

Усіх, хто знав Юрія Васильовича, вражала його працездатність. Прибиральниці тресту «Союзхліб», які приходили на роботу раніше за всіх, вже не дивувалися, коли заставляли Кондратюка, який спав на своєму робочому столі чи на стільцях. На всі прохання друзів не робити цього він незмінно відповідав:

– Захопився трохи однією задачкою, а вночі якось незручно турбувати квартирних господарів. Але я прекрасно відпочив. Не вірите? Їй-богу...

¹Горчаков Петро Кирилович – інженер, керівний працівник системи «Хлібопродукт», працював разом із Ю.В. Кондратюком із 1929 по 1941 рр. Горчакова Ольга Миколаївна – дружина П.К. Горчакова.

У конторі ні для кого не було секретом, що в довгі безсонні ночі Юрій Васильович сидів над книгами, ще раз перевіряючи свої розрахунки, міркування, висновки. І знову десятки аркушів паперу вкривались математичними викладками, формулами.

Мрії про польоти в міжпланетний простір вимальовувалися все чіткіше.

Заробляв Юрій Васильович багато, але завжди був без грошей. Кого тільки не підтримував він матеріально! Рідню в Києві, знайомих бабусь на Кавказі, студентів у Москві. Марно було переконувати його в тому, що потрібно подумати і про себе.

– Я досить ситий, одягнений і ні в чому не відчуваю потребу, а їм скрутно, – говорив він...

На жаль, деякі особи зловживали його добротою. Вони підстерігали його в день видачі зарплати і просили позичити часто великі суми. Юрій Васильович не вмів відмовляти, хоч і знав, що гроші дає безповоротно.

А найприкріше було те, що на себе він майже не витрачав. Пам'ятаю такий факт. Зима в Новосибірську була люта. Кондратюк змушений був подбати про шубу. Він досить легко вийшов із становища і десь дістав собі недорогий чорний кожух із величезним коміром. Це вбрання він жартівливо називав «моя універсальна ротонда». Кожух справді виконував багато призначень. Взимку була не тільки чудова шуба, але й ковдра, весною і восени кожух супроводжував Юрія Васильовича у відрядженні і використовувався як матрац.

Кондратюк був чудовим, вірним товаришем. На нього можна було покластися у всьому. Особливо добре ставився він до молоді. Думаю, що багато хто до цього часу з вдячністю згадує його постійну готовність допомогти, навчити, пояснити.

Працювати він умів, але вмів і відпочивати. Правда, це бувало нечасто. Відпустку він взагалі ніколи не брав. Але якщо йому вдавалось урвати у самого себе вечір, він перетворювався на велику дитину. Ми всією сім'єю починали пустувати як діти, вигадували шаради, ребуси, всілякі головоломки. Улюбленою грою, крім настільного більярду, була гра під назвою «Експромт». Ми її самі вигадали і дуже любили. По черзі кожен повинен був скласти вірш про кого-небудь із присутніх чи спільних знайомих, а інші відгадували про кого цей вірш.

Нещодавно я знайшла один «експромт» у книзі, яка належала Кондратюку. Ці віршики цікаві тим, що дають уявлення про Юрія Васильовича.

*Пугает и тревожит
Твой одичалый вид.
Оброс ты и не брит.
Что сердце твое гложет?
Витаешь где-то ты*

*В погоне за Луною...
Брось детские мечты,
Займись жизнью земною:
Живешь ты как монах,
И сыт единым хлебом,
Ты облако в штанах,
И занят только небом.
Смеемся над тобой,
Но почему-то верим,
Настанет час такой –
Найдешь ты в небо двери!*

Ми полюбляли слухати його, коли він говорив про свої мрії. На цю тему він, взагалі мовчазна людина, міг говорити скільки завгодно. Нам, звичайно, було важко повірити, що його мрія про політ на Місяць здійсниться, але нас завжди вражала його тверда впевненість і цілеспрямованість. Він був переконаний, що саме йому, а не комусь іншому доведеться першим летіти на Місяць у ракеті власної конструкції. Коли Юрій Васильович видав свою книгу з розрахунками ракет, він був щасливий. Ми відсвяткували цю подію. Юрій Васильович не пив спиртного, дуже любив чай і міг його випити багато. Тому увечері ми пили вино, а він – чай. Декілька разів співали пісеньку, яку ми складали. Юрій Васильович сам її співав, а ми хором підспівували приспів. Ось перші рядки:

*Женщин я не признаю,
С детства я Луну люблю,
О свиданьях с ней мечтаю,
Экипаж изобретаю...
Лечу я к ней в ракете,
Как в собственной карете...*

Правда, зараз трохи боляче і прикро, що тоді, тридцять років тому, коли Юрій Васильович подарував мені книгу «Завоювання міжпланетних просторів», яка щойно вийшла в Новосибірську, я не без іронії запитала в нього:

- Невже ви справді вірите у здійснення своєї дитячої мрії?
- Вірю, вірю, шановна Ольго Миколаївно, – з притаманним йому оптимізмом відповів Кондратюк і, посміхнувшись, додав:
- Та ви й самі вірите. Чи не так?

Тільки захоплення може викликати ставлення Юрія Васильовича до людей. Він ставився з великою повагою до жінок, не терпів непристойних розмов і анекдотів. Одного разу в присутності жінок один вже немолодий інженер дозволив собі прочитати вірші дуже вільного змісту. Оскільки це

була латина, жінки їх змісту не зрозуміли. Юрій Васильович, який знав латину, підійшов до цієї людини і сказав:

– За те, що ви насмілилися зараз сказати в присутності жінок, б'ють по фізіономії. Забирайтесь звідси негайно.

Ми оніміли, ніхто не підозрював, що Юрій Васильович здатний на такий вчинок – він був миролюбний і м'який.

Смішно було спостерігати, як Кондратюк репетирував у нас, як буде «розносити» робітника чи службовця, що завинив. Горчаков обурювався, звинувачував його у тому, що він розпустив робітників, котрі нічого не робили через його добродушність. Нічого не допомагало. Юрій Васильович не тільки не міг «розносити» підлеглих, але навіть твердо зробити комусь зауваження. Але коли йому доводилось відстоювати свою точку зору з якихось технічних питань чи взагалі по роботі, він ставав непохитним. Юрій Васильович не просто працював, він жив роботою. Голова його завжди була зайнята розрахунками, сміливими планами. Він був закоханий у свою мрію, в науку.

Юрій Васильович зовсім не був оратором, і все більше мовчав. І тільки розмова про видання книги про політ на Місяць мала в нашій сім'ї успіх, і то як привід потеревенити, в чому мама була майстринею. Тепер це видається дивним, але в ті роки подібні питання могли серйозно порушувати тільки люди на кшталт Ціолковського, а разом із ним і Юрій Васильович.

Юрій Васильович був дуже розсіяний у всьому...Одного разу вранці прийшов до нас із портфелем, сів пити чай і почав згадувати те, що хотів сказати мамі і з чим ішов до нас. Уже збираючись іти, він раптово схопився за голову і відкрив портфель, на якому він увесь цей час сидів і витягнув звідти букет троянд (точніше те, що від нього залишилося), що трапився йому по дорозі до нас і який він купив, бо любов мами до квітів була загальновідомою. Звичайно, мама подякувала за квіти, але з цього часу на один анекдот про розсіяність Юрія Васильовича стало більше. Втім я не маю сумніву, що в питаннях, які стосувалися розрахунків, із пам'яттю Юрія Васильовича було все гаразд.

----- x -----

У нас у Сибіру був добрий товариш Дзюба Анатолій Павлович (із колишніх засланих). Коли наші герої Юрій Васильович і Петро Кирилович у 1930 р. потрапили в біду, і мама поїхала в Москву до Верховного прокурора Красикова клопотатися про їх долю, вона зустрілася з Дзюбою, який уже працював у Москві інженером-електриком. Саме він запропонував їм зайнятися вітроенергетикою, створити проект, порадив передати його за призначенням для подальшого розроблення, вважаючи, що ця популярна тема може допомогти. І він не помилився. Юрій Васильович і Петро Кирилович розробили ескізи й елементарні розрахунки. Після чого Петро Кирилович, не дивлячись на підписку про невиїзд (Юрій Васильович і Петро Кирилович працювали у закритому бюро без права йти додому), таємно поїхав до Москви і попав на прийом до Серго² (це було не дуже складно, так як останній був доступним). Далі події розвивалися дуже швидко. Орджонікідзе зробив виклик для Петра Кириловича і Юрія Васильовича з направленням їх у Харків для розроблення проекту.

Про Каресву і Ніну мама дізналася від Юрія Васильовича, оскільки він завжди хвилювався за них, називаючи їх «мої кияни» і посилав гроші, а

¹Горчакова Ольга Петрівна – донька О.М. Горчакової.

²Серго – партійний псевдонім Григорія Костянтиновича Орджонікідзе, на той час – народного комісара важкої промисловості (1932–1937).

потрапивши в 1930 році в біду попросив маму, коли з'явилася можливість спілкуватися, повідомити їм про його долю, у зв'язку з чим, у свій черговий рейс до Москви в пошуках справедливості мама заїхала до Києва, де познайомилася з Оленою Петрівною і Ніною та повідомила їм про всі сумні події, які трапилися з Юрієм Васильовичем і Петром Кириловичем. Це було в 1932 році... Сама Олена Петрівна з великою ніжністю говорила про Юрія Васильовича, дуже хвилювалася за нього.

1941 рік. Тоді ми жили вже в Москві. Не пам'ятаю точно ні місяця, ні числа. Був дуже спекотний день. Несподівано почувся голосний умовний стукіт у двері. Так стукав тільки Юрій Васильович. Із моменту оголошення війни він із головою занурився у роботу і давно не навідував нас.

Як тільки я відчинила двері, Юрій Васильович як буря увірвався у передпокій і, схопивши мене в обійми, почав цілувати:

– До побачення, до побачення. Їду...

Це було так приголомшливо несподівано, що я не відразу зрозуміла, про що він говорить.

Плутано, поспішаючи і хвилюючись, Юрій Васильович повідомив, що друзі запропонували йому приєднатися до групи ополченців, яких відправляють на фронт:

– Усі вже на збірному пункті і тільки я відстав, забіг до вас попрощатися.

Я намагалася довести йому, що з його знаннями він може чимало користі принести і в Москві. Але марно:

– Я погодився... Моє місце там, де повинен бути кожен, хто здатний тримати в руках зброю, – твердо заявив Кондратюк і з посмішкою додав:

– Я впевнений, що незабаром повернусь до вас живим і здоровим.

Він вибіг на сходи і, перестрибуючи через три сходинок, побіг на вулицю. Я вибігла на балкон. Юрій Васильович стрімко мчав по безлюдному в цей час провулку. Декілька раз він озирнувся, щоб помахати мені рукою, і зник за рогом.

Незабаром я отримала від нього поштову листівку з проханням прислати компас. «Поки що відпочиваємо, але попереду гарячі дні», – писав Кондратюк.

У наступних двох листах Юрій Васильович повідомив, що почуває себе чудово, готовий до будь-яких випробувань і впевнений, що з ним нічого не трапиться. Потім листування обірвалося. Довго про нього не було відомо. І вже набагато місяців пізніше я дізналася про те, що Юрій Васильович загинув на початку 1942 року, захищаючи підступи до столиці.

Із Новосибірська в Камень-на-Обі на будівництво елеватора і «Мастодонта»² Юрій Васильович Кондратюк приїхав узимку, в грудні 1929 чи в січні 1930 року. На конях у зимову сибірську холоднечу, коли температура повітря досягала 30–40 градусів, він подолав 200 км шляху. Він приїхав у рудому кожусі, поли якого були засунуті за широкий ремінь, щоб не заважали під час ходіння. Взутий Юрій Васильович Кондратюк був цілком доречно, по-зимовому, в піми (валянки) сірого кольору з ледь помітним на халявах орнаментом. Правда, піми були не по його нозі, а з чужих товстих ніг, для яких халяви ззаду були розрізані згори до половини, а для його ніг розріз був зашитий навхрест. Піми, ручного в'язання вовняні, товсті шкарпетки і м'які онучі він сушив біля печі на табуретці. Піми він надівав у негоду, а в основному він носив ботинки на шнурках фабричної роботи.

За собою він особливо не слідкував. Тижнями не голився, волосся на голові було скуйовджене. Коли вранці зайдеш до нього, то побачиш чорний лист заліза в його передпокої увесь списаний крейдою як грифельна дошка. В кишені у нього завжди була крейда.

Серед людей, із якими був знайомий і з якими спілкувався Юрій Васильович в Камні-на-Обі, були і завзяті шахісти міста. Пам'ятаю, в кінці червня (1930 р. – Укл.) у неділю на просторому ганку друкарні, вони (разом із Юрієм Васильовичем. – Укл.) розбирали шахову гру на двох дошках, яку щойно закінчили.

05.04.1991 р.

¹Гречухін Олексій Якович працював під керівництвом Ю.В. Кондратюка в Камені-на-Обі в 1929–1930 рр. Зараз на пенсії.

²«Мастодонт» – на той час найбільше (10 тис. т) дерев'яне зерносховище у світі, збудоване за типом «русская изба».

Я познайомилася з Юрієм Васильовичем на початку 30-х років у проектному бюро № 14, де працювала кресляркою. Бюро знаходилося на вулиці Комуністичній у двоповерховому дерев'яному будинку. На першому поверсі були розташовані канцелярія, бухгалтерія, машбюро, на другому – проектувальники.

Юрій Васильович мешкав у дворі бюро, в гуртожитку, в крихітній кімнатці, в зв'язку з чим жартував:

– Я лягаю спати по діагоналі кімнати.

Весною 1932 року бюро переїхало з Комуністичної на вулицю Радянську, в приміщення «Кузбасвугілля», на четвертий поверх.

Під час цього переїзду тільки один Юрій Васильович допомагав робітникам переносити меблі. При чому він робив це енергійно, з юнацьким завзяттям. Залишилася в пам'яті така картина: Юрій Васильович мчить сходами зі столом на спині. Так він переносив багато столів, не чекаючи прохання їх власників.

... Юрій Васильович був скромним, добрим і товариським... На обличчі завжди легка посмішка, хоч великі темні очі сумні. М'який голос. З усіма дуже привітний. Особливо вирізняли його надзвичайна душевна теплота і м'якість.

Юрій Васильович цікавився літературою. В мене на столі часто були книги (Цвейг, Драйзер та ін.). Юрій Васильович обов'язково перегортав їх.

28.07.72 – 1.04.82 рр.

¹Савельєва В.В. – сестра М.В. Нікітіна, працювала з Ю.В. Кондратюком у проектному відділі № 14 ОДПУ.

Новосибірськ. Початок тридцятих років. Перша п'ятирічка. Мені сімнадцять років. Я пішла працювати в проектне бюро № 14 при ПП ОДПУ² в групу інженера П.К. Горчакова на посаду креслярки.

В групі Горчакова працював інженером Юрій Васильович Кондратюк. Я виконувала за його схемами і розрахунками креслення залізобетонних конструкцій.

У пам'яті зберігся образ Юрія Васильовича. Він був високий, худорлявий, мав великі чорні живі очі, хвилясту шевелюру і невелику борідку клином. Це була дуже скромна, доброзичлива, тактовна і стримана людина. Він ніколи не дозволяв собі грубого тону. Ми, дівчата, усвідомлюючи його простоту, доступність, добродушність, жартували над його борідкою. І ось одного разу він нас здивував, поставивши в незручне становище, – прийшов на роботу поголений!

Одягався Юрій Васильович дуже просто. Він ходив на роботу в чорному бавовняному костюмі, взувався взимку в сибірські валянки, а влітку – в сандалі на босу ногу.

Із ним було приємно працювати. Він все просто і зрозуміло пояснював і навчав мене конструювання.

Новосибірськ. 29.12.81 р.

¹Фрадкіна А.С. – креслярка проектного відділу № 14 ОДПУ.

²ПП ОДПУ – повноважне представництво Об'єднаного державного політичного управління.

Про Юрія Васильовича я вперше почула в 1930 році в «Хліббуді», куди влаштувалася працювати кресляркою вже після його звільнення, а познайомилася пізніше, в 1931 році, в проектному бюро № 14...

Пам'ятаю, не закінчивши денного завдання, я затрималась попрацювати. До мене хтось непомітно підійшов і тихо спитав:

– Над чим ми так наполегливо працюємо?

Це був Юрій Васильович. Так відбулося моє знайомство з ним. Він був високий, дуже худий, трохи сутулий. Перше, що запам'яталось і вразило мене в ньому, – це його очі, надзвичайно добрі. Їх неможливо описати! Руки, надзвичайно довгі, він часто закладав за пояс. Носив борідку. Його день, точніше доба, була дуже завантажена. Протягом робочого дня він консультував, а над своєю роботою працював увечері і навіть вночі.

Він нікому не відмовляв у допомозі по роботі і якимсь незвичайним чуттям розумів, де вона необхідна. До нього йшли інженери всіх спеціальностей. Не консультувались тільки архітектори. Тут він говорив:

– Це не моя сфера.

Я мешкала в ті роки в приватній квартирі, в одноповерховому дерев'яному будинку Федорова на вулиці Нерчинській, 27, у невеликій кімнаті. Ця квартира мою сім'ю не влаштовувала, тому я перейшла в зручнішу сусідню на Нерчинську, 25.

Якось незабаром після переїзду бюро на вулицю Радянську Юрій Васильович сказав мені, що йому потрібна квартира. Я запропонувала йому свою колишню на Нерчинській, 27. Він погодився і переїхав туди з гуртожитку на Комуністичний. Це було десь на початку квітня 1932 року. Якщо до переїзду Юрія Васильовича на Нерчинську я спілкувалася з ним тільки по роботі, то тепер ми зустрічалися з ним частіше як сусіди. В його квартирі на столі стояв портрет красивої жінки, його матері. Він був схожий на матір.

Юрія Васильовича вирізняла вихованість, тактовність, дивовижна доброта і безкорисливість. Він був готовий допомогти і якось сказав мені, що в нього постійна потреба про когось турбуватися, що так легше жити. Коли я порадила йому, щоб він купив собі новий костюм, він мені відповів:

– Як це я можу витратити гроші на костюм, коли в мене так багато друзів, які потребують допомоги.

¹Ценіна Зоя Матвіївна – креслярка проектного відділу № 14 ОДПУ.

Мені він допомагав не тільки в роботі, а й у побуті. Юрій Васильович був дуже розумною і освіченою людиною. Мене дивували його стосунки з П.К. Горчаковим. Здавалося, що П.К. Горчаков був його «злим генієм». Складалося враження, що, будучи посереднім спеціалістом, він безсоромно використовує обдарованість Юрія Васильовича в інтересах власної кар'єри. Коли ж я сказала про це Юрію Васильовичу, він запротестував:

– Я зобов'язаний Петру Кириловичу за допомогу мені у важкій ситуації.

Це характеризує порядність Юрія Васильовича.

Він міг говорити багато і з захопленням про музику, про улюблені опери. Одного літнього вечора під час прогулянки ми вийшли з нашої Нерчинської на Сибірську, минули сад «Альгамбра» і на площі перед школою, над дахом якого знаходилась недобудована пожежна башта, влаштувалися посидіти на штабелі колод. Моя донька Галинка крутилася біля наших ніг. Було тепло і тихо. На фоні неба над обрисами одноповерхової міської забудови виділялася тільки пожежна башта і лівіше гостроповерховий мінарет татарської мечеті. Юрій Васильович заговорив про польоти до планет. Він переконував, що вже в недалекому майбутньому такі польоти стануть дійсністю. Я уважно слухала його, але не вірила, вважаючи все це його багатогою фантазією.

Пам'ятаю також, як він ознайомив мене з листом до нього К.Е. Цюлковського, з якого запам'яталась фраза: «Держайте! Ви близькі до істини...»

Юрій Васильович дозволяв собі і дитячість. Уявіть, наприклад, таке. Пройшла злива. На Нерчинській утворились великі калюжі. По цих калюжах бродить моя Галинка, а за нею босоніж, у позакочуваних вище колін брюках – Юрій Васильович.

Працюючи в бюро № 14, Кондратюк одночасно працював у «Захсиб-енерго» над проектом вітроелектростанції. Ця установа розміщувалася тоді по сусідству з бюро, в чотирьохповерховому цегляному будинку на розі вулиць Радянської і Трудової. Його кімната на Нерчинській була завалена кресленнями і розрахунками цієї вітроелектростанції.

Восени 1932 року він пішов із бюро в «Захсиб-енерго», проте проробив там недовго. Незабаром із готовим (ескізним. – Укл.) проектом вітроелектростанції поїхав у Москву.

У грудні 1932 року Юрій Васильович повернувся у Новосибірськ, щоб забрати деякі залишені тут креслення і речі, розрахуватися за квартиру. Це була наша остання зустріч.

Новосибірськ, 02.08.1982 р.

НОВОСІБІРСК. У 1931–1933 рр. я працював у будівельному відділі ПП ОДПУ. Якось у 1932 р. мені сказали, що зі мною хоче порадитися співробітник проектної майстерні «Кузбасбуду», де я працював за сумісництвом. Так відбулося моє знайомство з Юрієм Васильовичем Кондратюком. Це був високий чорнявий чоловік, років на 10 старший за мене. Він проектував фундамент вугледробилки. Юрій Васильович показав мені свої розрахунки. Він не знав тільки, скільки важить чиста підлога і якої товщини потрібно робити цегляні стіни.

Ми продовжували зустрічатися в «Кузбасбуді» і невдовзі Юрій Васильович запропонував мені зробити для нього невелику роботу. Я запросив його до себе додому. Зробити потрібно було проект шахтного копра в рухомій опалубці. Я вирахував товщину стінок, підібрав арматуру, зробив креслення, визначив витрату матеріалів.

Пізніше ми зустрілися з Юрієм Васильовичем у Петра Кириловича Горчакова.

Розмовляти з Кондратюком було справжнім задоволенням. Він мав прекрасне почуття гумору. Думки були гострими, швидкими, блискучими.

Я не міг зрозуміти, що пов'язує Юрія Васильовича з Горчаковим. Юрій Васильович був до Горчакова незмінно шанобливий, на відміну від Горчакова, який іноді над ним кепкував. Познайомився я і з дружиною Горчакова Ольгою Миколаївною і його дочкою Люсею (Олею. – Укл.). Вони дуже добре ставилися до Кондратюка. Юрій Васильович полюбляв солодке і це часто було приводом для жартів.

Горчаков і Юрій Васильович запропонували мені допомогти їм у розробленні проекту потужної вітроелектростанції. Робота виставлялася на конкурс. Проект було відправлено в Москву. Досить скоро Юрій Васильович і Горчакови поїхали з Новосибірська.

ХАРКІВ. У червні 1933 р. я отримав від Юрія Васильовича повідомлення, що проект ВЕС визнали на конкурсі кращим. Він запропонував мені взяти участь у розробленні технічного проекту і приїхати до нього в Харків. Юрій Васильович і Горчаков вже працювали в Харкові в інституті Променергетики.

2 липня 1933 р. я приїхав у Харків. Юрій Васильович і Горчакови мешкали в готелі на Сумській вулиці, куди поселили і мене. Пізніше Горчаков дістав цілий будинок на тій же Сумській. Тут ми і почали робити технічний проект.

¹Нікітін Микола Васильович – інженер, працював з Ю.В. Кондратюком із 1932 по 1941 рр., пізніше доктор наук, лауреат Ленінської премії. Автор проекту Останкінської телевежі.

У Юрія Васильовича був особливий хист підбирати працівників. Іноді, правда, він помилявся, але після цього ледаря негайно виганяли.

Якось у неділю ми всі великою компанією поїхали за місто купатися. У Юрія Васильовича була знайома, у якої ми зупинилися і пили чай. Кондратюк не визнавав ніяких спиртних напоїв, навіть пива.

– Одного разу спробував, переконався, що голова гірше працює, дурниці це.

Юрій Васильович був міцним, мускулистим, чудово плавав на відміну від Горчакова, який насмішив нас: надів дамські панталони замість трусів і долонею хлюпав собі воду на товстий живіт. Шуму і сміху, що ми нарobiliли на цьому ставку, було багато.

Пам'ятаю Юрій Васильович обурювався:

– Що за ідіотизм «відпочинок». Як це можна перебувати довгий час у повній бездіяльності?

Я гадаю, що за все своє життя він не мав жодної відпустки.

Про К.Е. Ціолковського розповідав:

– Надто багато пошани, але ніякої справи. Навіть модель дирижабля не могли побудувати.

Коли з'явився наказ про вчені ступені і звання, Юрій Васильович сказав мені:

– Зробіть все, що зможете, добивайтеся вченого ступеня. Жити буде куди простіше.

Йому все тоді докучали різні вчені, яких він називав «старпери».

Коли всі ми вперше отримали паспорти, Юрій Васильович сказав:

– Паспорт слід берегти як зіницю ока. Віддам ліву руку за паспорт.

Очевидно, визволення із заслання дістало багато турбот і неприємностей.

Особисте життя Юрія Васильовича в цей час складалось не дуже вдало. Був у нього номер у готелі, але ночував він досить часто у нас, своїх співробітників.

У лютому 1934 р. технічний проект було завершено.

МОСКВА. Всі разом із проектом поїхали в Москву. Я приїхав у березні і влаштувався на роботу на будівництво вагонно-ремонтного заводу в Ліанозово. Спочатку ми з дружиною жили в крихтній будці, в крихтному клопівнику. Потім нас поселили в спеціально побудованому за моїм проектом щитовому бараці: на першому поверсі – будівельна лабораторія, я – її начальник, на другому – велика кімната з терасою і крихтною кухнею. Тут у мене бував і Юрій Васильович.

У листопаді 1934 р. Кондратюк вручив мені листа, в якому говорилося: «З огляду на те, що Ви брали участь в 1932 р. у складанні ескізного проекту потужної вітроелектростанції, запрошуємо Вас як керівника будівельної групи, з окладом 900 крб. на місяць, узяти участь у

складанні робочого проекту потужної вітроелектростанції на 10000 кВт для Криму».

У березні 1935 р. я перейшов на роботу в «Центроенергобуд».

У Москві Юрій Васильович мешкав на приватних квартирах. Мені довелось переїхати жити в Загорськ. Юрій Васильович часто бував у Загорську.

Після того, як у лютому 1937 р. помер С. Орджонікідзе, який був ентузіастом потужних ВЕС і який підтримував цю справу, ми почали тонути в труднощах. Юрій Васильович почав здаватись. Він погодився з тим, що потрібно починати з менших ВЕС і поступово збільшувати їх масштаб. Це вже була зовсім інша справа і це означало, що Юрій Васильович зазнав поразки. Звичайно, це було великим ударом для нього.

Наша контора перетворюється в ПЕК-ВЕС. Очевидно, це мало означати: проектування експериментальних конструкцій. У ПЕК-ВЕС був під Москвою полігон. На цьому полігоні Юрій Васильович організував дослідження вітрового навантаження. Він сміявся над записами швидкості вітру крихітним приладом.

– Потрібно мати уявлення про дію вітру на великі споруди. Швидкість вітру може повністю відрізнятись в двох точках на відстані півметра.

На полігоні було споруджено прилад, який дозволяв отримати уявлення про дію вітрового потоку на об'єкт із площею опору в 2 м^2 . Юрій Васильович особисто монтував і знімав показники з цього приладу.

Я звільнився з ПЕК-ВЕС 1 вересня 1937 р. Юрій Васильович хотів зберегти зв'язки зі своїми співробітниками. Запропонував мені написати вказівки по динамічних розрахунках (башти Крим-ВЕС. – Укл.). Я робив цю роботу у вечірній час. Тоді для цього не потрібно було дозволу. Зрідка приїжджав у ПЕК-ВЕС, показував роботу Юрію Васильовичу, здавав у оформлення, але й це було все важко. ПЕК-ВЕС була у стані агонії.

Москва 11.07.59 – 26.06.72 р.

Весною 1933 р. на кафедру гідромашин ХММІ (Харківський механіко-машинобудівний інститут), до академіка АН УРСР Г.Ф. Проскури прибув із Москви інженер А.П. Дзюба, який за дорученням Г.М. Кржижановського, що очолював тоді «Головэнерго», поставив питання про розроблення проекту потужної вітроелектростанції... А.П. Дзюба повідомив, що він познайомився в Новосибірську з двома інженерами П.К. Горчаковим і Ю.В. Кондратюком і що в одного з них, а саме у Ю.В. Кондратюка, дуже «гарна» голова, і тому А.П. Дзюба залучив їх до роботи з проблеми використання енергії вітру.

У Юрія Васильовича виник ряд ідей по конструкції потужної вітроелектростанції... П.К. Горчаков і Ю.В. Кондратюк приїхали в Москву, добилися прийому в Орджонікідзе, якому доповіли про свій проект. С. Орджонікідзе дав розпорядження надати автору можливість розробки згаданого проекту.

Спираючись на це, «Головэнерго» поставило питання про розроблення проекту потужної вітроелектростанції трохи ширше, а саме розробляти паралельно два проекти: один проект, запропонований Ю.В. Кондратюком, розробляли під його керівництвом і другий – на ті ж параметри – розробляли в УПЕ² під загальним керівництвом Г.Ф. Проскури.

Для виконання ухваленого рішення Ю.В. Кондратюк і П.К. Горчаков були відкомандировані в м. Харків в УПЕ, який надав їм житло. Ю.В. Кондратюк як одинак отримав кімнату в дослідному будинку УПЕ.

...У червні 1933 р. П.К. Горчаков і Ю.В. Кондратюк прибули в УПЕ. Ю.В. Кондратюк був ідейним і науково-технічним керівником та одночасно виконавцем проекту. Тоді йому було 33 роки. Високий, худорлявий брюнет з вусами і маленькою борідкою, з натхненним обличчям трохи недбало одягнутий (взагалі про одяг він турбувався мало). В основному він був захоплений різними технічними ідеями. Працездатність його була надзвичайно великою. Він знаходився на роботі по 10–12 годин і працював ще й удома.

Усі основні вузли вітроелектростанції були його оригінальної конструкції, власноруч розраховані і викреслені... Часто окремі деталі, які не мали вирішального значення, відрізнялися від загальноприйнятих у машинобудуванні, що було результатом відсутності технічної освіти у Ю.В. Кондратюка... Але його обдарованість і самоосвіта дозволяли йому

¹Алексапольський Дмитро Якович – керівник вітророзсекції «А» УПЕ (м. Харків).

²УПЕ – Український інститут промислової енергетики.

не тільки не ніякувати перед авторитетами і сміливо вступати з ними в технічні суперечки, але й ставити їх у глухий кут.

Ю.В. Кондратюк на всі докази відповідав розрахунками, які вони не могли спростувати. При цьому в його очах були веселі іскорки, його очі ніби сміялися над опонентами, які вперто заперечують, а спростувати його викладки не можуть.

Із травня по липень 1934 р. обидва проекти вітроелектростанцій були на експертизі в Москві і Ленінграді. Було багато дебатів, зрештою обидва проекти були затверджені.

Восени 1934 р. П.К. Горчаков і Ю.В. Кондратюк поїхали в Москву в зв'язку з організацією робіт по реалізації проекту вітроелектростанції в системі Центроенергобуду. В Москві вони і залишилися. Буваючи в Москві, я зустрічав їх в 1935–1936 рр., але після злиття УПЕ і ХММІ, коли я перейшов повністю на роботу в ХММІ, мої зв'язки з Ю.В. Кондратюком обірвалися.

В період роботи над проектом вітроелектростанції я майже щодня зустрічався з Юрієм Васильовичем і часто розмовляв із ним. Слід відзначити, що він був дуже ерудованою людиною і міг говорити на найрізноманітніші теми, зокрема дуже приємно було розмовляти з ним про літературу. До зручностей життя він був дуже невимогливий, про одягу турбувався мало. Переважно він був заглиблений у різні технічні ідеї. Розповідав він і про свої ідеї міжпланетних сполучень. Але в той час до цієї ідеї ставилися як до чогось дуже далекого, здебільшого як до фантазії.

10.09.69 р.

Я познайомився з Юрієм Васильовичем Кондратюком улітку 1933 року, коли після закінчення Харківського машинобудівного технікуму влаштувався на роботу у вітросекцію Українського інституту променергетики. Там у цей час за розпорядженням С. Орджонікідзе розроблявся технічний проект першої у світі потужної вітроелектростанції на 10 000 кВт, ідея якої була запропонована сибірським механіком Ю.В. Кондратюком.

На мене, вісімнадцятирічного юнака, Юрій Васильович справив враження доволі старої людини. Такий вигляд надавали йому напівсива борідка і волосся, завжди трохи скуйовджене. Я дуже здивувався, дізнавшись, що йому лише 35 років. Високий, худий, погляд його чорних очей був живим і проникливим, – здається, жоден актор краще не загримувався б під Дон Кіхота.

Вигляд його був трохи незвичайний, але аж ніяк не суворий, і незабаром я з ним дуже здружився. Він до мене ставився з великою теплотою і не як до підлеглого, а як до товариша. Особливо ми зблизилися в останні два роки нашої співпраці, коли жили і працювали в Москві. Я був у глибині душі закоханий у Юрія Васильовича, захоплювався ним і пишався тим, що життя звело мене з такою чудовою людиною.

Він зовсім не здавався диваком. Ні, відчувалось, що це людина цілком свідомо, ні на йоту не втрачаючи почуття реальності, цілковито віддавалася творчій роботі.

Працював він самовіддано. Сліди безсонних ночей можна було прочитати на його обличчі, але ніколи не виглядав втомленим. Зате як світився його погляд, коли він знаходив вдале рішення якогось складного питання. Розгонисто покриваючи формулами аркуш за аркушем, він іноді досить голосно мугикав який-небудь мотив, що також свідчило про успішність роботи. Важко знайти більш яскравий приклад того, яке щастя може дати людині процес творчості. Своїм ентузіазмом Юрій Васильович надихав увесь конструкторський колектив, який працював над проектом.

У нашій харківській конторі, а пізніше і в московській, панувало творче піднесення. Технічна фантазія Юрія Васильовича була невтомною, але він ніколи не нав'язував своїх рішень, а заохочував ініціативу кожного працівника. Ставлячи завдання на розроблення якоїсь конструкції, він не пропонував готових рішень, намагаючись не обмежувати думку конструктора. Продумавши задачу і проробивши можливі варіанти вирішення, ми приходили до нього, і, тільки все вислухавши, Юрій Васильович висловлював свою думку. Часто при цьому виникали нові

¹Ліфшиць Лазар Абрамович – інженер, працював над проектом Кримської вітроелектростанції в складі вітросекції «Б».

варіанти, для опрацювання яких потрібно було розпочинати все спочатку, але ніхто на це не скаржився. Юрій Васильович ніколи не відступав від непохитної чесності в роботі і виховував її в нас.

Іншою особливістю нашої роботи була точність розрахунків. Юрій Васильович не визнавав ніяких рішень, не підтверджених розрахунками.

Усі важливі питання ми обговорювали разом, збираючись вечорами навколо Юрія Васильовича і часто засиджуючись до пізньої ночі. Поряд із своїми конструкторськими питаннями ми обговорювали різні науково-технічні проблеми, завжди дивуючись розуму і ерудиції Юрія Васильовича. Він дуже багато знав і вмів дуже цікаво розповідати. Ці вечірні розмови були для нас справжнім університетом.

Юрій Васильович не мав вищої освіти, і його глибокі та різносторонні знання не були систематизовані. Якщо виявлялося, що його знань недостатньо, то він не соромився зізнатися, що чогось не знає і консультуватися в спеціалістів. Пам'ятаю в довідниках по металах він натрапив на незнайоме слово «абразія» і запитував у всіх, що воно означає. Зарозумілість, характерна для деяких винахідників, йому була абсолютно чужою. Кожну оригінальну ідею, використану в проекті, Юрій Васильович детально обговорював із авторитетними консультантами.

У той же час відсутність вищої освіти наклала особливий відбиток на його стиль роботи. Звичка до багатьох рішень доходити власним розумом виробила у нього особливий принцип: кожную задачку вирішувати не за готовими формулами, а виходячи з основних наукових законів. Творчий метод Юрія Васильовича дозволяв відходити від шаблонних технічних рішень і створювати дійсно оригінальні конструкції.

Юрій Васильович не визнавав безвихідних становищ і в нас виховував прагнення не відступати перед труднощами. Якщо перед нами виникали труднощі, він казав: «Один німець мавпу вигадав». Пам'ятаю, нам потрібно було вирішити питання, як урівноважити момент від ваги крила. Над цим питанням я довго думав і одного разу в мене виникла ідея пристрою, який дозволяв урівноважити крило малим вантажем через фрикційно-гвинтову передачу. Вранці прийшовши до Юрія Васильовича, я сказав, що «вигадав мавпу». Пристрій Юрію Васильовичу сподобався, ми так і назвали цей вузол «мавпою».

Коли роботи над технічним проектом було завершено, а проект затверджено, при «Центренергобуді» була створена Контора Кримської ВЕС. Я на запрошення начальника контори (П.К. Горчакова) переїхав із Харкова в Москву, залишивши університет, де навчався спочатку на вечірньому, а потім і на денному відділенні. Сам Юрій Васильович, незважаючи на те, що хотів, щоб я у нього працював, як мені здається, не дуже схвалював те, що я залишив університет, але коли я приїхав, зустрів мене дуже привітно. Я був заздалегідь відрекомендований працівникам контори як старий співробітник Юрія Васильовича, і вони були дуже здивовані, побачивши в ролі «старого співробітника» молодого юнака.

Юрій Васильович був дуже невибагливим. У Харкові, наприклад, він часто харчувався одним хлібом і цукром. У Москві я і Борис Олексійович Злобін взяли над ним шефство: ми купили абонемент у їдальню одного закладу, який розташовувався неподалік і щодня водили Юрія Васильовича обідати. А в неділю ми обідали в сусідньому ресторані «Європа», де були комплексні обіди за 5 карбованців.

Борис Олексійович навчався в цей час на вечірньому відділенні МІБІ¹ і його дипломною роботою був проект башти нашої вітроелектростанції. В день його захисту ми великою групою з Ю.В. Кондратюком і М.В. Нікітіним на чолі їздили в МІБІ «уболівати». Захист пройшов блискуче. Після всіх цих хвилювань ми зайшли в якусь їдальню, але я добре пам'ятаю, що ніякими напоями, крім компоту, захист Бориса Олексійовича ми не відзначали. Юрій Васильович був принциповим противником спиртних напоїв і ніколи їх не вживав. У цьому не було ніякого «святенництва», просто він не визнавав штучних способів підняття настрою. Він умів веселитись і без цих стимуляторів, поєднувати напружену працю з хлопчачою веселістю і навіть пустощами.

Наведу один приклад. Це було в Харкові 7 листопада 1933 р. Ми, декілька працівників вітросекції, разом з Юрієм Васильовичем поверталися з демонстрації. Демонстрація закінчилась рано, йти додому не хотілось. Ми вирішили зайти до себе попрацювати і пограти в шахи. Однак приміщення виявилось зачиненим, а ключа ні в кого з присутніх не було. Раптом Юрій Васильович виявив, що у вікні, яке виходило на ганок, відкрита квартира. Нам було відомо, що кішка може пролізти в дірку, через яку проходить її голова. Хоч ми кішками й не були, однак слідом за Юрієм Васильовичем залізли через квартирку в приміщення, а ввечері таким чином вибрались на вулицю.

Юрій Васильович навіть серйозну розмову вмів невимушено поєднувати з жартом. Одного разу в Москві на технічній нараді у Юрія Васильовича виникла суперечка з інженером Шубіним, який вважався, очевидно, великим теоретиком у Центроенергобуді. Під час суперечки Шубін звинуватив Юрія Васильовича в тому, що він неправильно розуміє закон інерції. Юрій Васильович запропонував Шубіну парі на 50 тістечок на те, чиє формулювання правильне. Вони записали їх і звернулися до експертів. Правильним визнали формулювання Юрія Васильовича і він цілком серйозно (хоч і марно) забажав отримати свої 50 тістечок. Відтоді суперечки на тістечка стали дуже популярними в нашому колективі.

Пригадую я і жартівливі вислови Юрія Васильовича, особливо каламбур, який він сам вигадав: «Кому татори, а кому лядори»². Його улюбленим анекдотом була розповідь про стару селянку, яка, побачивши верблюда, сказала: «Такого звіра не може бути». Він любляв головоломки і задачі на логіку. Всім пропонував одну задачу і при цьому

¹Московський інженерно-будівельний інститут.

²Насправді джерелом цього каламбуру є роман Бориса Пільняка «Голий рік» (1922).

серйозно ставив умову, що відповіді він не скаже і той, хто розв'яже задачу, також нікому не повинен казати. Юрій Васильович залюбки грав у шахи і в настільний більярд, але так як і вино, не визнавав карти і не поважав людей, які можуть витрачати час на таке пусте заняття. Іноді, правда рідко, ми разом ходили в театр. Мені запам'яталось, як ми слухали «Псковитянку» в Великому театрі і дивились «Шоколадного вояку» Б. Шоу в театрі саду Ермітаж. Деякі жарти «Шоколадного вояки» Юрій Васильович потім довго повторював. Ці приклади переконливо свідчать про те, що Юрій Васильович не був ученим-«сухарем» або «людиною не від світу цього».

Але найбільше простота і людяність його, на мою думку, виявилась в такому факті. В 1936 році я вирішив закінчити освіту і став студентом Київського індустріального інституту. Я звільнився, але ще довго ми з Юрієм Васильовичем підтримували дружнє листування. Це було настільки природно для нього, що мені навіть не здалося дивним, що цей великий учений, якого поважають видатні академіки, не просто знаходить час, але й із явною охотою пише докладні листи двадцятирічному студенту.

Великим плюсом Юрія Васильовича я вважаю його вміння добирати і виховувати кадри. Він цінував людей за їх дійсні вміння працювати, не звертаючи уваги на дипломи і звання. Юрій Васильович ніколи не підвищував голос і не дорікав своїм підлеглим. Але якщо людина не виправдовувала надій, Юрій Васильович м'яко, але рішуче відмовлявся від нього. Пам'ятаю, я одного разу опинився в незручній ситуації. Я порекомендував Юрію Васильовичу свого однокласника, який відмінно навчався і, на мою думку, повинен був стати прекрасним конструктором. Однак робота у нього чомусь не клеїлась. Одного разу Юрій Васильович підсів до цього товариша, дуже довго говорив із ним про його роботу, потім спитав, де мешкає і чи не надто далеко йому їздити на роботу. Товариш зрозумів натяк і звільнився.

Якщо ж він бачив, що з людини буде толк, то не шкодував сил для того, щоб допомогти їй здолати труднощі.

Уявлення про Юрія Васильовича як про людину, позбавлену практичних інтересів, є не зовсім точним. Просто він був людиною надзвичайної скромності і благородства, яка відсувала на задній план усе особисте, але при цьому вміла проявляти практичну турботу і наполегливість у всіх питаннях, які стосувалися його товаришів по роботі. Пам'ятаю, коли я закінчив одну зі своїх перших робіт, Юрій Васильович дав розпорядження виписати мені додатковий наряд за акордну роботу. На моє здивування він відповів: «Щось ви мало заробляєте», хоч я своїм окладом був цілком задоволений. І пізніше, в Москві, коли я отримував уже вдвічі більше, він зовсім несподівано подав мене на подальше підвищення в окладі і посаді. Я постійно відчував батьківську турботу Юрія Васильовича про всі дрібниці мого побуту.

Юрій Васильович не мав у Москві своєї квартири і жив на приватних квартирах із тимчасовою пропискою. Він допомагав мені в пошуках житла і навіть у переїздах із квартири на квартиру.

Деякий час він жив у Даєвому провулку на Сретенці. Коли закінчився термін його прописки, він переїхав на іншу квартиру, а я вселився в кімнату, яку він звільнив. Потім, коли закінчився термін і моєї прописки, він знову допомагав мені у переїзді на нове місце.

Оскільки в основному штаті співробітників нашої контори була ціла група «бездомних», у нас виникла думка зняти будинок десь за містом і оселитись у ньому комуною. З цією метою в один із вихідних днів Юрій Васильович і я поїхали в Сходню, проходили цілий день, але нічого підходящого не знайшли. На цьому, здається, наші пошуки і скінчилися, оскільки шкода було витратити час, адже ми, як правило, у вихідні працювали.

Юрій Васильович умів бути справжнім товаришем своїм підлеглим і своїм товариським ставленням він мав на них такий виховний вплив, якого не досягнеш ніякими «заходами». Одного разу я помилився в розрахунках у 3600 раз: при переведенні розмірів поставив (число. – Укл.) 60 не в знаменник, а в чисельник. Із цього приводу Юрій Васильович деякий час весело кепкував з мене. Товариські відносини, які існували в нашому колективі, були простими і природними. Ми всі дуже любили Юрія Васильовича, з великою повагою говорили про нього у його відсутність, але з ним поводили себе вільно і невимушено.

Та найбільше він виховував нас своїм власним прикладом. Він був і залишився для нас взірцем благородства, безкорисливості, чесності, працьовитості і завзятості. Багато писали про скромність Юрія Васильовича. Мені здається, що найбільш характерною для нього рисою була навіть не скромність, а якась, я б сказав, чеховська делікатність. Кондратюк був глибоко інтелігентною людиною. Це проявлялося в його шанобливому ставленні до всіх людей незалежно від їх віку і становища. Пам'ятаю ми вирішили показати оригінальну конструкцію нашого ланцюгового підшипника головному конструкторові заводу «Кулькопідшипник». Був холодний зимовий день, коли я прийшов на зупинку, де ми домовились зустрітись, Юрій Васильович уже чекав на мене. Потім ми дуже сильно замерзли, стоячи на задній площадці трамваю (вони не опалювалися), але коли ми зайшли в будинок заводууправління, Юрій Васильович у першу чергу зняв із голови свою шапку-вушанку. Звичайно, культурна людина, увійшовши в приміщення, завжди знімає головний убір, але поспішність, із якою це робив Юрій Васильович, була якась особлива, кондратюківська. В ній проступала щира повага до незнайомих людей, які знаходились у приміщенні.

Він нікому не говорив «ти», за винятком тільки свого старого товариша – Олександра Олександровича Даманського. Як правило, він усіх називав по імені – по батькові, іноді тільки по батькові. Мене в мої 19

років він називав «Абрамич», ще молодшого Е.З. Штеллінга – «Фрідич». Із особливою делікатністю він ставився до жінок. Таке ставлення він виховував і в інших співробітників. Одного разу на одній нараді нам знадобився якийсь документ. Я сказав, що можна послати за ним Варвару Аркадіївну (нашого секретаря). Юрій Васильович одразу мене поправив: «Варвару Аркадіївну можна не послати, а попросити». Ми не тільки ніколи не чули від Юрія Васильовича жодного лайливого слова, але і в його присутності ніхто не міг собі дозволити якусь непристойність. Тут не було ніякої заборони, просто його особистість облагороджувала всіх оточуючих. Юрій Васильович, це незвичайна людина, будучи незрівнянно вище від усіх нас, ніяк не виявляв своєї переваги, з усіма тримав себе як рівний.

Щиро поважаючи людей, чи то прибиральниця в конторі, кондуктор у трамваї, почесний академік-експерт і навіть противник у суперечці, він ніколи не дозволяв собі кого-небудь образити, принизити, сказати щось неприємне. В один із вихідних днів взимку 1932/33 року (харківський період нашої роботи у вітросекцію) ми зазвичай прийшли у вітросекцію попрацювати. Наше приміщення являло собою велику кімнату із залізною пічкою в центрі. Біля пічки метушилася старенька прибиральниця, але дрова чомусь не загоралися. Юрій Васильович зі словами: «Тут, бабусю, вся справа в хімії і електродинаміці», – м'яко відсторонює стареньку, сідає навколішки – і через декілька хвилин дрова весело затріщали.

При всій своїй делікатності, Юрій Васильович був непохитним у відстоюванні своїх переконань. У технічних дискусіях він не схилявся ні перед якими авторитетами і вмів захищати свою думку, виявляючи блискучу логіку і ерудицію. Мені запам'яталися засідання технічної ради Інституту променергетики, на яких між Юрієм Васильовичем і академіком Георгієм Федоровичем Проскурою виникали часті суперечки, які незмінно закінчувалися тріумфом Юрія Васильовича. Але, незважаючи на гостроту цих суперечок, відносини між опонентами – Юрієм Васильовичем з одного боку і Проскурою з іншого – завжди ґрунтувалися на щирій повазі. Юрій Васильович умів сперечатися дуже гаряче і жорстко, але не вносив у ділові розмови ніякої особистої неприязні.

Зовсім іншим був характер полеміки, коли перед Юрієм Васильовичем були не чесні супротивники, зацікавленні у пошуку істини, а відверті рутинери, які побоюються кожної свіжої думки. Тут він спрямовував на суперників усю силу свого сарказму. Багато талановитих винахідників, роботи яких затиралися, знаходили у Юрія Васильовича підтримку і допомогу.

11.10.71 – 31.08.80 pp.

У кінці 1933 року мені довелося зустрітися з одним із найвидатніших наших учених – Ю.В. Кондратюком. Мені тоді було 18 років, я мешкала у батьків у Полтаві, працювала кресляркою і мріяла серйозно зайнятися фізикою. Найближчою моєю метою було поїхати в Ленінград і стати студенткою фізичного факультету. Мій знайомий А.Е. Чечулін, який працював тоді в Харкові в групі, яка розробляла проект потужної вітрової електростанції, запропонував мені тимчасово попрацювати в цій групі. Робота була відрядною, терміною, цікавою. Більшість співробітників складала молодь (хоч і старша за мене), яка щиро захоплювалася надзвичайною особистістю свого керівника. Яскравий живий розум, глибока ерудиція і постійне творче горіння Юрія Васильовича незабаром викликали ентузіазм і в мене, скромної креслярки. Дізнавшись про його дивовижні сміливі роботи по освоєнню космосу (більшість вважало їх тоді нездійсненними і непотрібними фантазіями), я зрозуміла, що переді мною не просто видатна, а геніальна людина! (Впевненість у цьому не залишає мене і до цього часу.) На жаль, я була тоді надто «зеленою», щоб говорити з Юрієм Васильовичем на серйозні наукові теми, але він, напевно, помітив мою закоханість у Науку і віру в можливість Людини (цим я пояснюю інтерес, що з'явився у нього до моєї скромної особи). Проте, могло тут вплинути і знайомство Юрія Васильовича із моїм батьком – видатним конструктором, широко ерудованим інженером (Юрій Васильович завжди з великою повагою говорив про батька).

На початку літа 1934 р. Юрій Васильович у Ленінграді був тепло прийнятий моїми тіткою і дядьком Івановими, «тимчасово виконуючими обов'язки» моїх батьків. Пам'ятаю, декілька разів Юрій Васильович приходив до нас, сором'язливо відмовлявся від вечері і довго розмовляв із нами на різноманітні теми – наукові і філософські, ділився своїми спогадами, а я тільки слухала...

Двічі Юрій Васильович брав участь у наших прогулянках по чудових околицях Ленінграда, щось фантазуючи при цьому і розмахуючи на ходу своїми довгими руками. За цю манеру, за вітроелектростанцію, а скоріш за все за дивовижну схожість із Дон-Кіхотом тітонька прозвала нашого милого, доброго Кондратюка «Вітряком» (жарт був дружнім і добродушним).

Юрій Васильович у цей час працював у Москві, жив у жахливих умовах(утім він ніколи не скаржився) і марно боровся, якщо не з

¹Полякова Тетяна Миколаївна – креслярка, співробітниця вітростанції «Б», донька інженера Миколи Віталійовича Полякова, відомого винахідника.

вітряками, то з консервативними організаціями, які ставили безкінечні перепони в його творчій роботі. З глибокою повагою і надією говорив Юрій Васильович про С. Орджонікідзе, який постійно підтримував його в роботі. На жаль, Орджонікідзе невдовзі передчасно загинув.

Моя тітонька шкодувала, що така талановита людина (Юрій Васильович. – *Укл.*), такий дорогоцінний розум (як вона казала), який веде героїчну боротьбу, ставлячи перед собою високу мету, виглядає таким занедбаним. Звичайно, догляду Юрій Васильович потребував, як ніхто інший, оскільки турбуватися і думати про себе Юрій Васильович не вмів, вважаючи свої особисті потреби справою другорядною. Увесь він жив і горів тільки своєю роботою, у своїх хвилюючих наукових ідеях, у прагненні Прометея піднести людину над світом. Разом із тим він завжди знаходив час потурбуватися про своїх співробітників, допомогти людям у біді, якщо це було в його силах.

Березень 1979 р., м. Київ

Я, певна річ, була маленькою і Юру (Сашу) не бачила з 1935 року, точніше після того, як він переїхав до Москви. До цього він був у нас у Києві дуже часто... Під час голоду Юра харчувався в їдальні Академії наук. Він не брав свого обіду в їдальні, а ми з мамою ходили із сумками, і він брав їжу «додому». Пізніше він поїхав у Харків, але перед тим улаштував маму і мене в будинок відпочинку чи санаторій під Києвом, у садку колишнього Голосіївського монастиря, який належав Академії наук.

Одного разу, коли я дуже захворіла кропивною лихоманкою з високою температурою, Юра приїхав за терміновим викликом мами. Потім, здається, в 1934 році, ми з мамою приїхали до Юри (Саші) в Харків. Він нас зустрів на вокзалі (у нас вкрали в поїзді багаж, мама була дуже засмучена) і поселив за містом, на дачі. Він приїжджав дуже часто. Оскільки я була дуже хвора від недоїдання, привозив із закритого розподільника їжу, деś купував сир та яйця. Ми ходили в ліс по ягоди, по гриби. Я була слаба, тому мене Юра носив на плечах і все розповідав, як ми полетимо на Місяць. Обіцяв мене взяти на першій ракеті туди! Іноді ми їздили до Харкова, де йшла його робота, зупинялись у Юри, а вечори часто проводили у Горчакових. Вечори були приємними, і я до цього часу Горчакових згадую з теплим почуттям.

Але в один прекрасний день приїхав на дачу мій батько, і через кілька днів ми з мамою повернулися до Києва... Юра відвідував нас у Києві ще декілька разів. Його візити завжди для мене були дуже радісні. Він грався зі мною й моїми друзями, розмовляв із нами про книги, науку, грав у піжмурки, у різні ігри, носив на плечах і завжди ми співали пісеньку «Выше в свете нет фигуры, чем у Кондратюка Юры». Думаю, сам вигадав.

Коли батька арештували в 1937 р., мама кинулась у Москву клопотати. Це було напочатку 1938 р. Вона, звичайно, метнулась до Юрія (Олександра), оскільки інших зв'язків у Москві не було. Юрій (Олександр) намагався допомогти. Я пам'ятаю, як мама говорила, що Юрій (Олександр) добився для неї зустрічі з Калініним, але все було марно.

У 1941 році, як тільки гримнула гроза (війна. — Укл.) Олександр (Юра) почав писати мамі листи і навіть присилав гроші для допомоги: мама була важко хворою.

12.11.1990 р.

¹Блек Лідія Сергіївна — донька Ольги Лашинської, хрещениця Ю.В. Кондратюка. Зараз мешкає в Сполучених Штатах Америки (штат Аляска).

У першій половині 1933 року Ю.В. Кондратюк приїхав до Москви на нараду з питань потужних вітроелектричних установок. Під його керівництвом була спроектована вітроелектростанція величезної, небаченої потужності. Для обговорення цього проекту, розробленого ЦАГІ², в Наркомважпромі була організована нарада. Я як співробітник ГВРР³, дізнавшись від своїх друзів по ЦАГІ про те, що буде нарада для обговорення проекту Кондратюка, звернув увагу на це прізвище. І щоб дізнатись, чи не є автор нового цікавого проекту тим самим Кондратюком, який написав прекрасну книгу про реактивний рух, знайшов його телефон та зателефонував йому. Розмова була спочатку дуже короткою. Я спитав лише одне:

– Скажіть, будь ласка, я розмовляю з автором книги «Завоювання міжпланетних просторів»?

– Так.

Тоді я запропонував зустрітись, на що Юрій Васильович з охотою погодився. Я розповів працівникам ГВРР про приїзд Кондратюка у Москву і за їх дорученням запросив його відвідати ГВРР.⁴

***Від укладачів.** Було дві зустрічі Юрія Кондратюка зі співробітниками ГВРР. Перша, про яку розповідає у своїх спогадах Л.Е. Брюккер, відбулась у травні 1933 р. на Ільїнці, 3, де був розташований відділ ГВРР, і яка відбувалась без участі С.П. Корольова. І друга – пізніше, про яку згадує М.І. Єфремов, уже з участю С.П. Корольова на Садово-Спаській, 19, де розміщувалася проектно-виробнича резиденція ГВРР.*

¹Меркулов Ігор Олексійович – керівник реактивної секції Центральної ради ТСОАВІАХІМу. Автор, будівник, випробувач першої в СРСР двохступеневої ракети.

²ЦАГІ – Центральний аерогідродинамічний інститут.

³ГВРР – група вивчення реактивного руху.

⁴Спогади зі слів І.О. Меркулова були записані Б.І. Романенком – учнем, колегою і однополчанином Ю.В. Кондратюка.

Під час моєї зустрічі з Юрієм Васильовичем Кондратюком я працював у бригаді Юрія Олександровича Побєдоносцева в добре відомому ГВРР (група вивчення реактивного руху), який був створений у 1931 році Фрідріхом Артуровичем Цандером і Сергієм Павловичем Корольовим. У 1932 році ГВРР очолив С.П. Корольов.

У ГВРР я почав працювати з травня 1933 р., а точніше відразу після першотравневих свят, що я добре пам'ятаю...

... На той час ГВРР складався з чотирьох бригад, якими керували: першою бригадою – Ф.А. Цандер, другою – М.К. Тихонравов, третьою – Ю.О. Побєдоносцев і четвертою бригадою – С.П. Корольов. Працював ГВРР над створенням і запуском перших радянських ракет.

Після смерті Ф.А. Цандера, в березні 1933 року, Сергій Павлович став підбирати на його місце іншого керівника бригади. Вирішили спинитись на кандидатурі Ю.В. Кондратюка, який на той час (весною 1933 р.) приїхав у Москву з Сибіру за викликом наркома Серго Орджонікідзе для продовження роботи над своїм проектом вітрової електростанції.

... Через декілька днів після того, як я приступив до роботи, Юрій Олександрович Побєдоносцев, в бригаду котрого я був зарахований і котрого я знав із дитинства (ми тривалий час мешкали в одному будинку, і я товаришував із його двоюрідним братом Олексієм Рязанкіним, який також працював у ГВРР), сказав Олексію і мені, щоб ми пішли на Ільїнку № 3 (ГВРР був засекреченою організацією, а тому для зустрічі з винахідниками мав третій відділ, який під вівіскою центральної Ради ТСОАВІАХІМу² розташувався в будинку № 3 по вулиці Ільїнка... Сам же ГВРР знаходився в будинках на розі Садово-Спаської вулиці та Орликова провулку) на зустріч із сибіряком, що видав роботу з реактивного руху. Юрій Олександрович додав, що Сергій Павлович хоче запросити Ю.В. Кондратюка працювати в ГВРР...

На цій зустрічі з ГВРР були начальник 3-го відділу Параєв, учений секретар Фортиков, майбутній професор Л.С. Душкін, А.І. Померний та інші. Сергія Павловича в той день на цій (першій. – Укл.) зустрічі не було. Привів Ю.В. Кондратюка Ігор Олексійович Меркулов. Високий, худорлявий Ю.В. Кондратюк тихим голосом розповідав про свої роботи, розпитував співробітників ГВРР про коло його обов'язків. У кінці розмови повільно переглянув анкету для вступу в ГВРР, яка займала не одну

¹Брюккер Леонід Едуардович – співробітник ГВРР (м. Москва). Працював у Новосибірську.

²ТСОАВІАХІМ – товариство сприяння обороні, авіації та хімії.

сторінку, яку йому передав начальник відділу кадрів А. Радашкевич, і тихо відповів, що йому наша пропозиція не підходить.

Пізніше Ю.О. Побєдоносцев говорив мені, що Сергій Павлович Корольов дуже шкодував, що Ю.В. Кондратюк відмовився працювати в ГВРР, а прийняв пропозицію Орджонікідзе і поїхав працювати до Харкова.

9.06.83 – 12.01.94

Улітку 1933 року в ГВРР побував Кондратюк. Якось уранці С.П. Корольов сказав мені, що йому зателефонував В.П. Ветчинкін і повідомив про бажання Кондратюка побувати в ГВРР. У той час академік В.П. Ветчинкін постійно бував у нас в ГВРР, де читав лекції і консультував із питань динаміки польоту, і ми вважали його своєю людиною. Нам також було відомо, що В.П. Ветчинкін редагував книгу Ю.В. Кондратюка та сприяв її виданню. Тому його посередництво в цій зустрічі було природним і виправданим.

Сергій Павлович попередив мене, щоб я не відлучався, щоб разом із ним зустрів гостя. Юрій Васильович Кондратюк перебував у ГВРР декілька годин. Ми ознайомили Ю.В. Кондратюка з нашою тематикою, щоправда, в загальних рисах, не вникаючи в подробиці і деталі. Головною нашою метою було залучення його до роботи ГВРР. Але склалося інакше, він не включився в наші справи, мотивуючи це тим, що в найближчі роки продовжить працювати над вітряками.

Минуло з того часу більше сорока років, але, незважаючи на це, його образ зберігся в пам'яті. Високого зросту. Худорлявий і трохи сутулий. Обличчя з уважними, глибоко посаженими очима. В розмові серйозний, навіть сухуватий. Говорив тихо і неспішно, зберігаючи постійну зосередженість.

29.11.78 Москва.

¹Єфремов М.І. – секретар парторганізації ГВРР, інженер-ракетник.

Юрія Васильовича бачила у нас разів зо три. Справив він на мене враження доброї і дуже сором'язливої людини.

Я не була присутньою при його розмові з Володимиром Петровичем (Ветчинкіним. – Укл.). Тільки одного разу чула, як він із гіркотою говорив про те, що на засіданні у Цюрупи все було добре, а в протокол унесли зміни².

Володимир Петрович дуже цінував Юрія Васильовича як добру талановиту людину.

¹Ветчинкіна Катерина Пилипівна – дружина професора Володимира Петровича Ветчинкіна (1888–1950 рр.), учня М.С. Жуковського, одного з перших дипломованих авіа інженерів.

²Мова йде про засідання, на якому розглядалася доля проекту ВЕС, розробленого колективом на чолі з Ю.В. Кондратюком.

... Протягом 1929–1936 рр. мені довелося двічі з ним разом працювати. Першого разу, коли Юрій Васильович Кондратюк працював у проектному відділі № 14 ОДПУ, в конструкторській групі Костянтина Абрамовича Ушакова з розроблення елеваторів та іншого технологічного обладнання Аралічевської вугільнозбагачувальної фабрики Кузнецького металургійного заводу.

Удруге ми зустрілися з Ю.В. Кондратюком і П.К. Горчаковим в 1935–1936 рр. у Москві, в Центроенергобуді, в конструкторському бюро по розробленню Кримської вітроелектростанції на 10000 кВт.

Характерною рисою Ю.В. Кондратюка була доброзичливість до людей. Із його особистим життям я не знайомий, але зовні він справляв враження людини не влаштованої в житті, яка надає мало уваги своєму побуту й особистому життю...

Знайомство з Ю.В. Кондратюком залишило в моїй пам'яті враження про його любов займатися фантастичними за обсягом і задумами проектами. На жаль, інтереси Ю.В. Кондратюка дещо випереджали час та технічні можливості.

15.08.1980 р.

¹Тургенєв М.П. – інженер, співробітник проектного відділу № 14 ОДПУ.

Це було в 1937 році, 5 грудня, в конференц-залі Технічного відділу АН СРСР у Малому Харитоніївському провулку м. Москви. Відбулась нарада із питань використання енергії вітру в умовах Крайньої Півночі за допомогою потужного вітроелектричного обладнання.

На порядку денному наради було одне питання: моє повідомлення про роботу швидкохідного вітроелектричного агрегату ЦВЕІ-Д-12 (потужністю 20 кВт) в Арктиці на полярній станції «Мис бажання» (північний край Нової Землі).

Після наради, поки я збирав свої матеріали, зал спорожнів, залишилися тільки проф. М.В. Красовський, який був у президії наради, і ще двоє людей, котрі продовжували з ним розмову. Один із них, високий, худорлявий, із борідкою клином нагадував мені Дон-Кіхота. Я підійшов до проф. Красовського записати телефон і адресу академіка Олександра Васильовича Вінтера (він просив про це Красовського). Проф. Красовський після повідомлення мені реквізитів академіка Вінтера сказав: «Володимир Йосипович, знайомтесь – Юрій Васильович Кондратюк (відрекомендував він мені чоловіка, схожого на Дон-Кіхота) і його помічник І.З. Кір'ян. Вам корисно обмінятися набутими знаннями та спостереженнями в галузі конструювання потужного вітроустаткування й використання їх в енергетичних системах. До речі, на наступній нараді Юрій Васильович доповість нам про своє потужне вітроелектричне обладнання, бажана була б Ваша, Володимире Йосиповичу, участь». Я, звичайно, погодився. Після знайомства Юрій Васильович схотів продовжити нашу розмову і сором'язливо попросив мене затриматися з від'їздом, оскільки у нього були важливі питання, на котрі, як він висловився, він зможе у мене отримати відповідь. Відчуваючи його велике бажання, я погодився залишитись, чому він був дуже вдячний. Після цього ми продовжили розмову. Більше говорив Юрій Васильович, я з великою увагою слухав його докладну розповідь про ту велику працю, в яку він вклав свій неабиякий талант, у створення унікального зразка вітроелектричного агрегату великої потужності, до рівня якого на той час ще не дійшла світова електротехніка. А потім, пожвавішавши, він перевів розмову на Арктику, став з'ясовувати: які максимальні швидкості вітру та їх тривалість, які мінімальні температури і утворення ожеледиці? Розпитував про ґрунти і вічну мерзлоту, про доставку габаритних вантажів у районі Арктики, цікавився іншими питаннями. Отримавши від мене

¹Сидоров Володимир Йосипович – інженер, працював над розробленням вітроелектростанції для областей із суворим кліматом.

докладну інформацію і відчувши мою прихильність до нього, а також виходячи із спільності наших інтересів, Юрій Васильович розповів про ту ситуацію і настрій, які склались навколо його проектів.

Потім він повідомив мені, що будівництво вітроустановки на 10 тис. кВт намічається в Криму, на Ай-Петрі, але остаточне рішення буде прийняте після розгляду його проекту в Технічному відділі АН СРСР у цьому залі.

Після короткої паузи Юрій Васильович висловив свої міркування щодо будівництва експериментальної вітроустановки його конструкції потужністю 5 тис. кВт на Кольському півострові... Юрій Васильович із жалем сказав, що хоч і є кримський варіант, який ухвалюється повільно, з великими труднощами, він більш схильний до варіанта Кольського півострова, але там проводить підготовчу роботу ЦВЕІ для впровадження вітроустановки Д-50 потужністю 1000 кВт. Якщо він запропонує північний варіант, то втратить Крим! Розповівши про це мені, Юрій Васильович просив зберегти в таємниці нашу розмову.

У 1938 році, в першій половині квітня, Юрій Васильович на нараді в Технічному відділі АН СРСР доповідав про свої вітроустановки, детально пояснюючи конструкцію та характеристики вітроустановки потужністю 10 тис. кВт, яку було намічено побудувати на Ай-Петрі. Доповідь Юрія Васильовича доповнив Н.В. Нікітін своїм повідомленням про конструкцію залізобетонної башти.

У президії наради були академік О.В. Вінтер, проф. В.П. Ветчинкін, проф. Красовський. Після доповіді, як завжди, розпочались виступи. В них звучала різка критика, яка зводилася до того, що ці проекти не що інше, як прагнення до гігантоманії, мовляв, подібних проектів немає навіть за кордоном! На захист проектів виступили проф. В.П. Ветчинкін, проф. М.В. Красовський, від ЦВЕІ¹ провідний конструктор по вітроустановках Д-50 В.В. Уткін-Єгоров.

У кінці наради виступив академік О.В. Вінтер, який сказав, що вважає за необхідне прискореними темпами виготовити модель потужністю до 100 кВт із двома вітроколесами діаметром 20 метрів кожне. В результаті будівництво ВЕС на 10 тис.кВт і 5 тис.кВт було Головерго призупинено й розпочалося проектування моделі на 100 кВт.

На початку 1941 року, десь у кінці квітня, ми випадково зустрілися з Юрієм Васильовичем у сквері на площі Ногіна. Я поділився новинами про розроблення конструкції вітроагрегата потужністю 250 кВт для великого арктичного об'єкта зв'язку Головпівнічморшляху та повідомив йому, що в червні проект буде завершено і його передадуть на завод. Юрій Васильович був здивований тим, як у Головпівнічморшляху оперативно розв'язуються питання не тільки з розроблення конструкції, але і з її

¹Центральний вітроенергетичний інститут.

виготовлення, а в нього справа просувається дуже повільно, з перешкодами, що виникають через деяких товаришів, які з упередженням ставляться до його робіт. Коли я йому сказав, що його оточують заздрісники, він відповів: «Володимире Йосиповичу, чому ж заздрити, адже в мене нічого немає, крім твердої віри в те, що моя робота дуже потрібна для прогресивного розвитку народного господарства моєї країни!» Після такого відвертого висловлювання я зрозумів, що Юрію Васильовичу, з огляду на таку ситуацію, не вдається повною мірою розкрити свій талант.

У цей період мені були відомі роботи Юрія Васильовича в галузі реактивного польоту в космос, зокрема польоту на Місяць, схему якого він розробив сам. Я хотів розпитати його, щоб отримати повне уявлення про схему, але, побачив його збуджений стан, я перевів розмову на інше, на тему про водень, використання його як палива. Юрій Васильович запитав у мене, яким чином можна отримати водень у великій кількості. Я йому відповів, що розробив схему виробництва водню шляхом електролізу води за рахунок енергії вітру. В результаті активного обміну думками ми намітили заходи для комплексної програми виробництва водню за допомогою енергії вітру і використання його в ракетних двигунах космічних апаратів. Програму слід було розробити протягом червня і подати її як технічні пропозиції в ЦК ВКП(б). Війна зірвала наші плани, і найтрагічніше те, що ця плідна зустріч із Юрієм Васильовичем була останньою.

9.04.87 р.

Із 16.10.1936 р. по 6.07.1941 р. я працював у проектно-експериментальній конторі вітроелектричних станцій. У 1939–1940 рр. ПЕК ВЕС розташовувався в «Теплоэлектропроекті» Міністерства(точніше – наркомату. – *Укл.*) електростанцій (МЕС, точніше НКЕС. – *Укл.*), у залі будинку МАМІ на В. Семенівській вулиці, а з 1940 р. на території МЕІ² (Красноказармена вул., 13), в одноповерховому бараці.

Ця будівля складалася з однієї великої кімнати, в якій, з лівого боку від входу, в правому кутку біля стіни, на 4-х зсунутих столах працювали керівники ПЕК ВЕС (начальник – Єгоров І.Е., заступник – Казеєв І.А.) і начальник проектного відділу Кондратюк Ю.В. Це була найбільш напружена ділянка, тут обговорювалися варіанти рішень конструкцій вузлів, деталей. Це був мозковий центр ПЕК ВЕС.

Планово-виробничий відділ (ПВВ) і бухгалтерія знаходились із правого боку від входу. Я працював плановиком-економістом, а з 3.04.1941 р. – начальником ПВВ.

Співробітники ПЕК ВЕС користувались студентським буфетом (їдальнею) МЕІ і ходили туди зазвичай групами по 2–3 чоловіка. Юрій Васильович завжди був одягнений в один і той самий коричневий піджак і бавовняні чорні штани, світлу сорочку з вузькою чорною краваткою. По дорозі в буфет Юрій Васильович найчастіше був заглиблений у якісь розрахунки, щось обмірковував...

У 1941 році повним ходом ішло будівництво першої ВЕС на станції Перловка, роботи у Юрія Васильовича стало більше, оскільки заступник по будівництву Казеєв І.А. був мобілізований в армію.

Почалася війна... Після радіопередачі про створення Народного ополчення я в тресті «Волгоелектросітьбуд»(на комсомольському обліку в якому перебував) отримав указівку скласти список добровольців...У конторі я оголосив про запис в ополчення і 6–7-м записав Ю.В. Кондратюка. Усі пеквесівці були зараховані в роту зв'язку 2 стрілецького полку, при чому Ю.В. Кондратюк став телефоністом, Антошечкін – радистом, а я – самокатником.

... 21 ДНО (дивізія Народного ополчення. – *Укл.*) прибула 31 липня в Кіровський район Калужької області і зайняла позицію біля сіл Малі та Великі Жовтоухи...

За весь час перебування в одній роті, до кінця вересня 1941 року, я декілька разів зустрів Юрія Васильовича в розташуванні роти і штабу.

¹Смірнов М.М. – інженер, співробітник ПЕКВЕС. Разом із Ю.В. Кондратюком служив у 62 СП до бою з фашистами 3 жовтня 1941 року.

²МЕІ – Московський енергетичний інститут.

Перший бій із фашистами, які прорвалися в розташування дивізії, відбувся 3 жовтня. Ввечері полк великою колоною почав відходити на схід, у напрямку на Белів...

... Більшість особового складу дивізії через Белів і Тулу прибула на формування під Каширу, а невелика частина, десь 600–700 чол., зібрались у якомусь селі поблизу м. Чехова(ст. Лопасня Московсько-Курської залізниці)...

... На одному з вечірніх чаювань у групі 6–7 чоловіків нової роти добре знайомих мені по 62 СП зайшла мова про перший бій полку. Згадуючи відсутніх, хтось сказав, що Кондратюк загинув(чи сказав, що вбитий). На моє питання про деталі ця людина відповіла, що бачила, як під час бою Кондратюк впав і не піднявся...

У кінці 40-х чи на початку 50-х я зустрів у Москві радиста Антошечкіна, який з автомашиною й іншими радистами потрапив у полон відразу після першого бою. Він також чув від когось, що Кондратюк був убитий: у першому бою полку «бачили, як він упав...». У полоні Антошечкін Кондратюка не зустрічав.

9.08.1982 р.

... 7 листопада 1941 року мене призвали в ряди РСЧА. В кінці листопада вивантажились у м. Серпухові і пішли своїм ходом на передову...

Наше поповнення, приблизно до роти, підійшло до передових позицій 1218-го СП 60 СД 28 листопада 1941 року. Прийняли присягу. Розподілилися по батальйонах. Мене було призначено спостерігачем 1-го батальйону в складі взводу зв'язку. Спостережний пункт батальйону розміщувався за 100–150 м від передової лінії. Чергували по 6–8 год. Завдання – спостерігати за рухом ворога в селі Малєєво.

Це було досить важкою службою і випробуваннями, якщо врахувати люті (40° і понад градусів) морози тієї зими... Іноді мимо нас проповзали ворожі розвідники, як правило, вночі. Повідомляли на КП, чули постріли...

На початку грудня 1941 року чергування на СП завершилося. Ми прибули в розташування взводу, який знаходився поблизу штабу батальйону...

Тоді вперше я зустрів Ю.В. Кондратюка, нашого помкомвзводу. На вигляд йому було за п'ятдесят – високий, худий, сивуватий, вуса і борода – лопаткою, дуже виразні темні очі. Відчувалася інтелігентність та культура. За понад два місяці служби він ні на кого не підвищив голосу, завжди був уважним і доброзичливим, прекрасно знав техніку; навчав, допомагав освоїти її нам, молодим, по суті, його синам. Таким він мені запам'ятався надовго...

Розпочалася битва за Москву. Бойові дії розпочали в лісі. Ми тягли лінію (зв'язку. – Укл.) у роти, а бійці вибивали німців із опорних пунктів.

Дивізія і її полки зазнавали великих втрат і незабаром були направлені на переформування в с. Н. Шатово, поблизу Серпухова... Зв'язок із ротами здійснювався через обладнаний взводом телефонний селектор. Основну роль у його створенні взяв на себе Ю.В. Кондратюк.

Переформування закінчилося, і на початку лютого 1942 року дивізія була направлена на Брянський фронт (Тульська та Орловська області).

Вивантажилися на станції Чернь, і незабаром розпочалися жорстокі, кровопролитні бої. Було поставлено завдання – відігнати ворога якнайдалі від Москви. Але до цього ми були не готові.

¹Дергунов С.К. – у 1941 році рядовим служив у роті зв'язку 1-го батальйону 1281 СП Західного, а потім Брянського фронтів, якою командував Ю.В. Кондратюк. Зараз полковник у відставці. Як пізніше з'ясувалось, і як це підтверджується спогадами С.К. Дергунова, в жовтні 1941 р. Ю.В. Кондратюк не загинув.

Ворог на той час організував міцну оборону на західному березі ріки Ока. Бойової техніки у нас було мало, але й та була розпорошена, і наступ місцевого значення закінчувались для нас поразкою...

Пам'ятаю, йдуть сім танків, за ними ми – ланцюг піхоти. Наступ підтримують 2–3 гармати. Раптом ворог відкриває вогонь... і сім танкових факелів... Ми залягали... втрати були дуже великі.

На моїх очах гинуло безліч бійців і командирів.

Одного разу брав участь у похованні... Величезна братська могила у вигляді широкої траншеї. Звозили і зносили вбитих, складали в ряд, потім шар соломи, потім – ще ряд убитих...

А тепер про останній день... Лютневим ранком я одягнув маскхалат, отримав завдання проповзти до лінії німецьких бліндажів на західному березі Оки, які контролювалися нашими військами, змінити телефоніста і нести бойове чергування.

Підповзаю до бліндажу... Трохи підвівся, в правій руці гвинтівка, тільки хотів стрибнути в бліндаж, куля снайпера прострелила руку.

Забинтували мені руку, а як тільки почало сушитися, виповз, дістався до полкового медпункту, де мені обробили руку, перев'язали, дали спирту, бутерброд і розповіли, як дістатися до медсанбату дивізії...

Медсанбат від передової був у кілометрах трьох-чотирьох. Дістався. Влаштували у величезному наметі, де в центрі стояли і топилися пічки з двох великих бочок. Було тепло. Я приліг на соломі і заснув. Це трапилося в ніч із 22 на 23 лютого 1942 року. Через 2 чи 3 дні мене розшукав поранений борець із взводу, в складі якого я воював (прізвище не пам'ятаю), і повідомив, що в цих боях був убитий помкомвзводу Ю.В. Кондратюк.

Листопад 1993 р.

Короткі біографічні відомості про Ю.В. Кондратюка (О.Г. Шаргея)

1897, 9 (21) червня. Народився в Полтаві. При хрещенні 28 липня названий Олександром.

1903–1910. Засвоював початкові знання в учительки К.Ф. Своєхотової.

1910, 14 серпня – 1916, 28 травня. Навчався у 2-й Полтавській чоловічій гімназії, закінчив її із срібною медаллю; ще перебуваючи в гімназії, в 1913–1914 рр. почав розроблення основ ракетно-космічної науки.

1916, 1 вересня – 11 листопада. Навчався на механічному відділенні Петроградського політехнічного інституту. Мобілізований в армію.

1917, березень. Закінчив школу прапорщиків; завершив роботу над полтавсько-петроградським рукописом.

1917, березень – 1918, травень. Командував взводом на Закавказькому фронті, був змушений кілька тижнів служити в білій армії, яку залишив при першій же можливості.

1918, травень – 1919, листопад. Перебував у Полтаві та Києві, створив другу працю з космічної тематики «Тим, хто буде читати, щоб будувати», добуваючи засоби для існування, виконував різноманітні випадкові, «кустарні» роботи.

1919, листопад – 1921, січень. Удруге мобілізований у білу армію; на початку 1920 року, після втечі з неї, оселився в знайомих у Смілі, працював на залізниці (ст. Бобринська).

1921, січень – 1925, вересень. Працював на паровому млині і цукровому заводі в Малій Висці. Щоб урятувати себе від репресій із боку органів Держбезпеки за вимушене білогвардійство, за ініціативою і безпосередньою участю О. Карєєвої (мачухи), в середині 1921 року прийняв ім'я Юрія Кондратюка, який 1 березня 1921 року помер від сухот¹. Закінчив свою третю наукову роботу «Про міжпланетні подорожі». Рукопис відіслав до Москви, в «Головнауку».

1925, вересень – 1927, квітень. Працював механіком і старшим механіком на елеваторах ст. Криловської (Кубань) й Ельхотово (Північна Осетія), одержав із Москви схвальний відзив на свою наукову роботу; почав її вдосконалення.

1927, квітень – 1930, липень. Працював будівельником і механізатором великих дерев'яних зерносховищ та елеваторів своєї оригінальної конструкції; у січні 1929 року видав за свій рахунок книгу «Завоювання міжпланетних просторів», яка отримала світове визнання.

1930, липень – 1932, квітень. Засуджений на 3 роки концтаборів за фальшивим звинуваченням у шкідництві; вирок замінено висилкою у Західний Сибір; до вересня 1932 року працював над проектуванням

¹Документ отримала О.П. Карєєва, за посередництвом її близької подруги В.Г. Тучапської, від брата Ю.В. Кондратюка Володимира.

залізобетонних конструкцій для Кузбасу, у «шаразі» № 14 ОДПУ; зробив кілька винаходів, опублікував наукові статті.

1932, вересень – 1933, квітень. Разом із П.К. Горчаковим у Новосибірську розробив за дорученням Наркомату важкої промисловості СРСР ескізний проект потужної вітроелектричної станції.

1933, квітень – 1934, липень. Після блискучого захисту свого проекту ВЕС і зустрічі з С. Орджонікідзе, разом із Горчаковим організував у Харкові, в УШЕ, розроблення технічного проекту «КримВЕС» потужністю 12 тис. кВт; проект був схвалений комісією АН СРСР улітку 1934 року.

1934, жовтень – 1938, початок. У Москві створена Проектно-будівельна контора «КримВЕС», де був розроблений робочий проект ВЕС. У 1936 році розпочато будівництво станції на г. Ай-Петрі. Після смерті С. Орджонікідзе у 1937 році роботи з «КримВЕС» були загальмовані, а Кондратюка звинуватили в гігантоманії.

1938, початок – 1941, липень. Творчий колектив Ю.В. Кондратюка розпадається, у вересні 1939 року Проектно-будівельна контора «КримВЕС» була перетворена у контору по проектуванню малопотужних ВЕС; підтримка відомих учених (Вінтера, Ветчинкіна, Красовського та інших) захистила Ю.В. Кондратюка від нападок керівництва тресту, якому була підпорядкована контора; свої наукові рукописи з космонавтики Ю.В. Кондратюк передає на збереження історику науки Б.М. Воробйову, але не залишає надії на краще.

1941, 5 липня – 1942, кінець лютого. Ю.В. Кондратюк добровільно вступає в Народне ополчення Москви; він телефоніст 62 (1313) стрілецького полку, в складі якого бере участь у першому бою з фашистами 3 жовтня 1941 року; довгий час вважалось, що в цьому бою він загинув. Але доля зробила його командиром відділення – помкомвзводу, зв'язківцем-дротовиком 1281 СП 60СД Західного, а потім Брянського фронту; на Крив-цовському плацдармі, на західному березі р. Ока, у Болховському районі Орловської області він загинув майже з усім своїм взводом.

1947, 1964. Перевидаються головні наукові роботи Ю.В. Кондратюка, але «білі плями», які існували в його біографії, заважають публікаціям про вченого.

1986, жовтень – цензура дозволила вихід першої біографічної брошури, присвяченої Кондратюку, але без згадки про зміну імені.

1987, червень – під час святкування у Полтаві, Москві і на Кубані 90-річчя вченого всі питання стосовно імені зняті: показаний документальний фільм «Что в имени тебе моем?» (сценарист В.І. Севастьянов, режисер – М.Ф. Шаров).

1997, червень – 100-річний ювілей вченого за рішенням ЮНЕСКО широко відзначався в Україні, Росії, за кордоном; Кабінет Міністрів України присвоїв ім'я Юрія Кондратюка Полтавському державному технічному університетові.

Джерела та література

1. Особистий архів А.В. Даценка (розділ – «Спогади про Ю.В. Кондратюка»).
2. Особистий архів Б.І. Романенка (розділ – «Спогади про Ю.В. Кондратюка»).
3. Даценко А.В. Я полечу туда... Докум. повесть. – Х.: Прапор, 1995. – 271 с.
4. Даценко А.В. Юрий Кондратюк (Александр Шаргей) – сын Украины, Полтавы. – Полтава: Изд-во «Полтава», 2000. – 352 с.
5. Козлов С.А. В поисках истины. Редактор-составитель сборника А.И. Максимов. – Новосибирск: Научно-производственный центр по сохранению историко-культурного наследия, 1997.
6. Раппопорт А.Г. Траектория судьбы. – Новосибирск: Новосибирское книжное издательство, 1990.
7. Романенко Б.И. Звезда Кондратюка-Шаргея. Краткий документальный биографический очерк. – Калуга: Калужская облорганизация Союза журналистов России, 1998. – 184 с.

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE

POLTAVA NATIONAL TECHNICAL YURI KONDRATYUK
UNIVERSITY

**YURI KONDRATYUK
(OLEKSANDR SHARHEI):
in
recollections of
contemporaries**

Poltava 2017

UDC 608(477.53)

Yu71

Yu71 **Yuri Kondratyuk** (Oleksandr Sharhei): in recollections of contemporaries / [compilers. A.V. Datsenko, I.P. Knysh, N.K. Kocherga, G.E. Aliaiev; publishing editor – Doctor of Science, prof. V.O. Onyshchenko]. 3rd edition, checked and enlarged. – Poltava: PoltNTU, 2017. – 145 p.

ISBN 978-966-616-170-6

The book presents unique materials collected by Anatoly Volodymyrovych Datsenko, Yu. Kondratyuk's (O. Sharhei) cousin, his first biographer. The book is made up of people's recollections, who knew Yuri Kondratyuk at various stages of his short but bright life.

We hope that the book will be useful for a wide range of readers who are interested in the personality of Yuri Kondratyuk, an outstanding scientist and an unusual person.

UDC 608(477.53)

ISBN 978-966-616-170-6

© Poltava National Technical Yuri
Kondratyuk University, 2017

Dear reader!

The name of Yuri Kondratyuk is name of an outstanding astronautics theoretician, a pioneer of rocket technology, a brilliant engineer-inventor was awarded to our educational establishment by the decision of the Government of Ukraine on June, 21st, 1997. Only a few know that Kondratyuk's real name is Oleksandr Sharhei. He was born in Poltava; here he left school-gymnasium №.2 with a silver medal. As a young man, he wrote the Poltava-Petrograd manuscript (1916-1917), the Kyiv manuscript (1918-1919), the manuscript «On Interplanetary Travels» (1922-1925). By his work «The conquest of interplanetary spaces», published at his own expense, Yuri Kondratyuk approved his theory of space flight, independent from other domestic and foreign scientists, where he concisely and economically effectively combined brilliant imagination with specific engineering calculations, solving complex technical tasks in a unique way.

The main Yuri Kondratyuk's theoretical projects are a way to reach the surface of celestial bodies (this idea is used in the American project Apollo); variants and rational scheme of two- and three-stage rockets; theory of flight safety; the most fundamental issues of the rocket design, etc.

In addition to developments and justifications aimed at space exploration by mankind, Yuri Kondratyuk is the author of innovative projects of civil warehouse facilities, wind power plants.

The collection you hold in your hands is a study of the human qualities of Yuri Kondratyuk's personality (Oleksandr Sharhei) from his contemporaries' recollections (friends, colleagues, acquaintances).

Sincere regards,
PoltNTU Rector

V.O. Onyshchenko

A FOREWORD FROM COMPILERS

The name of Yuri Kondratyuk became known to the wide audience relatively recently, when the first publications in the press and monographs dedicated to the outstanding scientist began to appear. Probably, it is difficult to find a person whose first biography researchers would discover as many blank spots as in the life story of Kondratyuk. The heart of the matter was that there was very little evidence of people who personally knew the scientist at their disposal. The situation with documents was even worse. As a result, some periods of this extraordinary man's life were completely shrouded in mystery.

Some recollections about Yu. Kondratyuk were printed earlier, since the 1960s, in publications inaccessible nowadays, some remained in the archives. This collection was the first attempt to gather and publish together the most interesting and valuable of the available evidence about Yuri Kondratyuk. The first edition of this collection in Ukrainian was published in 2001, in Russian - in 2007; in 2011 the Ukrainian and Russian texts of recollections were published as one book. In this third edition, the texts have been re-edited.

This collection focuses on personal characteristics and memories that describe the appearance and personality traits of Yuri Vasylyovych, his habits and interests; the inner world of this talented person is revealed there to the possible extent. This is an effort to answer at least part of the questions connected with his complicated life. However, many episodes from the scientist's life still remain obscure.

Of course, these memories are deeply subjective. Everyone perceived and described Oleksandr Sharhei (Yuri Kondratyuk) in his own way. It often turned out that the memories of different people were contradictory, which is not surprising, because everything depended on the author's perception and point of view. The time was of the essence, as it adjusted the memory: something was forgotten, sometimes some parts in memory were replaced by others, and the author of the remembrance was convinced that it had been exactly this way. In the end, over time, reappraisal of values often took place.

The memories, presented in the collection, differ both in content and in presentation form. Some are dry characteristics; the authors of others narrow down their memories to the enumeration of facts, while others are set out in literary and artistic form. Of course, in the latter case, conjectures are possible

and it is more likely that they are present in such memories. Therefore, it is impossible to consider verbatim the exact phrases quoted in direct speech: they convey only the general meaning of the narrative. But, on the whole, all these contradictions concern mainly the details and do not influence the creation of an integral image of this outstanding theoretician of astronautics as a person.

Before introducing the memories to the readers, the editors considered it necessary to outline briefly the history of Sharhei-Datsenko family. Their grandmother in the line of Sharhei (1846-1917) came from a well-to-do Jewish family. She had two sons - Oleksandr (born in 1870) and Hnat (born in 1873) from the first marriage with Benedykt Sharhey. Benedykt Sharhei died young, and the widow with her sons settled in the town of Zinkiv in Poltava province, where she worked as an obstetrician. There she got acquainted with a young zemsky doctor Akim Datsenko (1856-1921), a descendant of poor peasant Cossacks, who, thanks to his abilities, received higher education. After the widow of Benedykt Sharhei in 1882 officially adopted the Orthodox faith and Christian name and patronymic of Kateryna Kyrylivna, she got married with Akim Datsenko. A strong family was formed, in which in 1883 a son named Volodymyr was born. The eldest son of Kateryna Kyrylivna died unexpectedly in 1886.

In 1895, the family moved to Poltava, where Akim Mykytovych received the post of the head of one of the departments of the treasury chamber, and his wife continued working as an obstetrician.

In 1891, Hnat Sharhei graduated from the Poltava gymnasium, and in 1892 he entered the Kyiv University of St. Volodymyr. At the beginning of 1897, he accepted the Orthodox faith and married Lyudmyla Lvivna Schlippenbach (1875-1912), who was of noble birth, but she broke all family ties because of her revolutionary views. Lyudmyla Lvivna worked as a teacher of Geography and French language in Kyiv-Podilska Women's Gymnasium. However, family happiness was short-lived. In the same year of 1897, she was arrested for participating in a student demonstration, as she had been an active member, and, perhaps, one of its organizers. The imprisonment, although for a short time, as well as dismissal from the gymnasium, strongly influenced the impressionable nature of the woman, and she fell ill and never recovered from what had happened.

Because of his wife's illness, Hnat Sharhei left the University. At the beginning of the summer 1897 he took his wife to Poltava, to his parents. Here on June, 9 (21), 1897, they had a baby boy, who was named Oleksandr at

christening, and who was destined to become one the geniuses of the world cosmonautics.

Poltava, Stritenska Str., 4.

The house where Oleksandr Sharhei was born on June, 21, 1897.

In 1898 Hnat Sharhei became a listener of the Higher Technical School in Darmstadt (Germany). In 1902 he, without completing the course, left Darmstadt and came back to Poltava, where he stayed, however, not for a long time and soon he began to work as a statist in Petersburg. In 1907 Shargey

enrolled to Law Faculty of St. Petersburg University. A year later he changed it to the Physics and Mathematics Department. In 1909 the civil marriage of Hnat Sharhei with Olena Giberman took place (Kareieva after marriage, 1887–1959), in 1910 they had a daughter, Nina (1910–1978). Hnat Benedyktovych became ill and soon died because of blood poisoning.

Several years later in Poltava hospital died his first wife Liudmyla Lvivna...

As for the other members of the Datsenko family, then perhaps the fate of Volodymyr Akymovych should be mentioned. He became a lawyer, got married, and raised two sons: Alexander, who, along with his wife L.I. Spryhina later became the author of *The Chronicles of Sharhei's Family*, and Anatolii, the first biographer of Yu. Kondratyuk (O. Sharhei). Excerpts from the "Chronicle" and a brief biography of Oleksandr Sharhei will be a kind of foreword to memories.

L.I. SPRYHINA, O.V. DATSENKO.
FROM THE «CHRONICLE OF SHARHEI'S FAMILY»

Sasha Sharhei was born on June, 21 (June, 9 in the Old Style) in 1897 in Poltava, in the apartment of his grandmother and grandfather - Datsenko - in their house on Stritenska Str., 4.

His godfather was his grandfather, Akim Mykytych Datsenko. He performed his duties as godfather with great responsibility, caring for Sasha as for his own child. We know almost nothing about Sasha Sharhei's early childhood ... It is only known that at the age of nine (1906) he came to his father in Petersburg ...

... Sasha Sharhei had early abilities to mathematics and technical sciences, at tender age he was constantly making models of self-propelled steamboats, locomotives, etc. Hnat Benedyktovych, having a technical education (High School in Darmstadt), however unfinished, constantly worked with him, trying to develop his abilities.

When Sasha was 13 years old (1910), his father became seriously ill, and the whole family (at that time Hnat Benedyktovych and his second wife had a daughter Nina) moved to Poltava. After his father's death Sasha stayed with his grandmother and grandfather Datsenko. In August of the same year, 1910 he entered the Poltava Male Gymnasium №2, where he studied for six years and graduated in spring of 1916. Sasha studied well, in the certificate he had excellent marks in all the subjects except for two: Russian and Latin. He graduated from Gymnasium with a silver medal. Excellent progress in science, especially mathematics, is marked in the certificate. Olena Petrivna, Sasha's stepmother, told me that during the gymnasium course, Sasha had individually completed a university mathematics course.

... So, Sasha Sharhei spent his gymnasium years in Poltava in the family of grandparents, in their apartment on Stritenska Street in the house number 4. In the family he was surrounded by care and love, he was brought up as the only grandson left after the death of Kateryna Kyrylivna's son. He also got the same attitude by his uncle, Volodymyr Akymovych. Sasha Sharhei was a healthy boy, he loved to play in the open air – he played football in the courtyard of the house in Stritenska Street; bathed in the river. During his life in Petersburg (Petrograd) he skated.

The peculiarity of Sasha Sharhei's character, which was pointed and remembered by everyone who knew him during the gymnasium years, was his unusual absent-mindedness ... He could eat borshch with ice-cream, all at once, and didn't pay attention to the incompatibility of this dish. There were windows with shutters in the house of the Nosov family, here, in Stritenska Street, not far from the Datsenko's house (grandmother and grandfather. – *Comp.*), Sasha, passing by the windows, being very tall, shut these shutters every time with his head without noticing. The Nosov family complained to his grandparents, and they asked Sasha to be more careful and not to shut the shutters. However, in the future the same thing happened again and again. Distant relatives of Sasha Sharhei usually laughed at boy's unusual absent-mindedness...

... For some period of time (1915–1916) Sasha Sharhei lived not in his grandfather's house, but with his uncle, Volodymyr Akymovych, in his apartment in Stritenska Street, house № 11. He used Volodymyr Akymovych's former study as his own room. Oleksandr Volodymyrovych Datsenko remembers that Sasha worked on large drawings. These drawings were so big that Sasha moved them from the desk to the floor. But the floor in the study was small too and Sasha with his drawings moved to the next large room (the former living room). It is known that his first scientific work Sasha (Yu. V. Kondratyuk) composed in 1916, so he had been working on it in Poltava.

BRIEF BIOGRAPHY OF YU.V. KONDRATYUK(O.H. SHARHEI)

1897, June, 9th (21st,) He was born in Poltava. On July, 28th after being baptized he was given the name of Oleksandr.

1903–1910. He received some basic knowledge under the guidance of his teacher K.F. Svoiekhotova.

1910, August, 14th – 1916, May, 28th. He studied at Poltava gymnasium № 2 for boys, graduated with honors (silver medal); in 1913–1914 being in gymnasium, he began to develop the foundations of rocket and space science.

1916, September, 1st – November, 11th – studied at the mechanical department of Petrograd Polytechnic Institute. He was mobilized to the army.

1917, March. He graduated from the school of warrant officers; completed work on the Poltava-Petrograd manuscript.

1917, March – 1918, May. He commanded a platoon in the Transcaucasia Front; He was forced to serve for several weeks in the white army, which he left at the first opportunity.

1918, May – 1919, November. He was in Poltava and Kyiv, wrote the second work on the space issue "Those who will read to build", earning funds for existence, performed a variety of random, "handicraft" work.

1919, November – 1921, January. The second mobilization to the white army; at the beginning of 1920, after the escaping from it, he settled at his friends' house in Smila; worked on the railway (Bobrynska station).

1921, January – 1925, September. He worked at a steam mill and a sugar factory in Mala Viska. His stepmother O. Kareieva advised him to take the name and surname of Yuri Kondratyuk (who died on the 1st of March, 1921 from tuberculosis ¹.) to escape the repression of mobilization in the White Guard. He finished his third scientific work "On Interplanetary Travel". The manuscript was sent to Moscow, to «Golovnauka».

1925, September – 1927, April. He worked as a mechanic and senior mechanic at elevators of Krylovska (Kuban) and Elhotovo (North Ossetia) stations; received an encouraging response to his scientific work from Moscow; began its adaptation.

¹ A document was received by O.P. Kareieva, with the help of her close friend from Volodymyr, a brother of Yu.V. Kondratyuk.

V.H. Tuchapska,

1927, April – 1930, July. He worked as a builder and mechanic of large wooden granaries and elevators of his own original design; in January 1929 he published at his own expense a book "The conquest of interplanetary space", which later gained worldwide recognition.

1930, July – 1932, April. He was arrested for framing-up in sabotage and sentenced to 3 years of concentration camps; a verdict was changed for removal to western Siberia; till September, 1932 he worked at reinforced-concrete construction projecting for Kuzbas, in "a mickey-mouse outfit" №14 of USPM (the United state political management. – *Authors*); he made some inventions and published scientific articles.

1932, September – 1933, April. Together with P.K. Horchakov in Novosybirsk he carried out (at the instruction of people's commissariat in heavy industry of the USSR) a sketchy design of powerful wind power plant (WPS. – *Author*).

1933, April – 1934, July. After excellent defense of his WPS project and meeting with S. Ordzhonikidze, together with P.K. Horchakov he worked in Kharkiv, in UIPE at technical project "CrimeaWPS" with a capacity of 12, 000 kW. The project was approved by Academy of Sciences of the USSR in summer of 1934.

1934, October – 1938, beginning. The design-builder organization "Crimea WPS" was established in Moscow, where its working design was developed. In 1936 building of the station began on Ai-Petri Mountain. After death of S. Ordzhonikidze in 1937 the "Crimea WPS" project was stopped and Yu. Kondratyuk was blamed for gigantomania.

1938, beginning – 1941, July. Yu. Kondratyuk creative body was disbanded; in September, 1939 the design-builder organization "Crimea WPS" was reformed into a design-builder organization of low powered WPS; with support of such scientists as Vinter, Vetchinkin, Krasovskiy and others he withstood the attack of trust management the organization belonged to. Yu. Kondratyuk committed his scientific copy in cosmonautics to historian B.M. Vorobiov for safe-keeping after losing hope in rewarding future.

1941, July, 5th – 1942, the end of February. Yu.V. Kondratyuk volunteered for people's militia in Moscow; being the telephonist of 62 (1313) rifle regiment, he took part in the first battle with fascists on October, 3rd in 1941. For a long period of time he was considered to have been killed in action. But he escaped death, became commanding officer, then platoon sergeant, signaler of 1281SP 60 SD Zakhidnyi, then Brianskyi front lines; at Kryvtsovskiyi

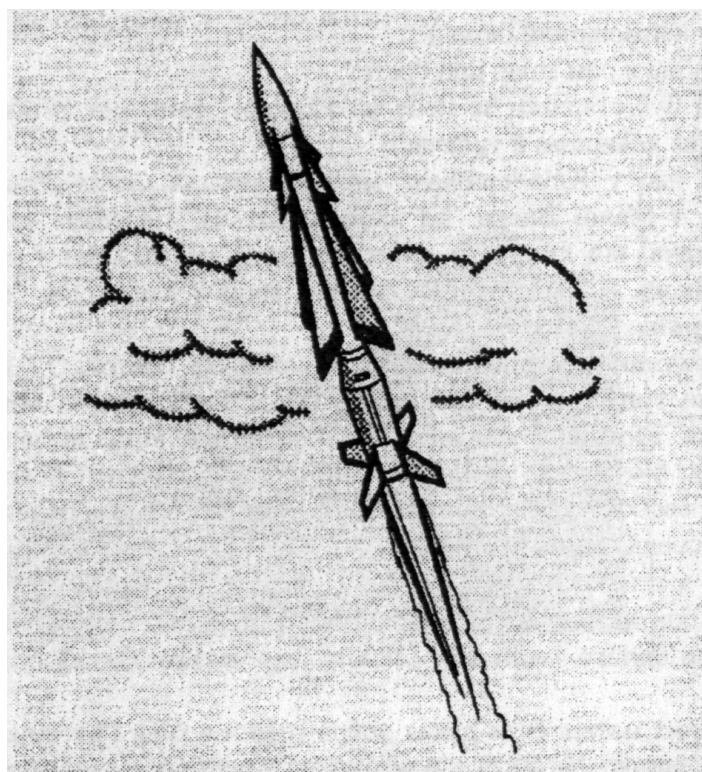
place of arms, on the western bank of the Oka river, in Volkhovskyi region of Orlovskyi district Yu. Kondratyuk was killed together with almost entire platoon.

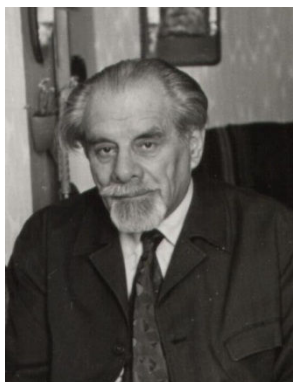
1947, 1964. The main scientific works of Yu. Kondratyuk were republished, but blank spaces in his biography got in the way of detailed publications on scientist's life and art.

1986, October – it was censored to publish first biography brochure devoted to Kondratyuk but without mentioning the change of his surname.

1987, June – during the celebration of the scientist's 90th-anniversary in Poltava, Moscow and Kuban all questions concerning his name and surname were taken off. The film "What does my name mean for you?"(script writer V.I. Sevastianov, directed by M.F. Sharov) was presented.

1997, June – 100-anniversary of the scientist was celebrated in Ukraine, Russia, abroad by the decision of UNESCO; the Cabinet of Ministers awarded Yuri Kondratyuk's name to Poltava State Technical University (since 2002 it has the status of national one).

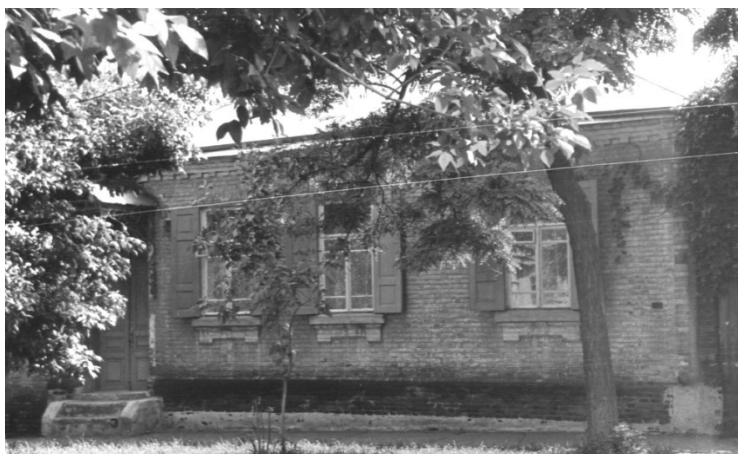

I remember very well where Sasha Sharhei lived in our house, in what room exactly (last to the right in front of the building facing the street, that used to be father's study in the past).

I also remember that Sasha Sharhei liked big drawings. They were so huge that he changed his desk for the floor. But even floor space in the study was not enough for them and he had to move to the neighboring room (drawing room in the past).

I recollect the days of my childhood when me, my father and Sasha Shargey walked to the Vorskla, boated and swam in the river. My father often bought watermelons and later we ate them during our boating.

Also I remember punishment for windows, broken while playing football.

*House of Volodymyr Akymovych Datsenko,
where Oleksandr Sharhei lived in 1915-1916*

¹ Datsenko Oleksandr Volodymyrovych – Oleksandr Sharhei's cousin

Oleksandr Sharhei early learnt how to read and got his basic education under the guidance of his grandparents (Akim Mykytovych and Kateryna Kyrylivna Datsenko) and later Kateryna Feliksivna Svoiekhotova had been preparing him for entering the gymnasium for five years, from 1905 till 1910.

The Datsenkos and the Svoiekhotovs encouraged Sasha's self-reading, evolving some brainwork skills.

Learning with the Svoiekhotov family, his family's culture influence, reading – all this contributed to development of Oleksandr Sharhei's natural abilities.

Kateryna Feliksivna worked with him individually. Her methods corresponded to the most progressive pedagogical movements of the early twentieth century. She managed to awaken children's interest for learning and aspiration to self-education. Sasha studied with Ekaterina Feliksivna willingly. He got knowledge under the supervision of this clever and kind teacher.

Svoiekhotovs collected the big library. Ekaterina Feliksivna gave her books to her pupils. Sasha read not only travel and adventure books but also popular science works in different subject areas, brochures and books which had large circulation, being edited by N.A. Rubakin and P.P. Soykina, and also "Life of outstanding people" series, edited by F.F. Pavlenkov. The boy was fond of scientific and educational literature not less but even more than of Jules Verne's novels.

The Datsenko family possessed many books as well. Before entering the gymnasium Sasha had read and re-read classics such as Pushkin, Lermontov, Gogol, Turgenev, Nekrasov, Tolstoy... A.M. Datsenko also kept works of Panas Myrnyi (A.Ya. Rudchenko), who was his close friend and "Kobzar" by Taras Shevchenko. Sasha Sharhei read a lot and compulsively; he began to be interested in natural science very early. With astonishing insistence he tried to understand any question, difficult for his age. He easily, even with real pleasure, did Herculean arithmetical tasks sums. At the same time he had a penchant for engineering.

More and more he began to think about his own inventions and constructions.

Observing their grandson's talents, Kateryna Kyrylivna and Akim Mykytovych wanted him to enter the second gymnasium, where his inborn abilities could develop further. The gymnasium was new. Teachers were

¹ Romanska Olha Dmytrivna – niece of Nikolai Skripka's (a classmate of Sasha Sharhei), a pupil of N.A. Staritskaya gymnasium, later veteran worker, brilliant literature and history expert.

comparatively young and they had university education. Teachers' material support was much higher than salary in state-owned educational institutions. Many resources were spent on classrooms equipment in definite subjects (Geography, Environmental Studies and Physics). Particular attention was paid to learning such exact sciences as Math, Physics and Chemistry. In Physics classroom tutorials were conducted in non-school hours. All of the aforesaid distinguished the second gymnasium from the first classical one.

In spring 1910 one or two pupils were not allowed to become the second year students and Sasha Shargey got open position to study.

Why did O. Shargey enter not the first, but the third form in gymnasium, as he already was thirteen years old?

The main reason was that in 1908, when Sasha could enter the first grade, there were class barriers: Poltava second gymnasium, opened in 1907, was intended only for children of hereditary and personal nobility. Although in 1908 it formal access to the gymnasium was open for children of all social classes, but the exceptional preference was still given to the sons of nobles. Oleksandr Sharhei did not belong to the privileged class. In subsequent years, there was further democratization of gymnasiums, including Poltava second gymnasium. More and more children of "other classes", mostly of *raznochintsy* intellectuals (sons of doctors, teachers, engineers, etc.) appeared within the walls of gymnasium.

During the academic ability test, it turned out that Oleksandr Sharhei had been well prepared for entering the 3rd grade in all subjects (Russian, Arithmetic, History, Geography, Environmental Studies, French and German). The examiners were slightly disappointed with Sasha's handwriting, which had nothing in common with the canons of calligraphy. Nevertheless, taking into account his brilliant answers in all subjects, it was decided to neglect this circumstance. O. Sharhei was admitted to the 3rd grade of Poltava second gymnasium. He immediately became one of the best pupils.

Sasha had some troubles with the Latin language, the teaching of which began at the third grade (5 lessons per week). In Geography, he knew much more than his peers, because he read a lot. In addition, he was the best mathematician in the gymnasium, who could give clarification on any difficult mathematical task.

* * *

... Kolia told his mother (my grandmother) that Sasha had neither father nor mother. It was in the early autumn of 1915, soon after Kolia's father death (my grandfather).

... Speaking about Sasha, Kolia was even slightly worried that I remembered. From his story, I learned that Sasha lived in the family of his uncle who took care of him, but felt lonely. Do not be surprised by the thoughts about loneliness: it was typical for the youth of those years (1910-1917). Not only Sasha had such sentiments, Kolia did as well. Kolia also said that Sasha's

parents had some complicated, difficult, even tragic circumstances. Their revolutionary past was vaguely mentioned, but without any facts...

... My grandmother either knew Kateryna Kyrylivna and Akim Mykytovych or was aware of them, although she was not very familiar with them. Her friendliness to Sasha as a schoolboy at his first appearances at our place in 1911-1912 was a tribute to the Datsenko family. Then my grandmother appreciated Sasha's personal qualities. Uncle Andriy (Kolia's brother- *Comp.*) considered Sasha the most intellectual among Kolia's friends. Perhaps then, on account of my youth, I didn't noticed what was reflected on Sasha's face (an expression of concentration, some great inner work and fears – not to be interrupted, not to disturb his thoughts) adults spoke about it – grandmother and elder uncle, of course, not at Sasha's presence.

No wonder that Kolia cherished his friend so much and we all were told that Sasha was a great mathematician. Thanks to this, I remembered Sasha, the "great mathematician"...

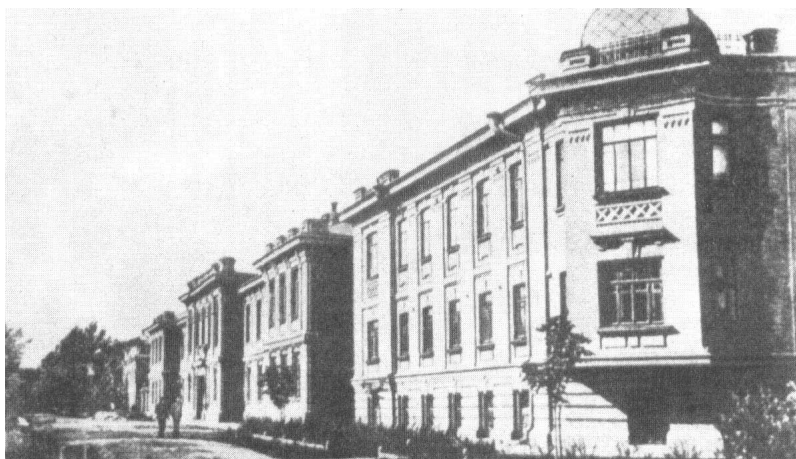
...For some reason everyone remembered his "absent-mindedness", which of course, was incorrect, since it was not absent-mindedness, but quite the opposite thing, concentration on a specific direction, on solving the problem... Kolia never spoke of any absent-mindedness of Sasha, on the contrary, considered him very meaningful.

...In general, the second gymnasium gave good education to Sasha and Kolia. The main thing was that they were taught to work independently with a book, taught to learn.

I remember spring 1916, when Kolia, Sasha, Kostia Mustafin and Misha Sokolovskiy (Sasha Sharhei's classmates. – *Comp.*) were finishing gymnasium. There was a blackboard in Kolia's room – black linoleum fastened to the wall. I remember them getting ready to the school-leaving certificate exams. I often saw numbers and formulas on the blackboard, written with the distinct and round Kolia's calligraphy, and sometimes – with the airy, flying and odd Sasha's handwriting. Sasha helped all three: Kolia, Kostia and Misha to read up for the final examinations. They all said that such a brilliant mathematician as Sasha could hardly be found at the whole grammar school and even all over the town. Certainly, the boys were right. Sasha was the best mathematician in gymnasium, who could clearly explain any challenging question in the subject. And he was eager to explain. No doubt, he had a head for pedagogical skills.

... What did Sasha and Kolia look like together? – One was very tall, the other was short. Kolia's short height was compensated with his athletic figure, broad shoulders, his quickness and legerity, light and distinct step. Gymnasium comrades used to watch them together, and, as far as I remember, didn't find any funny thing in these two so different figures, when they were beside. Kolia Mustafin was higher than Kolia, but much shorter, than Sasha. Misha Sokolovskiy was rather tall, but still shorter than Sasha. In general, these four made a pleasant outward impression. More to the point – all of them were nice and clever boys and they all acknowledged Sasha's leadership...

All the pupils of the 8th form had a group photograph taken. Kolia and Sasha had photographs taken shortly before the school-leaving certificate exams, most likely in April 1916... The group photograph comprised little separate images of the leaver's class and their teachers. There was a surname and initials below each photograph. Sasha and Kolia had photographs taken in their uniform jackets.

*Building of the 2nd man gymnasium,
where Sasha Sharhei learned*

Pupils' uniform of the 2nd Poltava man gymnasium, 1908–1916.

Winter Uniform. It was a black woolen overcoat with closed collar and dark-red collar patches. Buttons were metal, light and glittery. There were two chest pockets. It was supposed to carry school photo ID in the right pocket. Trousers were dark-blue, long and woolen. There were laced black boots. The uniform jacket was dark-blue with red collar patches, woolen and double-breasted. The buttons were light metallic, glittery and bigger than on the overcoat. Forage cap had dark-red band and dark-blue head. There was a “silver” metallic P2G emblem on the band. In hard frosty winter the grammar-school boys were allowed to wear a “camel” coloured *bashlyk* (hood) substituting a warm collar. For this purpose *bashlyk* was folded in a special way. Senior forms pupils (7-8 forms) almost never wore the *bashlyk*. In winter and in bad weather they had to wear overshoes, but senior grammar school pupils preferred not to put them on.

Summer Uniform. The summer uniform comprised dark-blue woolen trousers; *kosovorotka* (shirt) made of thin light duck cloth with patent-leather belt, with P2G on its buckle; forage cap with dark-red band and emblem, but with white head of close texture.

In winter and summer it was allowed to go out into the streets only wearing the uniform. Class assistant chiefs strictly monitored whether these rules were followed. Junior gymnasium pupils carried textbooks and exercise-books in their schoolbags. Senior ones tied their textbooks and exercise-books with a belt. The older the pupils were, the fewer textbooks they brought for the lessons.

...Our large wooden balcony faced the courtyard (to the east side). The entrance door to the balcony was from the dining room. Chestnuts (three large trees) grew in front of the balcony. The whole balcony was entwined with rambling wild vine. Dense foliage of vine and chestnuts protected the balcony from the sun's rays (and from passers-by eyes). There was a long wooden sofa at the wall, large table and several chairs were in front of it. We felt very comfortable being on the balcony.

...When Sasha and Kostia were 14-15 years old, they were doing something on the big table, and Kolia told me in a portentous manner: "Do not bother us - we are making Ruhmkorff coil". Of course, I did not understand anything, but for some reason I remembered Rumkorff. They sometimes disassembled Kolia's bicycle into small parts. With horror, I looked at the pile of strange details, afraid that Kolia would not be able to put them together anymore. But after some time the bicycle was as good as new. As I remember, Sasha was also involved in these matters.

***From the memories of N. A. Pobedonostseva,
O.D. Romanska's old friend:***

«"I had an old acquaintance with them, she and her husband were my parents' friends ... She told me about her uncle Nikolai, who was studying in the second male gymnasium and was friends with one student, boy of his age, very gifted and fond of mathematical sciences. Olga Dmitrievna remembered his surname at once, but what was his name? It seems his name was Sasha. Tall, he was somewhat shy of his height. He had black hair, dark eyes. He was very serious. Other Kolia's comrades brought into the house fuss, games, but when Sasha was there, they was doing classes in mathematics. The boys were solving math problems, covering the slate with writing numbers and formulas, or setting up physical and chemical experiments at the balcony. Their friendship was facilitated by the fact that their houses were very close: in a few minutes, Sasha from his Stritenska Street reached Gogol Street, where Kolia lived, and Kolia, in turn, made his way back from Gogol Street to Stritenska. As Sasha, Kolia became interested in mathematics too. In Kolia's family Sasha was loved and welcomed.

Both boys were studying for final examinations together, dreaming of entering Petrograd institutes. At the end of the gymnasium – Sasha finished it with honors of silver medal - they went together to Petrograd. Both perfectly passed the entrance examinations: Kolia entered the Institute of Railway Transport Engineers, Sasha – the Polytechnic Institute. But it was in 1916, when there was a war with Germany, and in the same year students of the first course were drafted into the army».

* * *

1918. Kolia and Sasha suddenly arrived at our house (Germans were quartered at Sasha's relatives), fleeing from Rostov. They were terribly exhausted, silent. Kolia was sitting at the piano for hours, playing the excerpts from familiar piano pieces (Chopin, Grieg ...). Strangely, their roles were changed: in 1916, Kolia often told my grandmother about Sasha, and in 1918 - after lunch or after tea, Kolia went to the piano, and Sasha stayed with my grandmother, they were sitting in the dining room and talking quietly. I vaguely remember that Sasha was talking about Turkish front, where he and Kolia were. It seemed to me that Sasha was worried about Kolia, who was depressed and nervous. Evidently, it was not easy for them to be in Rostov, and then it was very difficult and terrible to flee and get home. I do not remember details. Probably, I was embarrassed to interfere with these quiet conversations, and besides, I had my carefree life at my 15. And I probably did not understand a lot of things. I've just noticed how they both changed terribly - Kolia and Sasha. Kolia, borrowing something from his older brother Andrei, wore "civilian clothes". It was not easy for Sasha to dress up because of his enormous height. I remember Sasha wearing faded soldier's shirt without shoulder straps, riding breeches and boots. I do not remember them leaving the house: Germans and Hetmans were in the town.

They often sat together at our large balcony, covered with wild vine, in the shade of large chestnuts. They silently smoked or spoke softly (Kolia at that time already smoked, I do not remember whether Sasha was smoking). I read old illustrated magazines ... I went out so as not to disturb them. It was June, 1918. How long he lived with us - I do not remember. Probably, two weeks, maybe three, maybe less...

... Good music often sounded in our house at this time. I had a new friend who played the piano beautifully (there were people who fled from the cold and hungry Petrograd to the south). She was a very talented girl of my age. She beautifully played many of Beethoven's sonatas. Kolia and Sasha listened while sitting in the dining room. I remember our favorite Sonata № 14 (the so-called "Moonlight").

The house in Poltava, where the Skryneks lived

I met Hnat Benedyktovych Sharhei in St. Petersburg in January 1906, in the institution (statistical) where we both worked. He lived with his son (stepchild) Yuri Vasylyovych Kondratyuk, who was then 7-8 years old. It seemed that his year of birth was 1899.

I married H. B. Sharhei in 1909. The boy lived with us. In 1910 H. B. Sharhei fell seriously ill and died. Then we temporarily lived in Poltava. After the death of Hnat Benedyktovych, I left for Petersburg, and Yuri Vasylyovych stayed in Poltava with Hnat Benedyktovych' parents. Hnat Benedyktovych died on July 14, 1910 and was buried in the city cemetery.

Yuri Vasylyovych left the gymnasium in Poltava in 1916 and immediately moved to St. Petersburg, where he entered the Polytechnic Institute. The same year he was called in military service. He did not manage to graduate the Institute, but he had more knowledge than many others who received higher education. I know it from one professor-physicist, whom he calmly knocked in the scientific dispute.

In the spring 1917, we moved to Kyiv, where we stuck as we could not return to Leningrad because of the civil war. The connection with Yuri Vasylyovych was interrupted then. We did not know where he was, he did not know where we were. Kyiv changed hands, the Central Rada, the Germans, the Polacks, etc.

In the 1920s, communication was established. He worked then in Siberia somewhere on elevators. Then he already began to help us financially. And he even began to visit us in Kiev. I had a few days in Moscow in 1935, where he moved from Siberia. He introduced me to Gorchakov. He worked in the same institution with the engineer Gorchakov. Before the call of Yuri Vasylyovych to the army in 1941, we corresponded all the time and he helped us with money and even more with the warmth of his soul.

I almost did not know his mother; I saw her several times and could not say anything about her. She died a long time ago. His stepfather is H.B. Sharhei was a very capable person. He was expelled from the Kiyv University after the "Vetrova's story", then went abroad (to Darmstadt), where he studied at the University, but, without graduating it, returned to Russia and took part in the revolutionary movement.

Hnat Benedyktovych loved Yuri Vasylyovych very much and treated him like his own son. Yuri Vasylyovych returned his love. He was on friendly terms with me, too. Yuri Vasylyovych grew up a fine man, clever, sympathetic and

¹ Kareieva (Giberman) Olena Petrivna was a step mother to Yu. Kondratyuk (O. Sharhei).

² In reality H.B. Sharhei was not a stepfather but father to Yu. Kondratyuk (O. Sharhei).

³ Students disruptions in 1897, connected with revolutionary populist M.F. Vetrova's suicide in prison.

very kind. Yuri Vasylyovych had great abilities to mathematics and technical sciences. The boy always built some self-propelled steamers, steam locomotives. Being a schoolboy, he independently studied mathematics course at the University Mathematics Department. Working at elevators he invented various improvements, for which he had several patents.

May, 20th, 1958. Kyiv

My mother told me the story. In summer, when I was 3 years old, she came with me to Poltava, to my father's parents. According to her memories, it was in 1913 ... I was capricious and did not want to go to sleep. Brother took a stick and blocked the door, and then there was a conversation:

Brother: - You're not going to that room!

I: - No, I'll go!

Brother: - You will not go to sleep!

I: - No, I will!

All the whims were over.

During his life in Petrograd, when he studied at the Polytechnic Institute, in the morning I ran into the room where he was sleeping. I saw a long, narrow sack sewn from a red blanket (probably wadded), and I could only see my brother's head from it. I think now that it was a kind of a sleeping bag. And I remember that there was an incredible mess on his desk.

What else can I remember about my brother?

He was 13 years older than me, so my childhood memories are very inexpressive and fragmentary...

... A young girl Olha Lashynska came to see us in Kyiv. She came from Mala Vyska, where she lived with her father. She gave us a letter from Yuri Vasylyovych, from whom we had no news for a long time. At that time he lived in Mala Vyska. Later Olia Lashynska lived in Kyiv, and we met her several times ...

I believe that the reason for changing the surname was my brother's, O. H. Sharhei, desire to avoid serious problems because of his service in the White Army. Perhaps the situation had developed so that the name change seemed to be, and maybe, it was, in fact, the only way for Oleksandr Sharhei to save his freedom and even his life for the further development and implementation of space exploration ideas that completely captured him.

As my mother told me, in 1920-1922, they got for my brother the document of Yuri Vasylyovych Kondratyuk, a young man of about the same age (born in 1900), who died shortly before that. My mother had an old, great friend Vira Hryhorivna Tuchapska, a teacher at the Kyiv School No 50; elder brother of the deceased Yuri – Volodymyr Vasylyovych Kondratyuk, – who was in good relations with V. H. Tuchapska, taught at the same school. At her request, V. V. Kondratyuk gave the document of his deceased brother to my mother. As far as I can remember from later conversations, this document was a trade union

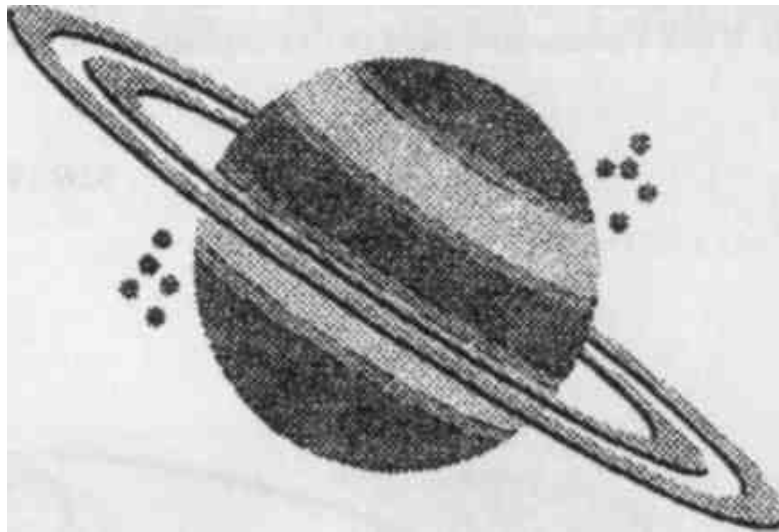
¹ Nina Hnativna Sharhei - Oleksandr Sharhei's sister by father, daughter of

card or some other identity document. The document was turned over to Mala Vyska by the Lashynski family.

I had a student internship in Moscow (I came there before 7/11/1932). My brother was in Moscow at that time, and I saw him twice. I remember him to be thin and very tall, and I also met him twice during his very short visits to Kyiv. He came there mostly for two days...

I know that all the time before the Great Patriotic War, he had kept going us, my mother and me.

Kyiv, 11.10.1974 - 18.04.1977.

In 1919, I was about to leave high school and met a medical student². He came to my school a couple of times and escorted me home. At the end of the year, I do not remember the exact month, I guess, it was late autumn, he came to my apartment, and said: "I came to say goodbye. I and my friend are mobilized (to the White army - *Comp.*). As a doctor I was appointed to accompany a railway carriage with sick and wounded to Odessa. I'll get away and in two months from now, I think, we'll meet again. Of course, my friend also does not want to stay with them. I'll take him to Bobrynska station (now it is renamed Shevchenkivska) and leave him with my parents". Then I learned that it was Yura, who also deserted the White army. Boris took him to Bobrynska station, where Yura worked for a short time as a greaser on the railway, and then got to his uncle. Boris had been acquainted with Yura since childhood, their mothers were friends, and his uncle was acquainted with Boris's parents, and they sent Yura to his uncle...

My uncle left to look for a place for his family, where it was easier to get better food. Nothing was known of him for about six months, but then a man came, brought us a piece of pork fat and said that my uncle lived in Mala Vyska, worked there and would soon take us to his place. A few days later a woman came to us, called herself Olena Petrivna Kareieva and said that she got a letter from her son in which he wrote that he lived with my uncle and worked at his mill, and my uncle worked as the head of the state mill, and added: "I will come to you, I will need to send some documents and a parcel" (for Yura - *Comp.*).

She came two more times. When she came for the second time she brought a parcel and said: "If you meet a reliable person, please send it to Ivan Andriiovych for my son." At that time we had not met Yura. My uncle came to Viske about at the end of 1920, Yura in 1921, and I, Olia and Alia, either at the end of 1921 or 1922.

When I, Olha and Alexandra came to Vyska, my uncle said: "Here is our Yurochka, he is our distant relative, but still a relative, he will live with us, he is nice and very clever." This is how we met. We were always hungry in the first winter and spring. Yura and my uncle worked the night shifts at the mill, they

¹In 1921-1925 Yuri Vasylovych Kondratyuk lived in Mala Vyska in the family of Lashynski: Ivan Andriiovych, his daughters Olga and Alexandra, and their niece Tatyana Yosypivna Lashynska (Markevych in marriage).

²Boris Arabazhin, A. Sharhei's close friend, stepson of V.V. Radzevich, a doctor from the town of Smila.

put a lantern near the grain, sparrows flew there and they caught them with their hands. And in the morning they brought about 40-50 sparrows, though sometimes less, and my uncle, I, little Alia sat down to gut them, then we had a rich lunch.

In spring we planted a vegetable garden, my uncle lent two knots, got eggs, and chickens were born, life became easier, and the neighbors' pig gave birth to such a number of piglets that two of them did not have enough mother's milk, and they were presented to us. Yura rushed to the pharmacy for a baby's dummy, and Alia brought a kitten and a puppy, they all grew up together. Yura was very fond of animals, he made a box in which they all slept. He liked to feed the piglets from the baby's dummy and admired them for hours, laughed at their games...

In summer of 1922 he decided to leave for Copenhagen. He decided to go on foot to the border, as he had no money, and besides, he was a ragman, so he could be detained at any moment as a tramp, as a bandit. We all talked him off, but he was stubborn. He said: "I will study there for three years and come back". Having received the rations, he immediately asked to bake bread from all the flour, then made rusks of it and grinded rusks in a meat grinder and poured them into a bag. He said it was more convenient to carry it that way. Then he bought 100 eggs, cooked them, dried them and made a powder. My uncle was working at a sugar refinery as a supplier. Yura asked him to buy 10 mugs. The uncle managed to carry out his errand, and he brought 10 copper mugs, tinned inside, about half a liter. Yura was very pleased. He bought meat, and how he made canned food of it, I do not remember, I was at work. Yura made canned food himself. He himself sealed it with white tin and said: "That's all, there's enough food, and I can always earn money on the slope, on the stubble, because now it's summer ... And in the city I can cut firewood for someone, can exchange mugs for food." And when we told him: "Look at yourself in the mirror, people will be afraid to let you into the yard because of your look!" he laughed: "You are gloomy. Everything will be fine. I'll be back as Sashka again!"

I do not remember exactly when he left, approximately at the end of June. And four months later, on a rainy October day, Yura came back quite sick. The shoes were leaky, his feet were always wet. We did not ask him about anything. He was ill with typhus for two months that later effected in his legs. When he began to recover, he told us that he was detained at the border. They were surprised at his bread and egg powder and canned meat and decided that he was just out of his mind and sent him to his old place of residence.

Then he changed his job, but still lived with us. We were very friendly with Yura. He did not have any possessions, he did not have decent clothes, and he was very cold in winter. He was thin, and after the illness (he was sick with typhus when he stayed with us), he became like a skeleton, covered with skin. Because of the meager food, there were boils on his body and he even had to spend some time in hospital.

My uncle, Yura, me and little Oleksandra permanently lived in Vyska; Olia went studying to Kyiv, she was coming back home for holidays. We all worked, at home we did housework by turns in summer, and in winter I always cooked lunch, baked bread once a week. Together with Yuri (we - *ed.*) we sewed him an ear-flapped hat, because, they were on sale, as well as Russian shirts. Yuri was designing and cutting out and I was sewing, as a result we had such “masterpieces” that people feared and horses rushed right and left, but Yuri was not bother by this at all. We did not have anything, even beds; there were only couches and banks made by Yura.

Yuri spent all his free time reading books, writing in copybooks, drawing, with casters and sticks and in the evening he could watch sky of stars for hours through the tube that he had made himself.

Living all these years together, we were very friendly and for me he was like an elder careful brother. Yura liked football very much; he went to the different football matches. He also liked music and signing and always crooned a Russian song from the beginning till the end: “*A vagrant, bemoaning his fate, is wandering with a bag on his back*”.

We were invited to the family of my (future-*ed.*) husband for New Year’s holidays. My husband’s brother had worked at a plant for many years and, of course, he had a farm of his own, so they had enough food to eat. They treated us with some tea and sponge cake. When we came home, Yura said about the sponge cake: “What an incredible thing. Can you cook it?” I answered that I couldn’t. Then he told me: “Ask for the recipe, we will bake and send it to our sister to Kyiv”. I took the recipe and read it to Yuri, but the recipe demanded for 10 yolks. Yuri set it for 60. We cooked sponge cake only in summer, when we could buy such amount of eggs, it was very hot, that’s why Yuri was sitting in the cellar and whisking egg-whites, mashing yolks for some days, and everyone was wondering what he was doing there.

He was very kind and honest. He was very absent-minded and not very tidy to himself. His colleagues often borrowed money from him and wouldn’t return it, and he would never ask for it back. There were people who took advantage of it.

I want to add something about that unfortunate surname change, my uncle told me about it. He was with Yuri at my future husband’s house and after dinner my uncle said: “Well, Sashenka, we probably should go home”. And someone asked, why he had said “Sashenka”. Uncle immediately found what to answer: “In the childhood, when he was little, he looked like a girl and we often called him Sashenka and sometimes Alionka”.

Yuri Vasylyovych left (Mala Vyska – *Comp.*) in 1924 or 1925 and went to Krylovska station. After a few months he went to Kuban, I got married and also left home. We did not meet until 1935. I with my husband worked at Central Black Earth Region at building of Ertil industrial complex, we went for holidays to Kharkiv, to my husband’s brother.

We met Yuri at the street in Kharkiv in spring 1935 and were very happy. Yura was coming to our house every day. Sometimes he was in deep meditation and very gloomy. As we were friends and he trusted my husband, we talked together. Yura said:” Why did she do that? I want to have my own name”, – and told us about the document, which his stepmother Olena Petrivna sent him. He knew that she took the document from her acquaintances and that was the document of their dead son. He said: “Sometimes I don’t want to live. I want to be myself”. My husband said:” You should disclose this secret, because this is absurd”. Yuri answered:” Yes. It would be good, but I’m afraid of coming across the person, who will distort everything...”

He was given a flat, but he let a colleagues have it, because he had a family, and said: “I spend nights at his place or at other colleagues”. He always said: “For me it’s enough to have a suitcase, I live in the place where I’m sent and as you can see, I don’t live in the same place”. His response for my husband’s question: “Why don’t you have a family and a flat?” was bitter: “You can’t understand, it seems to me that there is no place for me on Earth.” Then I said: ”Where is your place then, on Mars or on the Moon?!” He smiled sadly and answered: ”Yes, that’s my dream, maybe it’s my fortune to visit the Moon!” I said: “Don’t forget to invite us!” Then a conversation turned into a joke and ended. The next day Yuri came for the last time and brought his book for me and my husband, autographed it and presented a photo, saying:” I remember my life in Vyska with pleasure, though it was financially hard. I brought these for you, so you could recall me from time to time”. After that we did not meet again.

I met Yuri Kondratyuk in late 1922 at the Lashynski family that lived in Mala Vyska. Kondratyuk quite often visited this family, and was called there “our Yura”. At that time Yuri Vasylyovych was working at the local mill as an engine operator.

He was a quiet, calm and good man. He was giving all his earnings to the landlady of the house where he rented a flat. He made good money. At that time the owner of the mill gave him flour as a part of his salary.

Kondratyuk often lent money to his friends and never demanded repayment.

I found him a very pleasant, well-informed and intelligent companion, and I could learn a lot from him.

... Yura was always wearing the same work suit. And it's remarkable, that he felt comfortable in it anywhere. We all paid no attention to his appearance as well.

At that time I was studying at a technical school and believed I was well-versed in mathematics and physics, but I got absolutely embarrassed when I discussed these topics with Yura.

In cold and wet weather Yura was wearing loose boots, too big for him, and footcloths made of the peasant towels, on which roosters were embroidered. Ivan Andriyovych often sneered at his footcloths. But Yura replied without scruple: “No, just pay attention to this wonderful symmetry and how roosters are placed on the footcloths. When I walk, they seem to be fighting with each other”.

When warm spring days came, in the evenings, Yura and I spent time at the Lashynski family. Usually we had fun, were making jokes, and he always played the first fiddle. In the company of young people (I mean the Lashynski and some young fellows who visited them) he was the funniest guy and was the life of the party.

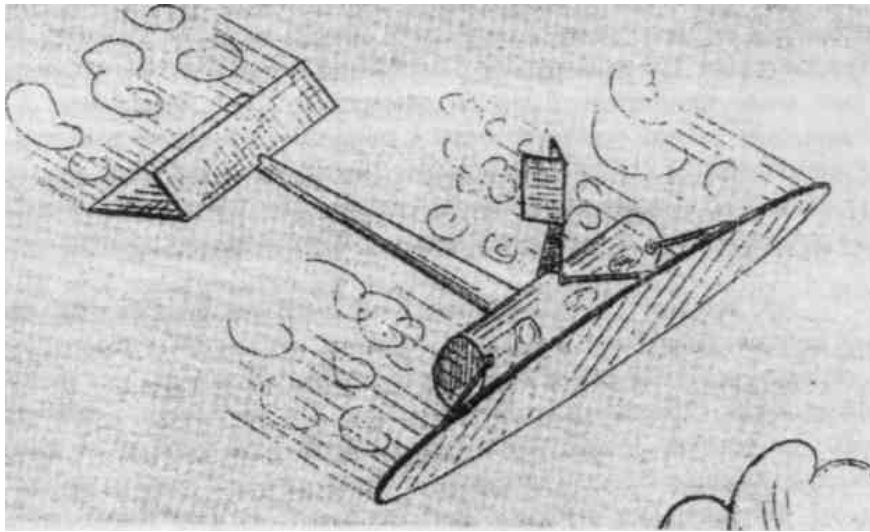
But quite often he could get silent and watch the Moon intently. At such moments he seemed to see no one around. When that happened, I asked Yura: “What are you dreaming about, child?” He sang a song as an answer: “*I'm looking at high skies and it makes me wonder*”. He was talented both in science and in literature.

Over and over again Yura started talks that in our time we will become witnesses of man's flight to space and the Moon. There was a feeling, that all this talks were made for his mental pleasure, he knew that we were not collocutors in this topic.

¹ Luhovyi I.P. met Yu.V. Kondratyuk in Mala Vyska in 1922–1925.

Ivan Andriyovych called him “an oddball”. He thought that Yura read too many science fiction novels, such as “From the Earth to the Moon and around the Moon”, “Tree hundred leagues under the water” and so on. At once gaffer painted a caricature where Yura was painted on a chariot, like a biblical Prophet Elijah. To that sarcasm he said, that Prophet Elijah was flying on a chariot, but the modern person will fly to space in a rocket. What an amazing far-sightedness of this wonderful man!

Mala Vyska, November 1975.

My acquaintance with Kondratyuk is totally fleeting, just one night, when he was going to Kuban from Mala Vyska through Kyiv and Moscow. But that night appeared to be very rich in the events. My meeting with Kondratyuk was random and quite brief. I probably would not have memorized it, if there was not the incident with money.

My mother was a friend of E.P. Kareieva, Nina's Sharhei mother. When Kondratyuk was on his way to Kuban, he had stopped in Kyiv for one night, it was more comfortable to sleep over in my room than in Elena's Petrivna one (three women – grandmother, daughter, granddaughter were in one room). I had totally forgotten if we were talking with Kondratyuk or not, what he was wearing, also, I did not remember his face. My memory captured only two episodes. In the morning having worn his clothes, Kondratyuk was getting ready to go to the railway station, he discovered that all his money, which was in the wimp, had disappeared. My mother and I were searching for it a lot without any result. As there wasn't anyone in the room, so there might have appeared total assurance, that I stole this money. Nevertheless, Kondratyuk was totally regardful and didn't get offended at all. All in all, my mother lent the needed amount of money to Kondratyuk and he went to the railway station. In a few days we received the letter and remittance. As it appeared, the money fell out the pocket in the boot (probably in very big one) so, they did not disturb the leg and Kondratyuk found it on the arrival in Moscow.

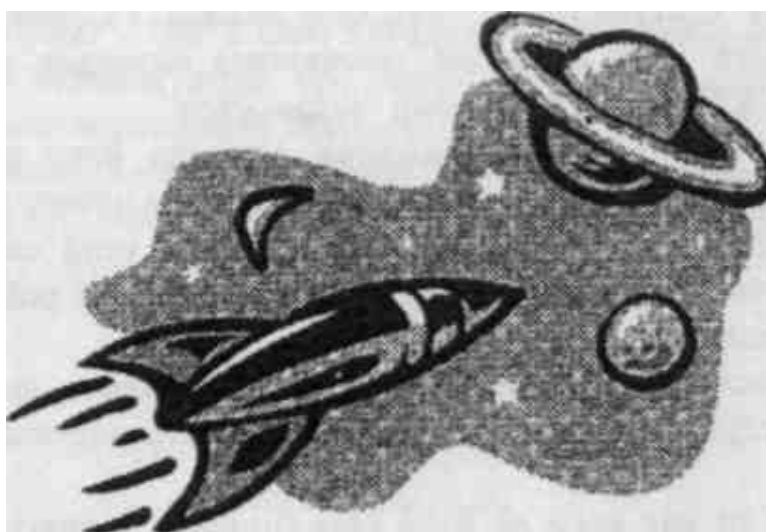
The second episode is about the brochure, which Kondratyuk presented me (or gave me to read). I remember it was small and published by the author. Besides, it was dedicated to the space flights, where the author recommended using the material of fuel tanks to refill the gasoline, which the cosmonauts were supposed to crack with hand-mill. This very contrast between space flight and handcraft has borne in my mind...

17.09.1979

¹ Kistiakivskyi Oleksandr Bogdanovych – scientist-zoologist, professor of Kyiv University.

When I was working at Krylov elevator for «Soyuzkhleb» bread products at the railway station in 1922-1928, Yuri Vasylyovych Kondratyuk worked as a mechanic on the elevator. He was slim, a bit hunched, brown-skinned, and joyful. Then I worked as a junior inspector of seed in the elevator's corpus and was a chairman of local trade union committee. He often helped me to adopt the paternoster, in which the tape moved to fulfill silage towers. Yu. V. Kondratyuk always participated actively in the work of the elevator's staff and lately he was accepted to the members of union committee. In the process of admission he a few questions were posed: about his birth place, where he got education, about parents and their social category. Yuri Vasylyovych answered the questions calmly and politely. He was sociable and modest man in social life. When the workers applied for his assistance, he usually tried to help them. He lived in the flat of Victor Fedorovych Varvarov. He read a lot of technical literature and self-educated. Yuri Vasylyovych was always down-dressed...

05.09.1973 г.

¹ Vyslov Ivan Oleksiyovych – the head of local trade union committee of Krylov elevator of bread products in 1922-1928.

Yuri Vasylyovych arrived at Krylovska station in 1925... He came to us in early autumn.

When I came home from school, I saw an unknown young man. Mom said it was our lodger. I was introduced to him. He was thin, tall, a little slouching.

Yuri Vasylyovych definitely was a unique person. His kindness, humanity surpassed all limits. Getting salary and royalties for his inventions, he kept the money only for food and for the most necessary expenses. The rest of the money he sent away, helping friends in need and the elevator workers who asked for help.

Having settled, he became a member of our family very quickly and easily.

Yuri Vasylyovych was highly respected. My mother cared for him with motherly warmth. He responded to our family with the same respect and warmth. But Yuri Vasylyovych paid to me especially much attention. Whenever I needed the help with mathematics and physics, or it was difficult for me to understand planets and constellations, Yuri Vasylyovych was immediately beside me. In the winter evenings when stars in the blue sky were especially well visible, he often told me: "Varia, I will show you constellations and planets which are necessary to you for a lesson".

Yuri Vasylyovych read a lot. When I was engaged in any household chores or just was free, and Yuri Vasylyovych was at home, he always told me: "Varia, do you want me to read you?" I listened to him with the greatest pleasure. He played chess well and taught me to play. When I made mistakes, and I made them often, he never became angry, laughed cheerful kind of laughter. Yuri Vasylyovych didn't drink and smoke, but loved sweets very much.

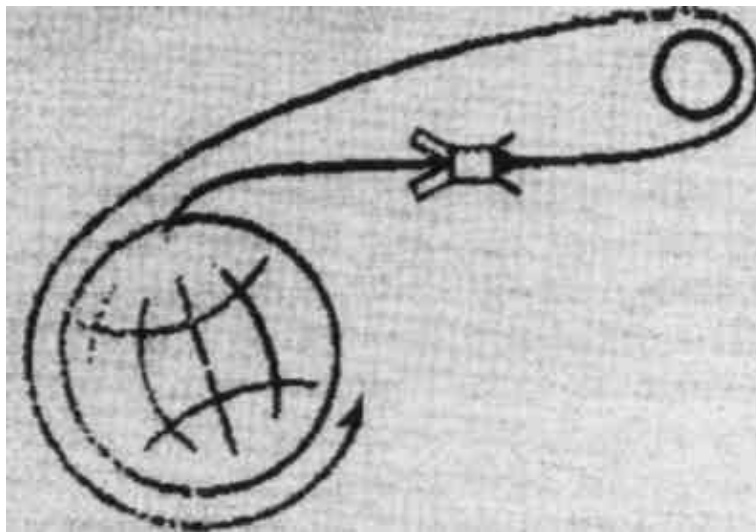
Yuri Vasylyovych was a home-bird; he was seldom leaving the house and only for a very short time. He went to the post office, library and very rarely to Lavrov Volodymyr Panfilovych (Lavrov worked with Yuri Vasylyovych on an elevator as a mechanic assistant). Coming home from work, Yuri Vasylyovych had lunch. After lunch he never rested, but started to write and draw at once. But sometimes the routine was different. During lunch or dinner he suddenly darted off and rushed about the room with great strides, clicking fingers as castanets or pulling his hair. His eyebrows were knit, his eyes narrowed. Then he promptly

¹ Samodova Varvara Volodymyrivna – daughter of Varvarova Polina Fedorivna, in whose house Yu. V. Kondratyuk lived while working at the station Krylovska (Kuban).

sat down to the table, quickly wrote and drew something, and sent everything by mail right away.

Such flashes in his behavior frightened me, I was afraid of him, and it always seemed to me he was on the verge of insanity. He often asked me to rewrite his work, but I refused because I did not understand his handwriting at all. He wrote very illegible, and therefore I do not know what he wrote and drafted...

For his work, Yuri Vasylyovych received a lot of money from Moscow, which he immediately sent to a friend. Yuri Vasylyovych was negligently poorly dressed, and when my mother told him to buy warm clothes and a decent suit, he would say: "Yes, I will buy it, but now I need to help a friend. He earns a little and finds it difficult to support his family. "

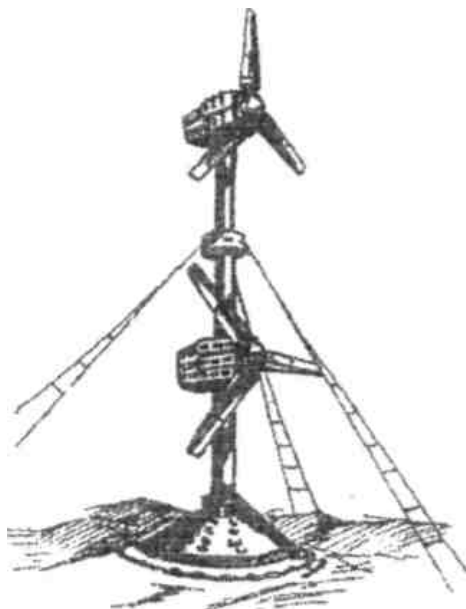

In 1928-1929, when I was the director of training workshops of the Rostov flour mill, I met Kondratyuk Yu.V. several times.

At that time he was working at one of the ten reinforced concrete elevators built in the North Caucasus. One day he came with a letter from the North Caucasian Regional Directorate of the joint-stock company "Khiboproduct", which said: "To assist the inventor, mechanical installer Comrade Kondratyuk Yu. V. in the implementation of his proposal for a new type of elevator bucket." It was supposed to make a batch of elevator buckets of his design and conduct tests together.

Both during the making of the buckets and during the tests, meetings with Comrade Kondratyuk Yu.V. were held, issues that arose during the carrying out of these works were discussed. The tests gave colossal results, and the elevator buckets design of mechanic Comrade Kondratyuk Y.V. were taken to the elevator farm of the "Soyuzkhib" under the name of the "Kondratyuk elevator buckets".

14.03.1984 г.

¹ Pashchenko M.F. in 1928–1929 director of training workshops of the Rostov flour mill.

Kondratyuk was our friend. We called him "Yurych, Yurasik, Yurochka". We loved and appreciated Yuri Vasylyovych. Over the years he became not only the friend, but also the member of our family.

Petro Kyrylovych worked in Elkhotoovo from October 1925 till autumn 1926. Yuri Vasylyovych had come to him in the winter in despair and asked to take him to work. Petro Kyrylovych had not known Yuri Vasylyovych before, agreeing to take him on his own responsibility, did not repent, because valued in him a sensible mechanic and unusually hard-working person, without suspecting about any other abilities of Yuri Vasylyovych. Further, Yuri Vasylyovych and Petro Kyrylovych worked together well and valued in each other those qualities which lacked themselves

...

On March 15, 1927 Gorchakov left for work to Siberia, and called Yuri Vasylyovych there later. In Novosybirsk in 1927 I also met Yuri Vasylyovych. Before that my husband told me about Kondratyuk as a talented mechanic and inventor. Later I repeatedly was convinced of it. Probably, it was difficult to find a big elevator, a granary where Yuri Vasylyovych wouldn't use the talent of the inventor in Siberia, wouldn't enter some improvements which considerably facilitated human work...

I will never forget a summer day in 1928, when Yuri Vasylyovych brought to our apartment the working model of completely automated elevator.

"Imagine, friends", he said enthusiastically, as always, "One and only one person sits near the panel and controls this large object. Isn't it amazing?"

I think that there were no insoluble questions for Kondratyuk in terms of technology. Everything was available for this inquisitive person, and only one thing he wasn't able to do – "to advance" his inventions, to achieve recognition. Gorchakov was engaged in it, and that is why we called him "pusher".

All who knew Yuri Vasylyovych were impressed with his ability to work. Cleaners of «Soyuzkhleb» trust which came to work earlier than all the rest weren't surprised to find Kondratyuk sleeping on the desktop or on chairs. To all his friends' requests not to do it, he would invariably answer:

¹ Gorchakov Petro Kyrylovych - the engineer, executive of the Bakery product system, worked together with Yuri V. Kondratyuk from 1929 to 1941. Gorchakova Olha Mykolaivna is P. K. Gorchakov's wife.

"I got interested in a little problem, and it's uncomfortable to bother the apartment owners in the nighttime. Anyway, I had a great rest. You don't believe me? But that is true..."

It was no secret to the office workers that in the long sleepless nights Yuri Vasylyovych was sitting over the books, checking his calculations, considerations, conclusions many times. And again dozens of sheets of paper were covered with mathematical equations, formulas.

The dream of flying into the interplanetary space became more and more clear.

Yuri earned a lot, but he always had no money. He financially supported a lot of people: his Kiev relatives, the old ladies he met in the Caucasus, some students in Moscow. It was no use to tell him that he needed to think about himself.

"I am fed and dressed and do not have any needs, but they have problems," he said...

Kondratyuk was a wonderful, loyal friend. He could have been relied upon in everything. He was especially good at young people. I think there are many who, until these days, appreciate his constant willingness to help, teach, explain.

Unfortunately, some people abused his kindness. They exploit him on the day of the paycheck and asked to borrow, often large sums. Yuri Vasylyovych was not able to refuse, although he knew that the money was irrevocable.

And the most unfortunate thing was that he barely bought something for himself. I remember that fact. The winter in Novosibirsk was cold. Kondratyuk had to take care of a coat. He quite easily got out of the situation and somehow got himself an inexpensive black casing with a huge collar. He called the clothes "My universal rotunda". The casing really performed many functions. In winter, it was not only a great fur coat, but also a blanket, in spring and in autumn the casing accompanied Yuri Vasylyovych in his trips and was used as a mattress.

He was able to work, but he was able to rest as well, though it did not happen very often. He never took a vacation. But if he managed to "snatch" an evening for himself, he turned into a big kid. All our family started to fool around like children, invent charades, rebuses and puzzles. His favorite game, except for the tabletop billiards, was a game called "impromptu". We made it up ourselves and loved it very much. Each one was to lay down a verse about one of the present people or the common acquaintances, and the others guessed who the verse was about.

I recently found one "impromptu" in a book that belonged to Kondratyuk. These verses are interesting as they give an idea of Yuri Vasylyovych.

*Your wild look
Frightens and disturbs.
You have stubble and you do not shave.
What is eating your heart?*

*You are out of this world
In pursuit of the moon...
Give up children's dreams,
Take up life on earth.*

*You live like a monk,
And only eat bread,
You're a cloud in pants,
And only busy with the sky.*

*We laugh at you,
But for some reason we believe:
There will come an hour
And you'll find the doors to the sky!*

We liked to listen to him when he dreamed out loud. Then he, generally a silent person, could speak as much as he liked. Of course, it was hard for us to believe that his dream of flying to the Moon would come true, but we were struck by his firm confidence and dedication. He was convinced that it was he, and not someone else, who would have to fly first to the Moon in a rocket of his own design. When Yuri Vasylyovych issued his book with calculations of rockets, he was happy. We celebrated this event. Yuri Vasylyovych did not drink alcohol, he was very fond of tea and could drink a lot. Therefore, at the event we drank wine, and he drank tea. A few times we sang a song, which we put down. Yuri Vasylyovych sang it himself, and we sang along with it in unison. Here are the first lines:

*I do not care about women,
Since my childhood I love the moon,
I dream about dates with her,
I invent the vehicle...
I'm flying to her in a rocket,
As in my own carriage...*

In fact, now it is a little painful and annoying to recollect that then, thirty years ago, when Yuri Vasylyovych gave me the book "The Conquest of Interplanetary Spaces", which just appeared in Novosybirsk, I asked with irony:

"Do you really believe in the realization of your childhood dream?"

"I believe, I believe, dear Olha Mykolaivna," Kondratyuk answered with characteristic optimism and smiled, adding:

"And you believe too, don't you?"

Only admiration can cause the attitude of Yuri Vasylyovych to people. He treated women with great respect, did not tolerate indecent conversations and

anecdotes. Once, an already elderly engineer allowed himself to read verses of very free content in the presence of women. Because it was Latin, the women did not understand them. Yuri Vasylyovych, who knew Latin, went to this man and said:

“For what you have dared to say now in the presence of women, one should be punched in the face. Get out of here immediately.”

We were numb, no one suspected that Yuri Vasylyovych was capable of such an act - he was peace-loving and gentle.

It was amusing to observe how Kondratyuk rehearsed with us, how he would "tongue-lash" a worker or employee who was guilty. Gorchakov was indignant, accusing him of letting the workers get out of hand, who did nothing because of his kindness. Nothing helped. Yuri Vasylyovych not only could not "tongue-lash" subordinates, but even make someone a remark. But when he had to defend his point of view on some technical issues or in general on work, he became unshakable. Yuri Vasylyovych did not just work, he lived with work. His head was always busy with calculations, bold plans. He was in love with his dream, with science.

In December 1929 or in January 1930, Yuri Vasylyovych Kondratyuk came from Novosibirsk to Kamen-na-Obi to construct an elevator and "Mastodon"². He covered 200 km by horses in winter Siberian icy cold, when air temperature was lower than 30-40 degrees. He arrived in a red sheepskin coat with a wide belt around its flaps so that they wouldn't hinder his walking. Yu. V. Kondratyuk's footwear was quite normal for a winter season: pimy (valianky) of gray color with an ornament, hardly noticeable on wide boot-tops. Nevertheless, the pimy were not his size, but made for much thicker legs, for which the boot-tops from the rear were half cut from above, and for his legs the cut was sewn crosswise. He dried the pimy, thick hand-knitted woolen socks and soft foot wraps on the stool near the oven. On his way there was a lot of walking. He put on the pimy in bad weather, and generally wore deep, square-tipped factory-made boots. They were laced up by means of a hook-shaped button with a flap in front.

He didn't bother much about his appearance. He didn't shave for weeks, his hair was disheveled. Visiting him in the morning, one could see a black iron sheet and a slate board scribbled with chalk. He always had a piece of chalk in his pocket.

There were inveterate chess players among Yury Vasylyovych's acquaintances and the people he communicated with. I remember them sitting on the spacious porch of the printing house, analysing a just ended game on two board. It was at the end of June, on Sunday.

05.04.1991

"Mastodon" Granary

¹Olexiy Yakovych Hrechukhin, now retired, worked under Yu. V. Kondratyuk in Kamen-na-Obi in 1929-1930.

²Mastodon - at that time the largest (10 thousand tons) wooden granary in the world, built in the style of Russian izba.

Yuri Vasylyovych was rather a silent type than an orator. Only a discussion concerning publishing a book about flying to the Moon had success in our family as an excuse for babbling, in which my mother was a great master. It seems strange now, but in those years very few people like Tsiolkovsky and Yuri Vasylyovych could be seriously concerned about such questions.

Yuri Vasylyovych was always unfocused... One morning he came to us with a briefcase, sat down to have a cup of tea and bitterly remembered what he wanted to say to my mother and why he had come round. When leaving, he clutched his head and began to open the briefcase on which he had been sitting all the time, and took out a bouquet of roses (a sapless one, unfortunately) which he had bought on the way, since my mother's love for flowers was well known. Of course, my mother thanked him, but since that time one more joke about unfocused Yuri Vasylyovych came up. However, I have no doubt that the memory of Yuri Vasylyovych worked perfectly with the issues of calculations and affairs.

Anatoly Pavlovych Dzyuba (he had been exiled in the past) was a great friend of our family in Siberia. So when our heroes Yuri Vasylyovych and Petro Kyrylovych got in trouble in 1930, and my mother went to Moscow to the Supreme Prosecutor Krasikov, she had a meeting with Dzyuba, who was already working in Moscow (he was an electrical engineer). He was the exact person who suggested the idea of creating a great wind-driven electric power station project and advised to pass along this idea to the destination for further development, believing that this modern theme could help. And he was right. Yuri Vasylyovych and Petro Kyrylovych developed sketches and elementary calculations. After that, Petro Kyrylovych, despite travel restrictions (Yuri Vasylyovych and Petro Kyrylovych worked in a closed office without the right to go home), secretly went to Moscow to meet Sergo (it was not that difficult, because he was open for visitors). Then everything went to be smooth sailing: Ordzhonikidze made an invitation for Petro Kyrylovych and Yuri Vasylyovych with the direction to Kharkiv for the development of the project.

Mother found out about Kareieva and Nina from Yuri Vasylyovych, because he always worried about them, calling them "my Kievites", and sent them money, and after getting in trouble in 1930, he asked my mom when it was possible to communicate, to tell them about his fate. While going to her next trip to Moscow in search of justice, my mother called in Kyiv, where she met Olena Petrivna and Nina and told them about all the things that had happened to Yuri

¹Olga Petrivna Horchakova – O.M. Horchakov's daughter.

Vasylyovych and Petro Kyrylovych. It was in 1932 ... Olena Petrivna herself spoke very kindly of Yuri Vasylyovych, she worried about him very much.

The year of 1941. At that time we already lived in Moscow. I do not remember exactly the month or the date. It was a very hot day. Suddenly, there was a loud knock on the door. Only Yuri Vasylyovych could knock that way. Since the announcement of the war, he plunged headlong into his work and had not visited us for a long time.

As soon as I opened the door, Yuri Vasylyovych stormed into the hallway and, having grabbed me in his arms, began to kiss:

“Good-bye. I'm going to leave”.

It was so overwhelmingly unexpected that I did not immediately understand what he was talking about.

Being confused, hurrying, and worrying, Yuri Vasylyovych told that his friends had invited him to join a group of militiamen being sent to the fighting line:

“All of them are already in the assembly place, and only I fell behind to say goodbye”.

I tried to argue that his knowledge could be of use in Moscow. But in vain:

“I agreed... My place is there, where everyone who is able to hold arms should be”, Kondratyuk said firmly and added with a smile:

“I'm sure I will soon return to you alive and healthy”.

Jumping over three steps, he ran to the street. I rushed out to the balcony. Yuri Vasylyovych rushed rapidly along the lane deserted at this time. He looked back several times to wave me and disappeared around the corner.

Soon I got a postcard from him in which he asked for a compass. "We are taking a rest for a while, but there will be hot days ahead," wrote Kondratyuk.

In the next two letters Yuri Vasylyovych said that he felt wonderful, he was ready for any tests and he was confident that nothing would happen to him. Then the letter writing stopped. For a long time nothing was known of him. And later I learned that Yuri Vasylyovych had been killed in early 1942, defending routes of approaches to the capital.

I met Yuri Vasylyovych in the early 1930s in Project Office 14, where I worked as a draftswoman. The office was in a two-story wooden house on Kommunisticheskaya Street. On the first floor there was an administrative support office, an accounting department and a typing pool. Designers worked on the second floor.

Yuri Vasylyovych lived in the courtyard of the office, in a tiny little room of a dormitory, in connection with which he made a joke:

‘My sleeping place is cornerwise to my room.’

In the spring of 1932, the office moved from Kommunisticheskaya street to Sovetskaya street, to the fourth floor of Kuzbassugol premises.

During that resettlement, it was only Yuri Vasylyovych who helped the workers to carry furniture. And he did it vigorously, with youthful perseverance. In my memory there has remained the following picture – Yuri Vasylyovych rushing down the stairs with a table on his back. Without a single request from their owners, he dragged lots of tables in such a way.

...Yuri Vasylyovych was modest, kind and sociable... There was always a faint smile on his face, although his big dark eyes were sad. His voice was low and soft. He was cheerful with everyone. Extraordinary warmth and softness were his distinctive features.

He was interested in literature. There were often books on my table (S. Zweig, T. Dreiser, and other authors). Yuri Vasylyovych looked through them without fail.

28.07.72 - 01.04.82

¹ V.V. Savelieva – N.V. Nikitin’s sister who worked with Yu.V. Kondratyuk in Project Office 14 of the OGPU.

Novosibirsk. It was the beginning of the 1930s, the first five-year plan. I was seventeen years old. I started to work as a draftswoman in the group of engineer P.K. Horchakov at Project Office 14 under the PP OGPU².

Yuri Kondratyuk worked as an engineer in that group. I made drawings of reinforced concrete structures according to his charts and calculations.

I still remember Yuri Vasylyovych's image. He was a tall thin man with bright large black eyes, wavy hair and a small peaked beard. He was a very modest, benevolent, tactful and reserved person. He never allowed himself to speak grossly. Being aware of his simplicity, accessibility and good-nature, we, girls, joked about his beard. But one day he surprised us by putting us in an awkward spot, as he came to work having shaved off his beard!

Yuri Vasylyovych dressed very simply. He went to work in a black cotton suit, put on Siberian felt boots in the winter and sandals on his bare feet in the summer.

It was a pleasure to work with him. He explained everything simply and clearly and taught me how to construct.

Novosibirsk. 29.12.81

¹ A.S. Fradkina – a draftswoman of Design Department 14 of the OGPU.

² PP OGPU – Plenipotentiary Office of the Unified State Political Administration.

I heard about Yuri Vasylyovych for the first time in 1930 in Khlebostoi, where I got a job as a draftswoman after his dismissal. I made the acquaintance of him in Project Office 14 later, in 1931...

I remember that one day I stayed longer to work some more. Somebody came to me without being noticed and asked quietly:

‘What are we working so hard on?’

It was Yuri Vasylyovych. So that was my meeting with him. He was a tall, very thin and a little stooping man. The first thing that I kept in mind about him and that amazed me at the same time was his extremely kind eyes, which couldn’t be described! He often put his extremely long hands in his belt. He wore a small beard. His day or rather his day and night was very busy. He consulted other workers throughout his working day, and he did his own work in the evening and even at night.

He did not refuse anyone if they wanted him to help them with their work, and he sensed somehow in a miraculous way where his help was necessary. Engineers of all specialties came to him. Only architects were not consulted, about what he said:

‘This is not my area of knowledge.’

In those years I lived in a small room of a private apartment in a one-story wooden Fedorov’s house on Nerchinskaya Street, 27. That apartment was not convenient for my family, so I moved to a more convenient neighbouring apartment on Nerchinskaya street, 25.

Soon after the office moved to Sovetskaya street, Yuri Vasylyovych told me that he needed an apartment. I offered him my former apartment on Nerchinskaya street, 27. He agreed and moved there from a dormitory on Kommunisticheskaya street. That was in early April 1932. Before Yuri Vasylyovych’s resettlement to Nerchinskaya street, I had communicated with him on business only, but after that we started to meet with him as neighbors more often. On his table there was a portrait of a beautiful woman, his mother. He looked like his mother.

Yuri Vasylyovych was distinguished for his good manners, tactfulness, amazing kindness and unselfishness. He was ready to help and one day he told me that his constant need to worry about someone made life easier.

When I advised him to buy a new suit, he replied:

¹Zoya Matveyevna Tsenina – a draftswoman of Project Office 14 of the OGPU.

‘How can I spend money on a suit when I have so many friends who need some help?’

He helped me not only in my work, but also in everyday life. Yuri Vasylyovych was a very intelligent and educated person. I was surprised by his relationship with P.K. Horchakov. It seemed that P.K. Horchakov was his "evil genius". There was an impression that, being a mediocre specialist, he shamelessly used Yuri Vasylyovych's natural gifts in the interests of his own career. When I told Yuri Vasylyovych about that, he protested:

‘I am indebted to Petro Kyrylovych for helping me in a difficult situation.’
This testifies to Yuri Vasylyovych's decency.

He could talk about music and his favorite operas a lot and with enthusiasm. One summer evening, during a walk, we left our Nerchinskaya street, turned into Sibirskaya street, passed through Alhambra Garden and arranged to sit on a stack of logs in the square in front of the school, on whose roof there was an unfinished fire tower. My little daughter Halynka was hanging about near us. It was warm and quiet. Only the fire tower and a peaked minaret, a Tatar's dream, to the left of it, stood out against the sky above the outline of urban built-up area. Yuri Vasylyovych started talking about flying to other planets. He claimed that such flights would become a reality in the near future. I listened to him attentively, but I did not believe him, considering that to be a result of his rich imagination.

I also remember how he showed me a letter to him from K.E. Tsiolkovsky, from which I still remember the phrase "Go for it! You are close to the truth...".

Sometimes Yuri Vasylyovych became a real child. For example, imagine the following. After a downpour there are large puddles on Nerchinskaya street. My Halynka is wandering along these puddles, and behind her you can see Yuri Vasylyovych in the trousers rolled up overknee, barefooted...

Working in Project Office 14, Kondratyuk was busy with implementation of a project of a wind power plant in Zapsibenerho. That institution was located then in the neighborhood with the project office, in a four-storeyed brick house on the corner of Sovetskaya Street and Trudovaya Street. His room on Nerchenskaya street was heaped up with drafts and calculations for that wind power plant.

In the fall of 1932, he left the office in Zapsibenerho, he did not work there for long. Soon he went to Moscow with the ready (draft - Comp.) project of the wind power plant.

In December 1932, Yuri Vasylyovych returned to Novosibirsk to take some of the drawings and things he had left there and to pay the rent. That was our last meeting.

Novosibirsk, 02.08.1982

Novosibirsk. I worked in the engineering department of the Authorized Representative Body of the Joint State Political Directorate from 1931–1933 and at the same time I had a second job (as it was common at the moment) in the design workshop of Kuzbasbud. They told me there (in 1932) that one of their colleagues wanted to consult with me. So I was introduced to Yuri Vasylyovych Kondratyuk. He was a tall, black-haired man, 10 years older than me, with a small black beard and large black eyes. He designed the foundation of a coal breaker. Yuri Vasylyovych showed me his calculations. He just didn't know the weight of the wearing floor and the required brick wall thickness.

We continued to meet in Kuzbasbud and soon Yuri Vasylyovych suggested that I should do a work-piece for him. I invited him to my house. It was necessary to make a project of an unusual construction. It was a shaft headgear in sliding shuttering. I calculated thickness of the walls, selected the reinforcement, made a drawing and we estimated materials consumption.

Later we met with Yuri Vasylyovych at Petro Kyrylovych Horchakov's.

It was a pure pleasure to talk with Kondratyuk. He was richly endowed with a sense of humor. His thoughts were sharp, quick and striking.

I could not understand what connected Yuri Vasylyovych with the Horchakovs. Sometimes Horchakov played a practical joke on him. Yuri Vasylyovych was always respectful to Horchakov. I also got acquainted with Horchakov's wife, Olha Mykolaivna, and his daughter Liusia (Olia. – Comp.). They were very nice to Yuri Vasylyovych. Yuri Vasylyovych had a sweet tooth for what they often played a joke on him.

I was offered to help them to develop a project of a powerful wind power plant. The work was being done for a competition. The project was sent to Moscow. Yuri Vasylyovych and the Horchakovs left Novosibirsk quite soon.

KHARKIV. In June 1933 I received a letter from Yuri Vasylyovych from Kharkiv informing me that the project of the wind power plant had been admitted to be the best one in the competition. Yuri Vasylyovych invited me to come to Kharkiv to take part in a technical project development. He and Horchakov had already worked in Kharkiv Institute for Industrial Energetics.

I arrived in Kharkiv on July 2, 1933. Yuri Vasylyovych and the

¹ Mykola Vasylovych Nikitin – an engineer, who worked with Yu.V. Kondratyuk from 1932 to 1941. Later he became Doctor of Science and the winner of the Lenin Prize. He was the author of the Ostankino TV tower project in Moscow.

Horchakovs had been staying at a hotel on Sumska street. They settled me there as well. Horchakov got a whole mansion on the same Sumska street. We started to make the technical project there.

Yuri Vasylyovych had a special ability to recognize good workers. However, sometimes he was mistaken, but after that a blockhead or a loafer was expelled immediately.

One Sunday, we all in a big group went to the country for a swim. Yuri Vasylyovych had a female friend at whose place we stayed and had tea. Yuri Vasylyovych disallowed alcohol, even beer.

‘I tried it once and received evidence that my head was working worse because of it. All of that is nonsense.’

He was a strong, sinewy man. He swam well, unlike Horchakov, who made us laugh: he put on pantalets instead of underpants and splashed water with his palm over his fat belly.

I remember Yuri Vasylyovych being puzzled:

‘What an idiotic thing it is “to have a rest”! How can you stay in complete inactivity for a long time?’

I thought that he never in all his life had a vacation.

He said about K.E. Tsiolkovsky the following:

‘Too much honors and no work. They could not even build an airship model.’

When the decree on academic degrees and ranks was adopted, Yuri Vasylyovych told me:

‘Do everything you will be able to do, but get a degree. Your life will be much easier.’

He was vexed by various scientists, whom he called "old trouts".

When we got our first passports he said:

‘A passport should be cherished as the apple of one’s eye. I’ll give my left hand for my passport.’

Apparently, release from the exile brought him a lot of problems and troubles.

At that time Yuri Vasylyovych’s personal life was very complicated. He had a hotel room, but he quite often stayed overnight anywhere at all, at our place, at his employees’.

The technical project was completed in February 1934.

MOSCOW. We went with the project to Moscow. I arrived in March and got a job at the construction of a car-repair plant in Lianozovo. First, my wife and I lived in a tiny booth, a small bug-ridden place. Then we were settled in a panel barrack specially constructed by my project: on the ground floor there was a construction laboratory, I was its head, on the second floor there was a large room with a terrace and a tiny kitchen. Yuri Vasylyovych also visited us there.

In November 1934 Kondratyuk handed me a letter saying: ‘In view of the fact that you took an active part in making the powerful wind power plant draft

design in 1932, we ask you, as the head of the construction team with a salary of 900 rubles a month, to take part in making a contractor design of a powerful wind power plant for 10,000 kW for the Crimea’.

I moved to work at Tsentroenerhobud in March 1935.

Yuri Vasylyovych took shelter in private apartments in Moscow. I had to go to Zagorsk to live there. Yuri Vasylyovych often visited Zagorsk.

We were drowning in difficulties. S. Ordzhonikidze, who was an enthusiast of powerful wind power plants and who provided great support to this business, died in February 1937. Yuri Vasylyovych began to give up and to agree with the fact that we needed to start from smaller wind power plants and gradually increase their scale. That was another matter, and that meant that Yuri Vasylyovych was defeated. Of course, that was a big blow for him. He had achieved nothing: neither position, nor an apartment, he even had to abandon his last brainchild – a large wind power plant.

Our office was transformed into a wind power plant experimental design office (WPSEDO). Apparently, it meant designing experimental constructions. The WPSEDO had a testing ground near Moscow. Yuri Vasylyovych organized a study of wind load at that testing ground. He laughed at records of wind speed on a tiny device.

‘It is necessary to have a notion about the wind action on a large construction. The wind speed can be completely different in two points at a distance of half a meter.’

At the testing ground, a device was built that made it possible to get an insight about the wind flow effect on an object with a resistance area of 2 square meters. It was Yuri Vasylyovych himself who designed that device and took readings from it.

I retired from the WPSEDO on September 1, 1937, and got a job at the design studio constructing the Palace of Soviets, where I received an apartment soon. Yuri Vasylyovych wanted to keep in touch with his employees. He offered me to write directions for a dynamic design (the Crimea wind power plant tower – Comp.). I did this job in the evenings. No permission was required then. Occasionally I came to the WPSEDO, showed my work to Yuri Vasylyovych, submitted it to be formalized in a document, but it was difficult by that time. The WPSEDO was in agony.

Moscow 11.07.59 – 26.06.72

In the spring of 1933, an engineer from Moscow A.P. Dziuba came to an academician of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR H.F. Proskura in the Hydromachine Department of Kharkiv Institute of Mechanics and Machine-building (KhIMM) by H.M. Krzhyzhanovskiy's order, who headed Holovenerho at that time. A.P. Dziuba raised the question concerning a powerful wind power plant... A.P. Dziuba said that he had made the acquaintance of two engineers, P.K. Horchakov and Yu.V. Kondratyuk in Novosibirsk, and added that one of them, namely, Yu.V. Kondratyuk, was mighty wise, and for that reason A.P. Dziuba got them involved in the work on the problem of using wind energy.

Yuri Vasylyovych had a number of ideas on the construction of the powerful wind power plant on the basis of which he compiled a draft and a brief explanatory note. P.K. Horchakov and Yu.V. Kondratyuk arrived in Moscow, got an appointment with Ordzhonikidze, and presented their project to him. S. Ordzhonikidze gave an instruction to give the authors an opportunity to develop the project mentioned.

Based on that, Holovenerho raised the question of developing the powerful wind power plant a bit wider, namely they wanted to develop two projects at the same time: the first project proposed by Yu.V. Kondratyuk had to be designed under his guidance, and the second one with the same parameters had to be designed in UIIE (Ukrainian Institute of Industrial Energy. – Comp.) under the guidance of H.F. Proskura.

To implement the taken decision Yu.V. Kondratyuk and P.K. Horchakov were sent to Kharkiv to the UIIE, where housing for them was provided. As he lived alone, Yu.V. Kondratyuk got a room in UIPE's study house.

P.K. Horchakov and Yu.V. Kondratyuk arrived in UIPE in June 1933. Yu.V. Kondratyuk was the ideological and engineering leader and, at the same time, the executor of the project. At that time he was 33 years old: a tall, thin dark-haired man with a short moustache and a small beard, with an inspired face, dressed somewhat carelessly and very lively. His working capacity was extremely high. He worked for 10-12 hours and he worked at home in addition.

All the main details of the wind power plant were made by his own original design, also they were calculated and drawn by himself... Most of the structures, often individual parts that had no crucial significance, differed from the ones generally accepted in machine building, which was the result of

Dmytro Yakovych Aleksapolskyi – the head of wind sector "A" of the UIIE (Kharkiv).

Yu.V. Kondratyuk's lack of technical education... But his talent and self-education gave him a possibility not only never to be timid before the authorities and easily enter into technical disputes with them, but also to drive them to a nonplus.

Yu.V. Kondratyuk responded to all the remarks with calculations which they could not refute. At the same time, there were cheerful sparkles in his eyes, which seemed to be laughing at his opponents who denied stubbornly, but could not argue against his calculations.

Both wind power projects were subjected to extensive expertise in Moscow and Leningrad from May to July 1934. There was a lot of debate, but both projects were approved in the end.

P.K. Horchakov and Yu.V. Kondratyuk went to Moscow in the autumn of 1934 as it was necessary to work on implementing the wind power plant project in the Central Energetic System. They did not return from Moscow. When I was in Moscow, I met them in 1935-1936, but I lost touch with Yu.V. Kondratyuk when I moved to work at KhIMM after the merger of UIIE and KhIMM.

I met Yuri Vasylyovych Kondratyuk almost every day and often talked with him during the work on the wind power plant project. It should be noted that he was a very educated and well-read person. He could carry on a conversation on a wide variety of issues, including literature. He was very undemanding to conveniences, he cared little about clothing. Basically, he was engrossed in various technical ideas. He also talked about his ideas on interplanetary navigations. But at that time they were treated as something impossible, mostly as a fantasy.

10.09.69.

I met Yuri Vasylyovych Kondratyuk in the summer of 1933 when I started to work at the wind section of Ukrainian Institute of Industrial Energy after graduating from Kharkiv machine-building technical school. At the order of S. Ordzhonikidze, a technical project of the world's first powerful wind power plant capable of generating up to 10,000 kW was being developed there. The idea was offered by a Siberian mechanical engineer Yu.V. Kondratyuk.

Yuri Vasylyovych made an impression of a rather old man on me, an eighteen-year-old boy. Such an appearance was given to him by his half-gray beard and hair, which was always slightly disheveled. I was astonished to learn that he was only 35 years old. A tall, thin man with a lively and piercing look of his black eyes – it seemed that no actor would make himself up like Don Quixote better.

His appearance was a bit unusual, but not strict, and I became very friendly with him soon. He treated me with great cordiality not as a boss, but as a big brother. We became special friends during the following two years, when we lived and worked in Moscow. I was secretly fond of Yuri Vasylyovych, admired him extremely and was proud of the fact that life brought me with such a wonderful person.

He did not seem to be either an eccentric person or a man who “had his head in the clouds”. No, that man seemed to have entirely devoted himself to creative work absolutely consciously, by no means losing reality.

He worked with self-forgetful inspiration and was obsessed with his work. Sleepless nights could be seen on his face, but he never looked tired. His eyes were shining, when Yuri Vasylyovych found a successful solution to a difficult question. He filled a page after page with formulas, sometimes humming a tune quite loudly, which also indicated success in his work. It is difficult to find a more vivid example of what happiness the process of creativity can bring to a man. Yuri Vasylyovych's enthusiasm inspired everyone in the design department, who worked on the project.

There was a constant creative upsurge in our Kharkiv office, just as later in Moscow. Yuri Vasylyovych's technical fantasy was inexhaustible, he encouraged initiative of every employee, but he never imposed his decisions. He did not offer ready-made solutions while assigning a task to develop a design, trying not to limit a designer's idea. On having thought through a problem and worked out possible variants of the decision, we usually came to him, and Yuri Vasylyovych expressed his opinion only after having heard everything. At the same time, new options often arose. In order to develop them, it was necessary

¹ Lazar Abramovych Lifshytz¹ - an engineer, who worked on the project of the Crimean wind power station as part of wind section "B".

to start all over again, but no one lamented this. Yuri Vasylyovych never gave up his inflexible honesty in work and taught us the same.

Another feature of our work was accuracy of calculations. Yuri Vasylyovych did not acknowledge any decisions that were "pleasant to the eye", but not proved by calculations.

We discussed all the important issues together, gathering around Yuri Vasylyovych in the evenings and often sitting up late at night. We discussed various scientific and technical problems, along with all the design issues. We always admired Yuri Vasylyovych's mind and erudition. He knew a lot and his narrating skills were brilliant. Those evening conversations were like a real university for us.

Yuri Vasylyovych had no higher education, his profound and versatile knowledge was not systematic. If he identified a gap in his knowledge, he did not hesitate to admit, that he did not know something and tried to consult with someone. I remember that when he found an unfamiliar word "abrasion" in a metal manual, he asked everyone what it meant. Arrogance and self-conceit peculiar to some inventors were alien to him. Yuri Vasylyovych discussed carefully every original idea used in the project with authoritative consultants.

All the while, lack of official school education left a special mark on his working style. Because of his habit of thinking most tasks out for himself he developed a special principle – to solve every problem using basic scientific rules instead of applying ready-made formulas. Yuri Vasylyovych's creative method made it possible to deviate from standard technical solutions and to create truly original constructions.

Yuri Vasylyovych never recognized no-win situations and taught us not to retreat in the face of difficulties. If we were faced with a seemingly impossible task, he usually said: "One German invented a monkey." I remember that we had to decide how to balance the moment of a frame plumb line. I had been thinking about that task for a long time, and once during a sleepless night, I came up with an idea of a device that allowed balancing a wing with a small load through a frictionally-screw gear. When I came to Yuri Vasylyovych in the morning, I said that I had invented a monkey. Yuri Vasylyovych liked the device, and we called it "monkey".

In order to carry out the working project in Moscow, there was established an office of the Crimean wind power plant under Tsentroenerhobud when the work on the technical project was completed and the project was approved. Leaving university where I studied first at the part-time department and later at the full-time one, I moved from Kharkiv to Moscow at the invitation of the head of the office (P.K. Horchakov). Despite the fact that he wanted me to work for him, Yuri Vasylyovych seemed to disapprove of my leaving university, but he met me very cordially when I arrived. I was recommended to the employees of the office in advance as an old employee of Yuri Vasylyovych's, and they were quite surprised to see a greenhorn as an "old employee".

Yuri Vasylyovych was very unpretentious. For example, he often ate only bread and sugar in Kharkiv. Borys Oleksiiovych Zlobin and I took patronage over him in Moscow. We bought passes to a canteen of an institution located nearby and took Yuri Vasylyovych for lunch there every day. On Sundays we dined at the neighboring restaurant "Europe", where we had set meals for 5 rubles each.

At that time Borys Oleksiiovych studied at the part-time department of Moscow Institute of Information Technologies (MIIT) and he designed a project of our wind power plant as a degree work. "To support" him on the day of the defense of his graduation project, we went to MIIT in a large group with Yu.V. Kondratyuk and N.V. Nikitin at the head. His project defense was brilliant. After the turmoil of that day, we went to a cafeteria to have a snack, but I remember that we did not celebrate Borys Oleksiiovych's defense with anything, but compote. Yuri Vasylyovych was a principled opponent of alcoholic beverages and never consumed them. There wasn't any hypocrisy in that, he simply disallowed artificial ways of lifting one's mood. He could have fun without such stimulants and was able to combine intense work with boyish merriment and even mischief.

I will give just one example. It was in Kharkiv on November 7, 1933. We, several wind sector employees and Yuri Vasylyovych, were returning from a demonstration. The demonstration finished early, I did not want to go home. We decided to go to work and play chess. However, the room was locked, and no one of those present had the key. Yuri Vasylyovych noticed suddenly that the window that faced the porch was not closed. We were aware of the fact that a cat could crawl through the hole through which its head could pass. Although we were not cats, following Yuri Vasylyovych we climbed through the window into the room, and we got out in the same way in the evening.

Yuri Vasylyovych was even able to combine a serious conversation with a joke. Once at a technical meeting in Moscow, Yuri Vasylyovych disputed with engineer Shubin, who was apparently considered to be a great theorist at Tsentroenergostroi. In the course of the dispute, Shubin accused Yuri Vasylyovych of misunderstanding the law of inertia. Yuri Vasylyovych immediately offered Shubin a bet on 50 cakes for the more correct wording. The arguers wrote their wordings and then turned to the experts. The correct wording was recognized to be the one offered by Yuri Vasylyovych, and he demanded 50 cakes quite seriously (though unsuccessfully). After that disputes on cakes became popular in our team thanks to Yuri Vasylyovych.

I also remember humorous expressions made by Yuri Vasylyovych, especially a pun, which he often repeated and had contrived himself: "Кому татори, а кому лятори"¹. His favorite joke was a story about an old peasant woman who, having seen a camel, declared: "Such a beast cannot exist". He

¹ 1- In fact, the pun originates from the novel "The Naked Year" (1922) by Boris Pilnyak

loved puzzles and logical tasks. He set everyone a task and at the same time seriously made it a condition that he would not say the answer, and the one who managed to do the task should not tell anyone too. Yuri Vasylyovych played chess and table billiards willingly, but he disallowed cards just like wine and did not respect people who could waste time on such an exercise in futility. We went to the theater together sometimes, though rarely. I remember listening to an opera "The Pskovite woman" at the Bolshoi Theater and watching "The Chocolate Soldier" by B. Shaw at the Hermitage Theater. After that, Yuri Vasylyovych repeated some of the witticisms from the "The Chocolate Soldier" for a long time. These examples convincingly testify that Yuri Vasylyovych was not a "dry old stick" scientist or "the man in the moon."

But most of all his simplicity and humanity could be seen in the following fact. In 1936 I decided to complete my university studies and entered Kyiv Industrial Institute. We parted with Yuri Vasylyovych, but we kept a friendly correspondence for a long time. It was so natural for him that it did not even seem strange to me that the great scientist, respected by eminent academicians, not only found time, but also willingly wrote detailed letters to a twenty-year-old student.

I consider his ability to choose and educate staff to be Yuri Vasylyovych's great virtue. He valued people for their real ability to work without paying attention to diplomas and titles. Yuri Vasylyovych neither ever raised his voice nor reprimanded his subordinates. If he did not consider a colleague to be a suitable worker, if a person did not justify his hopes, he refused him gently, but resolutely. I remember that one day I found myself in an awkward position, when I recommended to Yuri Vasylyovych my classmate who studied well and, in my opinion, was to become a good designer. However, his work was not getting on at all for some reason. Yuri Vasylyovych took a seat next to my friend, talked with him about his work for a long time and then he asked him where he lived and if it was too far for him to go to work. The worker understood the hint and submitted a notice of resignation.

On the other hand, if he saw that a person could be of a good use, he spared neither time nor energy to help his colleague to overcome encountered difficulties.

The vision of Yuri Vasylyovych as a man, alien to practical interests, is not entirely accurate. He just was an exceptionally modest and noble man, casting aside everything personal, but was able to show practical care and perseverance in all matters relating to his colleagues at work. I remember that when I finished one of my first works, Yuri Vasylyovych ordered to write out an additional task work order for me. To my surprise, he said: "You receive very little money", though I was quite pleased with my salary. Later when I started to receive twice as much in Moscow, he recommended to increase my salary even more and to promote me. I constantly felt Yuri Vasylyovych's fatherly care in all the little trifles of my life.

Yuri Vasylyovych did not have his living area in Moscow and lived in private apartments with a temporary residence permit. He helped me to find accommodation and even to move from one apartment to another.

He lived on Dayev Alley in Sretenka for some time. When the term of his residence permit expired, he moved to another apartment, and I moved into the vacant room. Then when the term of my residence permit expired too, he helped me again to move to a new place.

As the main part of the staff in our office was a group of "homeless people", it had occurred to us to rent a house somewhere in the country and settle in it as a commune. For this purpose, Yuri Vasylyovych and I went to Skhodnya on one of the Sundays, spent the whole day walking, but found nothing suitable. It seemed our search finished thereat, as it was a pity to lose time, because we worked on Sundays as a rule.

Yuri Vasylyovych was able to be a true friend to his subordinates, and he had such an educational effect on them with his humanly attitude, which one cannot achieve with the help of any "activities." Once I was mistaken about my calculation at 3600 (!) times: when converting a difference I put sixty not in the denominator, but in the numerator. Yuri Vasylyovych bantered me cheerfully and harmlessly for that for some time. Those friendly relations that existed in our team were simple and natural. We all loved Yuri Vasylyovych, talked about him in his absence with great respect, but in his presence we kept ourselves free and at ease.

But most of all he taught us manners by his personal example. He was and has remained for us an example of nobility, unselfishness, honesty, diligence and perseverance in overcoming difficulties. A lot was written about Yuri Vasylyovych's modesty. I think that his most characteristic feature was not even modesty, but some kind of, I would say, Chekhov's delicacy. Yuri Vasylyovych was a deeply intelligent person. That manifested itself in his sincerely respectful attitude to all people, regardless of their age and position. I remember that we decided to show an original design of our chain bearing to the chief designer of the Ball Bearing factory. It was a cold winter day. When I came to the tram stop, where we had agreed to meet, Yuri Vasylyovych had already been waiting for me there. Then we got frozen a lot, standing near the rear door of the tram (they were not heated), but when we came into the building of the plant management, Yuri Vasylyovych pulled his earflapped hat off his head first of all. Of course, when entering a room a cultured person always takes off his hat, but the haste with which Yuri Vasylyovych did it was some kind of special, Kondratyuk's one. It showed sincere respect for strangers who were in the room.

He was not on first-name terms with anyone, except for his old friend, Oleksand Oleksandrovych Damanskyi. As a rule, he called everyone by their name and patronymic, sometimes only by patronymic. He called me "Abramych" at my age of 19. He called even younger E.Z. Shtelling "Fridych". He treated women with some special delicacy, I would say "chivalrously". He

cultivated this attitude in other employees. One day we needed a document at a meeting. I said with youthful indiscriminate in terms (unfortunately, inherent to many "imposing" people) that one could send Varvara Arkadiivna (our secretary) for it. Yuri Vasylyovych corrected me immediately: "Varvara Arkadiivna cannot be sent, but she can be asked". We never heard from Yuri Vasylyovych any swear words, and no one else could allow themselves any vulgarity in his presence. There was no prohibition or fear, it was just his personality that acted on everyone around in an ennobling way. Being incomparably superior to all of us in intelligence, that unique man Yuri Vasylyovych did not show his superiority in any way, he treated everyone as his equal.

Sincerely respecting people (all the people, whether a cleaning woman in an office, a conductor on a tram, an honorary academician expert and even an opponent in a dispute) he never allowed himself to offend, humiliate or say something unpleasant. On one of the Sundays in the winter of 1932-1933 (the Kharkiv period of our work in the wind sector) we came to the wind sector to work as usual. Our room was a large one with an iron stove in the middle. An old cleaning woman was busy at the stove, but the firewood did not catch fire for some reason. Yuri Vasylyovych came to her and said: "Madam, it's all about chemistry and thermodynamics here". Then he pushed her aside gently, squatted down in front of the stove and the firewood started to crackle cheerfully in a few minutes.

Despite his tactfulness Yuri Vasylyovych was inflexible in defending his beliefs. He never bowed down before any authorities during technical disputes and he could defend his opinion while showing brilliant logic and erudition. I remember those technical council meetings of Industrial Energetics Institute where frequent disputes between Yuri Vasylyovych and academician Heorgii Fedorovych Proskura arose and finished invariably with the Yuri Vasylyovych's triumph. However, despite the acuteness of those disputes, the relations between the opponents – Yuri Vasylyovych on the one side, and Proskura on the other – were always based on sincere respect. Yuri Vasylyovych could argue very passionately and strongly, but he didn't bring in any personal enmity into business conversations.

The nature of polemics was completely different, when Yuri Vasylyovych had to dispute not with honest opponents who were interested in discovering the truth, but with obvious routineers who were afraid of every new thought. There he showed all the power of his sarcasm to his opponents. A lot of talented inventors, whose works were lost, found support and help from Yuri Vasylyovych.

11.10.71 – 31.08.80.

I met one of our most remarkable scientists – Yu.V. Kondratyuk at the end of 1933. I was 18 years old, lived with my parents in Poltava, worked as a draftsman and dreamt of focusing on physics. My immediate aim was to go to Leningrad and become a student of the physics department. My friend A.E. Chechulin, who was working in Kharkiv in the group which was developing a project of a powerful wind power plant, offered me to work temporarily in that group. It was an urgent and interesting piece-work. Most researchers were young (though older than me), burnt with enthusiasm and sincerely admired their leader's extraordinary personality. Soon Yuri Vasylyovych's bright and agile mind, deep erudition and constant creative enthusiasm infected with enthusiasm even me, a modest draftsman. Having known about his amazing bold works on the outer space exploration (most people considered them to be unrealizable and unnecessary fantasies at that time), I realized that he was not only an eminent person, but a man of genius! (I'm still confident in it). Unfortunately, I was too verdant to speak to Yuri Vasylyovych on serious scientific matters, but he could have noticed my love to science and belief in human capabilities (I explain his interest in my modest personality in this way). However, Yuri Vasylyovych's being acquainted with my father – a prominent designer, a widely erudite and clever engineer, could influence him (Yuri Vasylyovych always spoke about him with a profound respect).

At the beginning of summer 1934 (probably, June) Yuri Vasylyovych was warmly welcomed in Leningrad by the Ivanovs – my aunt and uncle, “temporarily acting” my parents. I remember Yuri Vasylyovych's coming to us several times. He refused dinner shyly and talked to them on various scientific and philosophic topics, sharing his memories for a long time, and I just listened open-mouthed.

Yuri Vasylyovych took part in our walking tours around wonderful Leningrad environs two times. At the same time he dreamt, swinging his long arms while walking. My auntie gave to our dear and kind Yu.V. Kondratyuk a nickname “Windmill” (the joke was friendly and good-natured) from that manner of his and most of all because of his strange resemblance to Don Quixote.

At that time Yuri Vasylyovych worked in Moscow, lived in appalling conditions (however, he never complained about that). He fought a losing battle, if not particularly with windmills then with conservative organizations that were

¹ Tetiana Mykolaiivna Poliakova – a draftsman, an employee of wind sector B, a daughter of the engineer and famous inventor Mykola Vitaliiiovych Poliakov.

constantly posing obstacles in his creative work. Yuri Vasylyovych spoke about S. Ordzhonikidze, who always supported him in his scientific work, with hope and a deep respect. Alas, Ordzhonikidze was brought to an early grave.

My aunt regretted that leading such a heroic struggle and serving a higher purpose, such a talented person (Yuri Vasylyovych) and brilliant mind (as she always said), looked so uncared and scrubby. Of course, Yuri Vasylyovych was in need of care, as he couldn't take care of himself properly, because he considered his personal needs to be a question of minor importance. He was wholeheartedly engaged in his work, his exciting scientific ideas led by his Prometheus' desire to put a human on the pedestal of the world. At the same time Yuri Vasylyovych always found time to take care of his colleagues, or just to help people, if he was capable of doing that.

March 1979, Kyiv

Of course, I was a little girl at that time and I hadn't seen Yura (Sasha) since 1935 or even longer, since he had moved to Moscow, to be more precise. He visited us in Kyiv very often before that... Yura attended the canteen of the Academy of Sciences during the famine. He didn't eat there. My mother and I went with a set of dishes with covers there and he took his food "to have it at home". Then Yura moved to Kharkiv, but before that he sent me and my mother to a health resort or a sanatorium of the Academy of Sciences near Kyiv, which was situated in the garden of the former Holosiivskyi cloister.

I fell ill with nettle-rash (with a high temperature) and Yura came on mother's urgent call without delay. Then, I think, in 1934, my mother and I went to Yura (Sasha) in Kharkiv. He met us on the railway station (our luggage had been stolen by somebody on the train and my mother was very upset). Yura settled us outside the city, in the country. He visited us very often. As I was ill because of malnutrition, he brought us food from a closed retail establishment, bought cottage cheese and eggs somewhere and they stuffed me with all that food. We went to the forest to pick mushrooms and berries. I was so weak that Yura always carried me on his shoulders and kept telling me that one day we would fly to the Moon. He promised to take me with him on the first rocket there! Sometimes we went to Kharkiv where he worked on his projects, we stayed at Yura's place and we often spent evenings with the Horchakovs. The evenings were so pleasant that I still think about the Horchakovs with great respect.

But one beautiful day my father arrived and my mother and I came back to Kyiv after a few days. Yura visited us in Kyiv several more times. His visits were always a great pleasure for me. He played with me and my friends, conversed with us about books, fairy tales, played blind man's buff or other games, carried us on his shoulders and we always sang a song: "There is no taller figure, than that of Yura Kondratyuk's." I think he made it up by himself.

When my father was arrested in 1937, my mother darted to Moscow to plead for him. It was at the beginning of 1938. Of course, she dashed to Yuri (Oleksandr) as we had no other contacts in Moscow. Yuri tried to help. I remember my mother's saying that Yuri (Oleksandr) made all his best to get a meeting with Kalinin, but everything was useless.

In 1944, as soon as the thunderstorm broke out (the war – Comp.), Oleksandr (Yuri) began to write letters to my mother and he even sent her money, because my mother was seriously ill.

12.11.1990.

¹ Lidiia Serhiivna Blek – Olha Liaschynska's daughter, Yuri Kondratyuk's goddaughter. Now she resides in the United States of America.

At the beginning of 1933 Yu. V. Kondratyuk came to Moscow to participate in a meeting concerning powerful wind power plants. There was a project of an incredibly powerful wind power plant developed under his supervision. The meeting was organized at the People's Commissariat of Heavy Industry to discuss the project developed in CAHI². I got to know about that conference dedicated to Kondratyuk's project discussion from my friends, who also worked at CAHI. As an employee of GJPS³ I immediately took notice of his name. In order to find out if the author of the interesting new project was that Kondratyuk who wrote a great book on jet propulsion, I found his telephone number and called him. At first the conversation was brief. I asked about only one thing:

– Tell me please, am I talking to the author of the book “Conquest of Interplanetary Space”?

– Yes.

Then I asked if he wanted to meet, and Yuri Vasylyovych readily accepted my suggestion. I told the members of GJPS about Kondratyuk's arrival to Moscow, and, on their behalf, invited him to visit GJPS.⁴

From the compilers. There were two meetings of Yuri Kondratyuk and the GJPS members. The first one, described by L.E. Bryukker in his memoirs, took place in May 1933 at Ilinka, 3, at GJPS office. S. P. Korolyov was not present. The second meeting, mentioned by M. I. Yefremov, was held at Sadovo-Spaska 19 in GJPS project-manufacturing residence, at that time with the participation of S. P. Korolyov.

¹ Ihor Oleksiyovych Merkulov– The head of the reaction section of the central council of OSOAVIAKHIM (Society for the Promotion of Aviation and Chemical Defense). Author, constructor and test engineer of the first two-stage missile in the USSR.

² CAHI – Central Aerohydrodynamics Institute.

³ GJPS – Group for Jet Propulsion Study.

⁴ The memoirs are provided by I. O. Merkulov and recorded by Kondratyuk's student, colleague and army comrade B. I. Romanenko.

When I met Yuri Vasylyovych Kondratyuk I was a member of Yuri Oleksandrovykh Pobedonostsev's working team in well-known GJPS, which was founded in 1931 by Fridrikh Arturovych Tsander and Serhiy Pavlovych Korolyov. In 1932 S. P. Korolyov became the head of GJPS. I joined GJPS in May 1933, as I distinctly remember it was right after the May holidays...

At that time GJPS consisted of four teams: the first one was led by F. A. Tsander, the second – by M. K. Tykhonravov, the third – by Y. O. Pobedonostsev and the fourth – by S. P. Korolyov. GJPS was working on constructing and launching the first soviet rockets.

After F. A. Tsander's death in March 1933, Serhiy Pavlovych started to look for someone who could take Tsander's position as the team head. He decided on Y. V. Kondratyuk, who, by that time (Spring 1933), had come to Moscow from Siberia to continue working on his wind-powered generating plant project, as he was called for by people's commissar Sergo Ordzhonikidze.

A few days after I started working, Yuri Oleksandrovykh Pobedonostsev whose team I was enrolled at, and whom I had known since childhood, (as we had lived in the same house for quite a long time, and I was a friend of his cousin Oleksiy Ryazankin, who also worked for GJPS) told me and Oleksiy to go to Ilinka, 3 (being a secret organization, GJPS had the third department specifically for meetings with inventors. It was located in the house №3 on Ilinka Street, disguised as an office of the OSOAVIAKHIM's² central council... The GJPS itself was located in the corner houses between Sadovo-Spaska Street and Orlykov Lane) to meet a Siberian who published a work on jet propulsion. Yuri Oleksandrovykh also mentioned that Serhiy Pavlovych wanted to invite Yu. V. Kondratyuk to work for GJPS...

The GJPS meeting was attended the 3rd Department head Paraiev, scientific secretary Fortykov, future Professor L. S. Dushkin, A.I. Pomerniy and others. Serhiy Pavlovych wasn't present at that event. Yu.V. Kondratyuk was brought over by Igor Oleksiyovych Merkulov. Tall, thin Yu. V. Kondratyuk was telling about his work in a quiet voice and was asking GJPS employees about his responsibilities. At the end of the conversation he slowly lookedt through the application form for membership in the GJPS, that took more than one page and

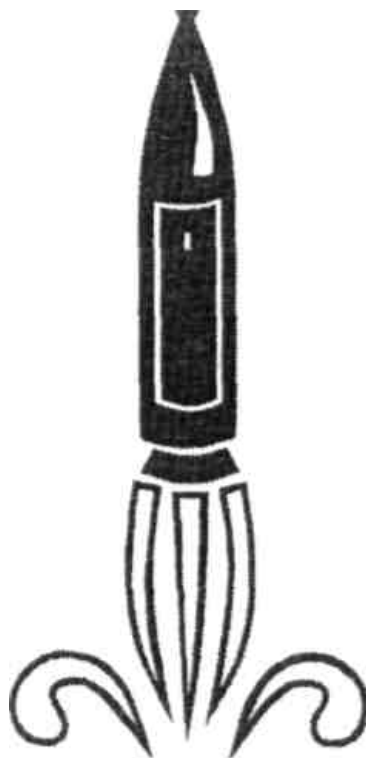
¹ Leonid Eduardovych Bryukker– GJPS employee (Moscow). Worked in Novosybirsk.

² OSOAVIAKHIM – Society for the Promotion of Aviation and Chemical Defense.

was given to him by the Human Resources Department head A. Radashkevych, and quietly responded that he couldn't accept our offer.

Later, Yu. A. Pobedonostsev told me that Serhiy Pavlovych Korolyov regretted about Yu. V. Kondratyuk refusal to work for GJPS; the offer was accepted by Ordzhonikidze's who went to work in Kharkiv.

9.06.83 – 12.01.94

In the summer of 1933 Yu. V. Kondratyuk visited the GJPS. One morning, Serhiy Korolyov told me that V. P. Vetchynkin had called him and informed about Kondratyuk's desire to visit the GJPS. At that time academician V. P. Vetchynkin, whom we considered an insider, constantly visited us in the GJPS, where he delivered lectures and advised us on issues of flight dynamics. We also knew that V. P. Vetchynkin edited Yu. V. Kondratyuk's book and assisted in its publication. Therefore, his mediation at this meeting was natural and justified.

Serhiy Pavlovych told me not to leave in order to meet the guest together with him. Yuri Vasylyovych Kondratyuk spent a few hours in the GJPS. We introduced our subject to him, however, roughly, without going into detail. Our main goal was to attract him to work in the GJPS. But it happened otherwise: he refused to get involved in our activity, motivating it by his commitment to continue working on windmills in coming years.

More than forty years have passed since that time, but despite this, his image is kept in my memory. Tall, thin and slightly stooped, he had attentive deeply set eyes. He was serious, even dry during conversation. He spoke quietly and slowly, keeping constant concentration.

29.11.78, Moscow.

¹ M.I. Yefremov – former GJRD party secretary, rocket engineer.

K.P. VETCHYNKINA¹

I saw Yuri Vasylyovych here about three times. He made an impression of a very kind and shy person.

I was not present during his conversation with Volodymyr Petrovych (Vetchynkin – Ed.). Only once I heard him bitterly speaking about everything being fine at Tsyurupa's meeting, but the protocol being amended².

Volodymyr Petrovych appreciated Yuri Vasilyovych as a kind and talented person.

¹ Vetchynkina Kateryna Pylypivna – wife of Professor Vetchynkin Volodymyr Petrovych (1888-1950.), M. E. Zhukovskiy's student, one of the first graduate engineers.

² The point is about a meeting, where a future of VES project developed by a team headed by Y.V. Kondratyuk was decided on.

... During 1929–1936 I had to meet with Yuri Vasil'ovich Kondratyuk twice. The first time was when he worked in the Design Department No. 14 of the OGPU, in Konstantyn Abramovych Ushakov's design group, which developed the elevators and other technological equipment for Aralichevsk coal concentration mill of the Kuznetsk metallurgical plant.

The second time we have met Y.V. Kondratyuk was in 1935-1936 in Moscow in Centroenergobud in the construction office for 10 000 KW Crimean wind power plant elaboration.

Yuri Kondratyuk special feature was kindness to people. I'm not aware of his private life but he looked like a person with no established life position who pays little attention to his daily and private life...

Acquaintance with Y.V. Kondratyuk has left in my memory an impression of his love to projects, fantastically huge and full of ideas. Unfortunately, Y.V. Kondratyuk interests were a little bit ahead of time and technical capabilities of his epoch.

15.08.1980

¹ M.P. Turgenev – engineer, employee of OGPU Design Department No. 14.

It was on December 5, 1937, in the USSR Academy of Science Technical department's conference room on Malyi Kharytoniivskyi Avenue in Moscow. There was held a meeting on harnessing wind power against the backdrop of the Far North through the use of powerful windfarms.

At the meeting there was only one question at play: my report on the performance of high-speed wind-electric set CWPI-D-12² (with the capacity of 20 KW) on "Cape Zhelaniya" polar station (the north end of Novaya Zemlya) in the Arctic Region.

After the meeting, when I was gathering my materials, there were no people left, except for Professor M.V. Krasovskiy, who was in the meeting presidium, and two more people, who continued a conversation with him. One of them, tall, thin, with a wedge-shaped beard, reminded me of Don Quixote. I came to Professor M.V. Krasovskiy to write down the phone number and the address of Academician Olexandr Vasylyovych Vinter (he asked Krasovskiy about this). After telling me Academician Vinter's requisites, Professor Krasovskiy said: "Volodymyr Yosypovych, please meet Yuri Vasylyovych Kondratyuk (he introduced me a man, looking like Quixote) and his assistant I.Z. Kirian. Exchanging information in the field of powerful wind turbines engineering and their use in power systems can be beneficial for you. By the way, Yuri Vasylyovych will make a report about his powerful windfarms at the next conference. Your participation, Volodymyr Yosypovych, would be very wished-for". Of course, I agreed. After getting acquainted, Yuri Vasylyovych had a desire to continue our discussion and inconveniently asked me to delay my departure since he had important questions and, as he said, I could answer them. Feeling his great desire, I agreed to stay and he was very thankful for that. We continued the discussion. Yuri Vasylyovych was talking more and I was listening attentively to his detailed report on that great job into which he had put his incredible talent – creation of a unique powerful wind-electric unit unprecedented in the world's electrical technology. Then, having become animated, he brought the discussion around to the Arctic Region and began to find out: maximum wind speeds and duration, minimal temperatures and glaze formation. He asked about ground and ever-frost, about cargo within loading gage delivery to the Arctic Region, concerned himself with other questions. Having received detailed information from me and having felt my favor to him as well as according to our common interests, Yuri Vasylyovych told me about that situation and attitudes towards his projects.

¹ Volodymyr Yosypovych Sydorov – engineer, who worked on wind power plant elaboration for rigorous climate regions.

² CWPI – Central Wind Power Institute

Then he informed me that 10000 kW wind turbine construction was going to be in Crimea, on Ai-Petri, but the ultimate decision would be made after reviewing his project in the USSR Academy of Science Technical department in that conference room.

After a short break Yuri Vasylyovych expressed his thoughts concerning constructing an experimental 5000 kW wind turbine on the Kola Peninsula... Yuri Vasylyovych said with regret that despite the Crimean option, which resolved slowly and with great difficulties, he was leaning towards the Kola Peninsula one, but CWPI was conducting there a preparatory work for the introduction of 1000 kW D-50 wind turbine. If he suggested the northern option, he would lose Crimea! Yuri Vasylyovych said that to me with confidence and asked to keep that conversation between us.

In the first half of April 1938, at the USSR Academy of Science Technical department's meeting Yuri Vasylyovych reported about his wind turbines, explaining in detail the design and characteristics of the 10000 kW wind turbine, which was planned to be constructed on Ai-Petri. Yuri Vasylyovych's report was supplemented by N.V. Nikitin with information about a reinforced concrete tower structure.

In the meeting's presidium there were Academician Vinter, Prof. Vetchynkin and Prof. Krasovskiy. After the report, as usual, the criticism speeches began, which boiled down to the fact that those project were nothing, but a desire for gigantomania and that there were no similar projects even abroad! The project was advocated by Prof. V.P. Vetchynkin, Prof. N.V. Krasovskiy, and CWPI leading designer of D-50 wind turbines V.V. Utkin-Yehorov.

The last speaker was Academician O.V. Vinter, who said that it was necessary to quickly produce a 100 kW model, which had two windwheels with diameter of 20 meters each. As a result, the construction of 10000 kW and 5000 kW wind farms was suspended by Holovenerho and the designing of 100 kW model started.

In early 1941, around the end of April, we happened to meet with Yuri Vasylyovych in the park on Nogin square. I shared some information about the design of a 250 kW wind-power unit for a large arctic telecommunication facility under the Chief Directorate of the Northern Sea Route (CDNSR) and informed him that in June the project would be completed and transferred to the manufacturing plant. Yuri Vasylyovych was surprised at how CDNSR quickly resolved not only the issue of the design's development, but its manufacture as well, in the meantime his work progressed very slowly and with interferences, which were created by some comrades of his, who were too biased to his works. When I told him that he was surrounded by enviers, he replied "Volodymyr Yosypovych, there are no grounds for envying, as I've got nothing except a strong faith in my work as in something essential for progressive development of my country's national economy!" After this frank statement I realized, that

Yuri Vasylyovych wouldn't be able to bring his talent to light under such circumstances.

At that period I was familiar with Yuri Vasylyovych's works in the field of jet space flights, in particular, the flight to the Moon according to the scheme developed by him. It wanted to get more details about his scheme at the meeting, but seeing his excitement, I shunted the conversation on the topic of hydrogen as a fuel. Yuri Vasylyovych asked briskly, 'How can hydrogen be acquired in large quantities?' I told him that I had developed a scheme for a hydrogen production by water electrolysis through the wind energy. As a result of an active and trustful exchange of views we decided to organize events concerning the development of a complex program for hydrogen production through the wind energy and its use in space craft rocket engines. We had to develop our program during June and introduce it as a technical proposal to the Central Committee. The war disrupted our undertakings and the most tragic thing was that the fruitful and encouraging meeting with Yuri Vasylyovych was the last one.

9.04.1987

From November 16, 1936 to July 7, 1941 I worked at the design-experimental office of wind power plants. In 1939–1940 it was situated in «Teploproekt» of power plant ministry, in a house on V. Semenovskaya Street, from 1940 it was on the MPEI² territory (Krasnokazarmena Street, 13), in a single storey hut.

The building consisted of one big room, heads of the design-experimental office of wind power plants (head – I.E. Yehorov, deputy head – I. A. Kazeiev and head of the design department Yu.V. Kondratyuk) worked there at four offset tables, which were situated on the left side from the entrance, in the right corner close to the wall. That was the tensest area: options for making structure units and details were discussed there. It was a think tank of the design-experimental office of wind power plants.

The production planning department (PPD) and the accountant office were to the right from the entrance. First I worked as a planner and economist, and on April 3, 1941 I became the head of PPD.

Staff members of the design-experimental office of wind power plants used the student buffet (canteen) of MPEI; they usually went there in groups of 2-3 people. Yuri Vasylyovych usually wore the same brown jacket and cotton black trousers, fair-colored shirt with narrow black tie. On the way to the canteen Yuri Vasylyovych was usually absorbed in calculation, in his thoughts

...

In 1941, the construction of the first wind power plant in Perlovka was being conducted. Yuri Vasylyovych had more work, because the deputy head of construction I.A. Kazeiev had been mobilized into the army.

The war started... At Volhoeffektrositbud trust (where I was registered) I was given instructions to make a list of volunteers after the radio broadcast about creation of People's militia ...In the office, I announced about the recruitment to the People's Militia. The name of Yu.V. Kondratyuk was the 6th or 7th in the list. All employees of the design-experimental office of wind power plants were enrolled in the communications company of the 2nd Rifle Regiment, where Yu. V. Kondratyuk became a telephone operator, Antoshechkin was a radio operator, and I was a serviceman.

¹ Smirnov M. M. – engineer, employee of the design-experimental office of wind power plants. He served in the 62nd Rifle Regiment till the battle with Nazis on October 3rd, 1941 together with Yu. V. Kondratyuk.

² MPEI – Moscow Power Engineering Institute.

21st DPM (Division of the People's Militia) arrived in the Kirovskiy district of the Kaluga region on July 31 and took position near the villages of Mali and Velyki Zhovtuchy ...

I met Yuri Vasylyovych several times at the company's and headquarters' dispositions, during the whole stay in one company, till the end of September, 1941. The first battle with the Nazis, who had broken through the division's lines, took place on October 3. In the evening, a large column of the regiment began to retreat to the east, in the direction of Bieliev...

Most of the division contingent arrived for the formation to Kashyra through Tula and Bieliev; but a small part, about 600-700 people, gathered in a village near Chehov (Lopasnia station of Moscow-Kursk railway)...

At tea time a group of 6-7 people of a new company, who were familiar to me from the 62nd Rifle Regiment, were talking about the regiment's first battle. Recalling missing people, someone said that Kondratyuk had died (or had been killed). When I asked about the details, that person replied that Kondratyuk had fallen down and hadn't got up during the battle...

In the late 40s or early 50s I met radio operator Antoshechkin in Moscow; he and other radio operators had been captured immediately after the first battle. He also heard from someone that Kondratyuk had been killed: during the first battle of the regiment "soldiers saw him fall down...". Antoshechkin didn't meet Kondratyuk in captivity.

9.08.1982

The monument on the site of the alleged burial of Yuri Kondratyuk, on the Krivtsovskiy memorial alley, Bolhovskiy district, Orlivska region.

I was called up into the WPRA (Workers' and Peasants' Red Army) on November 7, 1941. In late November, we detrucked in Serpukhov and went to the frontline ...

Our replacement group, approximately a company, approached the frontline position of 1218th RR observation post of 60th rifle division on November 28, 1941. We took the oath and were distributed in battalions. I was appointed as observer of the first battalion being a part of communications platoon. The observation post of the battalion was situated 100-150 meters from the frontline. We were on duty for 6-8 hours. The objective was to observe the enemy movement in the village of Malyyevo.

It was a very difficult service, considering severe frosts of the winter (40° or more degrees). Sometimes enemy scouts crept past us, as a rule, at night. We heard shots, disseminated information to the command post...

In early December, 1941 our tour of duty ended. We arrived at the disposition of the platoon, which was near the battalion headquarters...

Then I first met Yu.V. Kondratyuk, our platoon sergeant. He looked as if he had been in his early fifties, tall, thin, gray-haired, with a spade-shaped mustache and beard, and dark eyes. Intelligence and culture were notable. For more than two months' service, he had not raised his voice at anybody, always was attentive and benevolent, knew the machinery; taught us, young enough to be his sons, and helped to master it.

The Battle for Moscow began. Battle actions began in the forest. We pulled the communications line, and soldiers beat out Germans from their strong points.

The division and its regiments suffered severe losses and soon were sent for re-forming to N. Shatovo, near Serpukhov... Connection with companies was provided through the telephone selector. Yu. V. Kondratyuk took played a basic role in its creation.

The reformation ended, and in early February, 1942 the division was sent to the Bryansk front (Tula and Oryol regions). We detrucked at Chern station, and soon severe, sanguinary fights began. The task was to force the enemy back as far as possible from Moscow. However, we were not ready to do that.

The enemy at that time organized solid defense on the western bank of the Oka River. Our military equipment was scarce, in addition, it was scattered, therefore the attack of local importance ended for us in defeat...

¹In 1941, S.K. Derhunov served as a Private in a signal squadron (of the 1st battalion of 1281st Western and then Bryansk fronts RR) headed by Yu.V. Kondratyuk. Currently he is retired colonel.

I remember seven tanks going and us being behind them – the chain of infantry. 2-3 guns supported the onset. Suddenly the enemy opened fire... and seven tank torches... The losses were severe.

I saw a lot of soldiers and commanders dying.

Once I participated in the burial... A huge communal grave was in the form of a wide trench. Those who had been killed in a battle were put in a row, then was the layer of straw, then one more row of killed people...

A few words about the last day... That February morning I put camouflage on, received an assignment to creep to the line of German dugouts on the western bank of the Oka River, which were controlled by our troops, to release the telephone operator from duty and stay on station.

Creeping up to the dugout, I raised a little, holding a rifle in the right arm, as I wanted to jump in the dugout; the sniper's bullet shot my hand through.

I had my hand bandaged and when it started to get dark I got to the regimental first-aid post, where I had my hand treated, was given some alcohol and a sandwich and was told how to get to the medical-sanitary battalion of the division...

The medical-sanitary battalion was in three or four kilometer distance from the frontline. I reached it and was settled in a huge tent. There were stoves in the center, heated from two hogsheads. It was warm. I fell asleep on the straw. It happened in the early hours of night from 22 to 23 February, 1942. 2 or 3 days later an injured soldier from the platoon, in which I was fighting, found me (I do not remember his surname), and said that platoon sergeant Yu.V. Kondratyuk had been killed in that battle.

November 1993

Источники

Личный архив А.В. Даценко (раздел – «Воспоминания о Ю.В. Кондратюке»).

Личный архив Б.И. Романенко (раздел – «Воспоминания о Ю.В. Кондратюке»).

Литература

1. Даценко А.В. Я полечу туда.../Докум. Повесть. – Х.: Прапор, 1995, – 271 с.

2. Даценко А.В. Юрий Кондратюк (Александр Шаргей) – сын Украины, Полтавы. – Полтава: Из-во «Полтава», 2000. – 352 с.

3. Козлов С.А. В поисках истины. /Редактор-составитель сборника А.И.Максимов. – Новосибирск: Научно-производственный центр по сохранению историко-культурного наследия, 1997.

4. Раппопорт А. Г. Траектория судьбы. – Новосибирск: Новосибирское книжное издательство, 1990.

5. Романенко Б.И. Звезда Кондратюка-Шаргея. Краткий документальный биографический очерк. – Калуга: Калужская облорганзация Союза журналистов России, 1998. – 184 с.

ЗМІСТ (CONTENTS)

Слово від укладачів.....	4
Л.І. Спригіна, О.В. Даценко. З «Хроніки сім'ї Шаргей»	7
О.В. Даценко.....	9
О.Д. Романська	10
О.П. Карєєва	15
Н.Г. Шаргей	17
Т.Й. Маркевич	19
І.П. Луговий.....	23
О.Б. Кістяківський.....	25
В.В. Самодова (Варварова).....	26
І.О. Вислов	28
М.Ф. Пащенко	29
О.М. Горчакова.....	30
О.П. Горчакова	34
О.Я. Гречухін.....	36
В.В. Савельєва	37
А.С. Фрадкіна	38
З.М. Ценіна	39
М.В. Нікітін	41
Д.Я. Алексапольський.....	44
Л.А. Ліфшиць	46
Т.М. Полякова	52
Л.С. Блек	54
І.О. Меркулов	55
Л.Е. Брюккер	56
М.І. Єфремов	58
К.П. Ветчинкіна.....	59
М.П. Тургенєв.....	60
В.Й. Сидоров	61
М.М. Смірнов	64
С.К. Дергунов	66

A Foreword from compilers	74
L.I. Spryhina, O.V. Datsenko. From the «Chronicle of Sharhei's Family»....	78
Brief biography of Yu.V. Kondratyuk(O.H. Sharhei).....	80
O.V. Datsenko.....	83
O.D. Romanska	84
O.P. Kareieva	90
N.H. Sharhei.....	92
T.Yo.Markevych	94
I.P. Luhovyi	98
O.B. Kistiakivskyi	100
I.O. Vyslov.....	101
V.V. Samodova (Varvarova)	102
M.F. Pashchenko.....	104
O.M. Gorchakova.....	105
A.Ya. Hrechukhin	109
O.P. Horchakova	110
V.V. Savelieva	112
A.S. Fradkina	113
Z.M. Tsenina.....	114
M.V. Nikitin.....	116
D.Ya. Aleksapolskyi	119
L.A. Lifshyts	121
T.N. Poliakova	127
L.S. Blek	129
I.O. Merkulov.....	130
L.E. Bryukker.....	131
M.I. Yefremov.....	133
K.P. Vetchynkina	134
M.P. Turgenev.....	135
V.Y. Sydorov	136
M.M. Smirnov.....	139
S.K. Derhunov.....	141

ЮРІЙ КОНДРАТЮК (ОЛЕКСАНДР ШАРГЕЙ) у спогадах сучасників

Комп'ютерна верстка Аляев Г.Є.

Редактор Кочерга Н.К.

Коректор Кочерга Н.К.

Друк RISO.

Обл.-вид. арк. 10,91

Тираж 300 екз.

Видавець і виготовлювач – поліграфцентр Полтавського національного

технічного університету імені Юрія Кондратюка

36011, м. Полтава, просп. Першотравневий, 24

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру

видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК, №3130 від 06.03.2008